

Észak-Baranya közösségi tevékenységeinek
történeti feltárása a 19. század közepétől napjainkig

**ÉSZAK-BARANYA KÖZÖSSÉGI TEVÉKENYSÉGEINEK
TÖRTÉNETI FELTÁRÁSA A 19. SZÁZAD KÖZEPÉTŐL
NAPJAINKIG**

Észak-Baranya közösségi tevékenységeinek történeti feltárása a 19. század
közepétől napjainkig

© 2021, Baranya Megyei Önkormányzat

Szerzők:

Dr. Őri László

Dr. Haffner Tamás

Dr. Zádori Iván

Gyimesi Viktor

Dr. Nemeskéri Zsolt

Szakmai lektorok:

Dr. Krisztián Béla

Dr. Szécsi Gábor

Nyelvi lektor:

Dr. Nagy Anna

Fényképek:

Hámori Gábor

Mánfai György

Dr. Zádori Iván

ISBN 978-963-7187-39-1

Kiadja a Baranya Megyei Önkormányzat

Felelős kiadó: Dr. Őri László

Tipográfia, tördelés: DePress Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: Mike Hanna

Minden jog fenntartva!

A munka a szerzők előzetes írásbeli engedélye nélkül nem reprodukálható.

A kötet a „Baranya kincsei” című TOP-5.3.2-17-BA1-2020-00002 azonosító számú projekt keretében készült.

Tartalom

Bevezetés.....	10
Civil társadalom és nonprofit szektor	13
Pécsváradi járás: történeti áttekintés	18
Közösségi tevékenységek Pécsváradon a 19. század második felétől 1990-ig.....	28
Közösségi tevékenységek a Pécsváradi járás településein a 19. század második felétől 1990-ig.....	34
Hegyháti járás: történeti áttekintés	39
A közösségi tevékenységek Sásdon a 19. század második felétől 1990-ig.....	43
Közösségi tevékenységek a Hegyháti járás településein a 19. század második felétől 1990-ig.....	47
Komlói járás: történeti áttekintés	56
A közösségi tevékenységek Komlón a 19. század második felétől 1990-ig.....	63
A közösségi tevékenységek Komlói járás településein a 19. század második felétől 1990-ig.....	67
Pécsi járás: történeti áttekintés	74
A közösségi tevékenységek a Pécsi járás településein a 19. század második felétől 1990-ig.....	81
Napjaink közösségi tevékenységei Baranya megyében és Észak-Baranyában.....	94
Civil társadalom a Pécsváradi járásban	104
Civil társadalom a Hegyháti járásban.....	111
Civil társadalom a Komlói járásban.....	117
Civil társadalom a Pécsi járásban	124
Helyi értékek, cselekvő közösségek	128
Kincses Észak-Baranya	130

Közösségi értékek Észak-Baranyában.....	136
Közösségi tevékenységek aktuális trendjei, tendenciái	156
Összegzés és jövőkép	161

Lectori salutem!

Üdvözet az Olvasónak!

A jó gazda mindig ügyel arra, hogy a termőföldje jól szántott, trágyázott, gyomtalanított legyen. Az életképes vetőmag, a kemény munka önmagában kevés; csak akkor remélhet jó termést, ha megőrzi, sőt fokozza a föld termőerejét.

Egy társadalom akkor remélhet fejlődést, gyarapodást, ha közösségei öntevékenyek. Az emberi közösség mindennapi élete az a termőtalaj, ahonnan a termés – a közösséget gazdagító érték – kisarjad. Az értékteremtés – közvetve vagy közvetlenül – mindig emberi közösséghez kötődik, abból fakad.

Így van ez Észak-Baranyában is. A természeti kincsek, a történelmi múlt, az épített környezet, évszázados népi kultúra mind részei a térség már meglévő, tárgyiasult értékeinek: megfoghatók, láthatók, idézhetők. De vannak Észak-Baranyának jövőbeli értéket létrehozó potenciái is: a civil szervezetek. Működésük gazdagítja, színesíti a falvak, városok életét. Ezek a szervezetek az emberek kreativitását, társadalmi aktivitását közös célokra irányítják, erősítik a kölcsönösséget, az élő kapcsolatot a közösségben. A társadalmi jelentőségük ezeknek az önkéntes szerveződéseknek, közösségi tevékenységeknek hosszútávon mutatkoznak meg: a helyi társadalom életképességét, értékorientáltságát fejlesztik, az egyes embernek pedig a pozitív életérzését, hasznosság-tudatát erősítik. Napjainkban ezek a társadalmi erőforrások felértékelődnek, különösen a digitális, virtuális világunkban, ahol az emberi kapcsolatok közvetlensége lassan elveszíti a jelentőségét.

A jó gazda mindig számba veszi a lehetőségeit: milyen a föld, milyen eszközei vannak, milyen a vetőmag, a palánta, mikor kell ásni, permetezni.

Észak-Baranya településeinek élete, fejlesztése hasonlóan odafigyelést, szakértelmet kíván: elsősorban a rendelkezésre álló potenciák megismerését, felmérését. A helyi közösségek léte, szervezett tevékenysége sajátos erőforrás a térségben, hosszú távon a társadalmi viszonyok formálására képes. Ennek felismerése a tudatos közösségépítést a településfejlesztés egyik fontos tényezőjévé teszi.

A helyi társadalmi viszonyok egészséges dinamikája, a közösségi igényekre adott jó és helyes politikai, gazdasági válaszok meghatározzák a település jövőjét. A jó és a helyes válaszok megtalálásához segítenek a kiadvány szerzői, amikor feltárják Észak-Baranya közösségi életét. A kötet tárgyyszerű adatai, elemzései mögött felsejlenek az észak-baranyai falvakban, a városokban élő emberek 150 évvel ezelőtti céljai, törekvései. Történelmi távlatokra tekinthetünk vissza, ugyanakkor a közelmúlt és a jelen társadalmi változásai is nyomon követhetőek az egyes fejezetek révén. A kötetben szereplő ismeretanyag Észak-Baranya társadalomrajzához, a térséghez kapcsolódó mélyebb és részletesebb szociológiai vizsgálatokhoz nélkülözhetetlen forrás.

dr. Őri László
Baranya Megyei Önkormányzat
Közgyűlésének elnöke

Pécs, 2021. február

Bevezetés

Baranya megye közigazgatási egység a Dél-Dunántúlon. Északról Tolna megye, északnyugatról Somogy megye, keletről Bács-Kiskun megye és a Duna, délről pedig a Dráva és Horvátország határolja. Területe 4429,60 km², népsűrűsége 89,5 fő/km², lakossága 360 704 fő. Baranya megye területén egy megyei jogú város (Pécs), 13 város, 301 település és 10 járás található. A megye településeinek több mint kétharmada ötszáz lakosnál kisebb lélekszámú település. A megye lakosságának fele a megyeszékhelyen és környékén él.

Magyarországnak e festői szépségű területe nemzeti múltunk jelentős történelmi emlékeit őrzi. Bárhol járunk a megyében, mindenhol megtalálhatóak a korábbi történelmi korok emlékei; a római települések romjaitól kezdve a középkori várakig, a török dzsámitól a főúri kastélyokig, az ormánsági talpas házaktól a festett fakazettás templomokig. Baranya megye nem csak történelmi emlékekben, kulturális hagyományokban gazdag. Természeti adottságai, földrajzi és éghajlati viszonyai, a változatos növény- és állatvilága kedvező körülményeket nyújtott régen, és nyújt ma is az itt élő emberek számára. A megye északi része hegyes, dombos vidék. Ez a táj, a szépsége mellett gazdag ásványi lelőhely; egybefüggő erdőterületeivel és különleges élővilágával a táj- és vadvédelem egyik hazai bázisa. A megye déli és keleti része nagyrészt síkság, jelentős árterülettel.

Baranya már az őskorban is lakott volt. Évszázadokkal később, a Római Birodalom részeként Alsó-Pannóniához tartozott. A korai középkorban Szent István király államszervező munkája során kiépült vármegyerendszer egyik területi egysége Baranya vármegye lett, Baranyavár központtal. A

későbbi évszázadokban a püspöki székhely rangjával, és az első magyar alapítású egyetemmel rendelkező Pécs vált a vármegye, és Dél-Dunántúl igazgatási, kulturális, gazdasági központjává. A 16. század közepén a döntően magyarok lakta, virágzó gazdasággal, jelentős kulturális és vallási intézményekkel rendelkező vármegye egésze a török hódoltság alá került, és csak a 17. század második felében szabadult fel a török uralom alól. Az újraszerveződő vármegye hamarosan egy többnemzetiségű, magyarok, németek, horvátok és szerbek által lakott területté vált. Az itt együtt élő népcsoportok gazdálkodása, a társadalmi, kulturális sajátosságai kölcsönösen hatottak egymásra és jelentősen befolyásolták a térség későbbi fejlődését. Ez a szimbiózis ma is meghatározó módon alakítja a megye gazdasági, társadalmi és kulturális arculatát.

Ebben a kiadványsorozatban arra vállalkozunk, hogy Baranya megye közösségi múltját feltárjuk a 19. század közepétől napjainkig. A 19. század előtt is voltak közösségek, amelyek befolyásolták a kor közéletét és a társadalmi változásokat. Azonban a 19. század közepe fordulópontot jelentett, mert az ipari forradalmat követő gazdasági fejlődéssel és a polgárosodással egyidejűleg megjelentek a mai értelemben vett civil közösségek, amelyek egyre hangsúlyosabb társadalmi szerephez jutottak.

A Pécsi Helyi Akciócsoport igen jelentős munkát végzett 2019 közepéig Pécs közösségi tevékenységeinek feltérképezésével. E négy kötetből álló sorozatban a megyeszékhelyen kívüli közösségi tevékenységek vizsgálata kerül a középpontba, az alábbi területi lehatárolás szerint:

- **Észak-Baranya:** Hegyháti járás, Komlói járás, Pécsváradi járás, Pécsi járás

- **Kelet-Baranya:** Mohácsi járás, Bólyi járás
- **Dél-Baranya:** Siklósi járás, Sellyei járás
- **Nyugat-Baranya:** Szentlőrinci járás, Szigetvári járás

Vizsgálatunk alapvető területi egysége a járás. A Magyarországon 2013. január 1-jétől közigazgatási, területi egységként újra működő járások sok évszázados múltra tekintenek vissza. 1983 és 2012 között azonban nem léteztek: ebben az időszakban a korábbi járások területét nagyjából lefedő területi egységek a város- és nagyközségek (1984–1990), illetve a kistérségek (1994–2012) voltak.

Baranya megye járásainak határai, hasonlóan a megyehatárokhoz, az elmúlt évszázadokban gyakran változtak. Az elsődlegesen közigazgatási célokat szolgáló járások határai sok esetben a természeti, gazdaság-földrajzi határokat követték, nem egyszer néprajzi, kulturális csoportokat, közösségeket választva el egymástól. A járások működését a múltban is a legjelentősebb települések határozták meg. Ezek, mint közigazgatási központok, erősen befolyásolták a járás kisebb településeinek gazdasági, társadalmi, kulturális viszonyait.

Jelen kiadványunk az Észak-Baranyát alkotó Hegyháti, Komlói, Pécsváradi és Pécsi járások közösségeinek tevékenységét történetiségében tárja fel. A múltbeli és a jelenkori közösségek sajátosságait elemezzük és mutatjuk be formálódásukat. Kutatási eredményeink alapján megkíséreljük felvázolni a térség, Észak-Baranya közösségeinek jövőképét, a társadalmi hasznosság és fejlődőképesség szempontjából.

Civil társadalom és nonprofit szektor

A közösségi tevékenységek, mint társadalmi-gazdasági folyamatok sokszorosan összetettek. Ebből fakadóan időnként nem egyértelmű fogalmakkal, definíciókkal találkozhatunk e témakör vizsgálatánál. Ezért indokolt egy rövid áttekintés.

A 2011. évi CLXXV. Tv. 2.§ (6.) meghatározza a civil szervezet fogalmát, amely alapján civil szervezetnek tekinthető a civil társaság¹ a Magyarországon nyilvántartásba vett egyesület (a párt kivételével) és az alapítvány. Amennyiben intézményesült és formalizált módon működő szereplőről van szó, nonprofit szervezetnek tekinthető. A KSH alapján a nonprofit szervezeteket jellegük szerint három típusba soroljuk. Klasszikus civil szervezetnek tekintjük a magánalapítványokat, egyesületeket; az érdekképviselőket csoportjába tartoznak a köztisztviselők, szakszervezetek, a szakmai munkáltatói érdekképviselőket és az egyesüléseket, míg az egyéb nonprofit szervezetekhez soroljuk a közalapítványokat és a közhasznú társaságokat.² A nonprofit szervezetek lehatárolásánál használt három kulcsfontosságú kritérium Kuti Éva *Hívjuk talán nonprofitnak...* című tanulmányában a következő:

1. A profitszétosztás tilalma. A szervezeteket nem profittal vezérik, ezért nem tartoznak a piaci szektorhoz, működésük nem annak logikáját követi. Nem kizárt ugyan, hogy akár vállalkozási, akár alaptervékenységükkel

² A civil társaság olyan civil szervezeti forma, amelyet természetes személyek, - legalább két fő - hozhatnak létre nem gazdasági érdekű közös céljaik megvalósítására, közösségi célú tevékenységük összehangolására. A civil társaság vagyoni hozzájárulás nélkül is létrehozható, nem jogi személy, valamint a társaság létrehozása nem igényel bírósági, vagy hatósági bejegyzést, regisztrációt.

³ <https://www.ksh.hu/docs/hun/modsz/modsz32.html>

nyereségre tesznek szert, de azt semmiképpen nem osztják szét a tagok, alapítók, vezetők és támogatók között, hanem eredeti céljaik elérése érdekében használják fel.

2. Működési autonómia és szervezeti elkülönülés a kormányzati szektortól. *A nonprofit szervezetek közvetlenül nem függenek a kormányzattól, nem tagolódnak be az állami szektorba. Ez nem zárja ki, hogy közfeladatokat vállaljanak át, kormányzati megrendeléseket kapjanak és állami támogatásokban részesüljenek, de sem jogilag, sem intézményesen nem tartozhatnak az állami szférába. Saját irányító és döntéshozó testületük van, tevékenységük fölött a kormányzati szervezetek csupán törvényességi ellenőrzést gyakorolhatnak.*

3. Intézményesültség, önálló jogi személyiség. *Nonprofit szervezetnek csak a hivatalosan bejegyzett, bizonyos mértékben intézményesült szerveződések minősülnek, amelyek tudatosan kialakított, dokumentumokban rögzített belső szerkezetnek és működési szabályzatnak megfelelően tevékenykednek. A teljesen informális, rövid élettartamú, laza belső szerkezetű vagy vezetési szervezetek nem tekinthetők a nonprofit szektor részének. Ez tehát a három legfontosabb határvonal, amely a nonprofit szektort a piaci, a kormányzati és az informális szférától elválasztja. Sajnos már ez a rendkívül leegyszerűsített meghatározás is igen sok vitára ad okot, a szektorok között kirajzolódó határvonalak korántsem élesek.³*

3 A nemzetközi definíciós keretrendszer (Salamon-Anheier, 1995, 36-38. old.) további elemei az Önkéntesség, öntevékenység, a közhasznúság, a közjó szolgálata, a pártpolitikai tevékenység kizárása, valamint az Az egyházi szervezetben zajló hitéleti tevékenység kizárása is.

A fentiek figyelembevételével elemzésünk során a KSH kategóriarendszerét, ezen belül is elsősorban a klasszikus civil szervezetnek tekintett társadalmi szervezeteket, a magánalapítványokat és az egyesületeket.

A világ különböző részein, így hazánkban is a 19. század második felétől figyelhető meg a mai értelemben vett nonprofit szervezetek megjelenése. Azok a társadalmi formációk, amelyek a mai értelemben vett modern civil jelleget hordozzák már jóval a 19. század előtt megjelentek. A közösségeken belüli, illetve közösségek közötti jószág- és szívességáramlás, a jótékonykodás, a segítségnyújtás, az önkéntesség az emberi közösségek céljaiban gyökereztek. A hasonlóan gondolkodók, a hasonló tevékenységeket folytatók közös érdekeinek képviselőit, a közös problémák öntevékeny megoldására, a helyi közösségek szellemi és anyagi gyarapodására szerveződtek a társadalmi csoportok. A történelmi Magyarországon az egyházak és a szerzetesrendek, az arisztokrácia tagjainak és más világi donátoroknak az alapítványai, a városi polgárság, iparos réteg érdekvédelmi, jótékonyági szervezetei valós társadalmi igények kielégítésére fokozatosan jöttek létre. Ez a folyamat a Magyar Királyság első évszázadaiban jelentős mértékben nem különbözött az európaiktól. A későbbiekben komoly akadályokat jelentett az alulról jövő kezdeményezésekkel szemben az erősen centralizált és hierarchikus politikai berendezkedés, a nyugat-európaihoz képest elmaradott gazdasági, társadalmi viszonyok, a fejlődéshez szükséges anyagi és szellemi erőforrások szűkössége. A török uralom hatalmas anyagi, szellemi pusztítást végzett az országban, a közösségek önszerveződésére nem volt lehetőség a hódoltság területén. A Királyi Magyarországon és Erdélyben a

fejlődési folyamatok nem álltak meg, de fejlett polgárság híján az önkéntes szerveződések is csökevényesek maradtak, és nem tudták betölteni a társadalom immunrendszerének szerepét a külső megszállással és belső elnyomással szemben. Nem alakulhattak ki „a szabadság kis körei”, nem bontakozhatott ki az a társadalmi hatásokat kiváltó állampolgári öntevékenység, amely a modern nyugati társadalmakban a fejlődés egyik motorja volt.⁴ A török hódoltság után egészen a reformkorig a Habsburg-uralom, a feudális viszonyok megmerevedése, a gazdasági fejlődés, az iparosodás elmaradása, valamint a lassan és nehezen formálódó polgárság jellemezte a közösségi, társadalmi mozgásfolyamatokat. A reformkor felszabadultabb politikai légkörében az állampolgárok önkéntes szerveződése is új lendületet kapott. Az egyesületek, olvasóköri, kaszinók, irodalmi társaságok fontos bázist jelentettek az ország iparosítását, a feudális jogrendszer felszámolását és a nemzeti függetlenséget zászlajára tűző reformmozgalom számára.⁵

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverését követően súlyos politikai, gazdasági, társadalmi visszaesés következett be az ország fejlődésében. A 19. század második felében, a kiegyezéssel teremtődtek meg azok a gazdasági, társadalmi feltételek, amelyek a liberálisabb szabályozással tágabb teret engedtek az alapítványi és egyesületi életnek. Szakmai szervezetek, olvasóköri, jótékonyági szervezetek, önkéntes tűzoltó egyesületek, klubok, kaszinók, temetkezési egyletek, segélyszervezetek, egyházi szervezetek, társalgóköri sokasága kezdte

4Kuti Éva: Hívjuk talán nonprofitnak... A jótékonyág, a civil kezdeményezések és az állami keretből kiszoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 1998 <https://mek.oszk.hu/01300/01398/01398.pdf> 13. p.

5 Uo. 15. p.

meg működését a kiegyezés után. Az egyre inkább kibontakozó közösségi és egyesületi élet egyik lényeges mozgatórugója a társadalmi igényekre, szükségletekre történő reagálás. Különösen ott, ahol nem volt jelentős állami szerepvállalás, és a piaci szereplők sem kínáltak megoldásokat a felmerülő közösségi szükségletekre. Ebben az időszakban már jól megfigyelhető: a közösségi tevékenységek jellege és a nonprofit szerepvállalás jelentős mértékben függ az állami és a piaci szereplők, valamint a nonprofit szervezetek közötti „munkamegosztás” jellegétől, az állami, kormányzati prioritások és preferenciák rendszerétől, valamint a folyamatosan jelentkező társadalmi igényektől és szükségletektől. Ezekben a tényezőkön túl a gazdaság fejlettsége, a társadalom rendelkezésére álló, „szabad” anyagi források is lényeges hatást gyakorolnak a társadalmi önszerveződésre és közösségi életre: gazdasági kibontakozás esetén a társadalom nagyobb erőforrásokat rendelhet a civil társadalom működéséhez.

A civil társadalom jelentős fejlődésének és egyre intenzívebb kibontakozásának eredményeképpen 1878-ban már 1917 szervezet működött Magyarországon, az 1862-ben nyilvántartott 319 szervezettel szemben.

Pécsváradi járás: történeti áttekintés

A Pécsváradi járás területe 246,44 km², népessége 11 690 fő, népsűrűsége 47 fő/km². Területén egy város (Pécsvárad), valamint 16 község található. A járás székhelye az állandó járási székhelyek kijelölésétől (1886) 1966-ig, majd a járások 2013-as újra létrehozásától Pécsvárad. A járás települései a következők:

A Pécsváradi járás települései	Rang	lakosság (fő)
Pécsvárad	város	4022
Hidas	község	2017
Mecseknádasd	község	1509
Geresdlak	község	771
Nagypall	község	425
Zengővárkony	község	414
Erdősmecke	község	368
Ófalu	község	324
Erzsébet	község	301
Kátoly	község	290
Lovászhetény	község	268
Martonfa	község	205
Fazekasboda	község	203

Kékesd	község	175
Szellő	község	135
Apátvarasd	község	134
Óbánya	község	129

A Pécsváradi járást északról a Tolna megyéhez tartozó Bonyhádi járás, nyugatról a Pécsi, keletről a Mohácsi járás, délről pedig a Bólyi járás határolja.

A járás településeinek egy része a megyeközpont, Pécs tágabb vonzáskörzetébe tartozik. A járás földrajzilag hegyes vidék; itt található a Kelet-Mecsek legmagasabb pontja, a 681 m magas Zengő. A járás déli részén a Mecsek előterében meghúzódó lankás, dombos táj terül el. Az erdővel borított területeket számtalan kisebb-nagyobb tó tarkítja.

A járás legnagyobb települése, és egyben igazgatási, funkcionális központja a 4.022 fős lélekszámú Pécsvárad. Hidas, Mecseknádasd és Geresdlak a maguk 2.017, 1.509, illetve 771 lakosával jelentősebb településeknek számítanak. A járás más községei 500 főnél kevesebb lakosú kistelepülések, a legkisebb község a 129 lélekszámú Óbánya. A járás déli, a Kelet-Mecsek előterében elterülő lankás területek szántóföldi művelés alatt állnak. A hegyvidéki területeken hajdan az üveggyártás, a fazekasság, a fafaragás, a kőbányászat és az erdőgazdálkodás nyújtott az itt élők számára megélhetést. A járás északi, nyugati és keleti hegyes-völgyes tájain nagy kiterjedésű erdők, tavak és patakok találhatók. A térség közlekedési szempontból kedvező helyzetben van. Területének jelentős része könnyen

elérhető a járást átszelő 6-os főútról, és az M6, M60-as autópályákról. A járáson keresztül haladó Pécs-Bátaszék vasútvonalat 2009-ben megszüntették.

A járás története szorosan összekapcsolódik Pécsvárad történetével. A település és környéke már a korai történeti korokban is lakott volt. Szent István király alapította Pécsváradon a bencés kolostort, amely hosszú időn keresztül a környék fontos vallási, szellemi, kulturális és gazdasági központja volt. A király két piac jogát és mintegy 40 falut adományozott a monostornak, amelynek az állam- és egyházszerzés volt a feladata a déli országrészben. A monostor másolatban fennmaradt alapítólevele szőlőművelő, szántóvető, vasas, kovács, kádár, esztergályos, pék, fazekas, tímár, ötvös, ács, molnár és más szolgáltatókat említ a monostor népei között.⁶ A folyamatosan fejlődő települést 1333-ban említik először városként, 1439-től pedig mezővárosként. Pécsvárad a központi jellegét a török hódoltság alatt is megőrizte, de a korábban virágzó város hanyatlásnak indult. A török uralom alatt jelentősen megfogyatkozott lakosság pótlására 1689-től megkezdődött a katolikus németek betelepítése. A pécsvárad apátok a 17. század végétől újraszervezték az apátsági birtokot, amelyet Mária Terézia 1778-ban közalapítványi uradalommá alakított. Az uradalom feladata a budai egyetem fenntartása volt. A jövedelmek egy része a Mecsekben lévő erdőből származott; a várban helyezték el az erdőgazdaság irodáit.⁷ Az uradalom működését a királyi kamara irányította. Mint kincstári birtokot példaszerű jobbágyvédő politika, korszerű technológia jellemezte, így Pécsvárad és környéke

6Gállos Orsolya: Városunk története. <https://www.pecsvarad.hu/varosunk/tortenet>

7 Koltai János (1981): Baranya Megyei útikönyv. Baranya megye Tanácsának Idegenforgalmi Hivatala, Panoráma, 165. p.

dinamikusabban fejlődött, mint a környezete, és a török kori visszaesés után esélye nyílt a mezővárosi fejlődésre.⁸ Pécsvárad kereskedelmi központ jellege meghatározta a település további fejlődését, amit jól kiegészítettek a helyi ipari tevékenységek is. Az 1871. évi XVIII. tc. alapján Pécsvárad – Magyarország más mezővárosaihoz hasonlóan – elvesztette mezővárosi státuszát, ettől kezdve „csupán” nagyközség. Ebben a minőségében is élénk gazdasági, kereskedelmi központja maradt a területnek és egyre jelentősebbé vált a társadalmi fejlődés és a polgárosodás szempontjából. A dinamikusan fejlődő településen a Pécs-Bátaszéki vasútvonal átadását követően még nagyobb lendületet kap a gazdaság. Az I. világháborút követő visszaesés ellenére 1934-ben Pécsvárad lakóinak száma 2.760 fő: 90 iparos dolgozott a településen. Volt gőztéglagyár, több benzin-töltőállomás, 3 fakereskedés, gőzmalom, mészégető, 4 mészáros, 20 kereskedő. Élénk társadalmi élet zajlott számtalan egyesületben.⁹

1945 után a helyi társadalom átrendeződött. A település gazdaságában fontos szerepet betöltő zsidó közösségből csupán néhányan éltek túl a deportálást, munkaszolgálatot. Az oroszok a sváb lakosság egy részét munkaszolgálatra, málenkij robotra vitték, ahonnan sokan nem tértek vissza. A pécsvárad németek közül Németországba senkit sem telepítettek ki¹⁰ Délvidékről, az Alföldről és a Felvidékről is érkeztek családok a településre. Az országon belüli áttelepítésre azért került sor, mert a földosztás során több olyan település is volt, ahol a jogosultak településükön nem jutottak földterületekhez és az Ideiglenes Kormány

⁸Gállós Orsolya: Városunk története. <https://www.pecsvarad.hu/varosunk/tortenet>

⁹ Uo.

¹⁰ Fűzes Miklós (2001): Kisebbségek együttélése Pécsváradon 1686 után. In: Pécsvárad. Szerk. Fűzes Miklós. Pécsvárad Város Önkormányzata, 524. p.

földosztásról szóló rendelete alapján ezeket az igényjogosultakat az ország más részén, lehetőleg csoportosan kellett földhöz juttatni. Ezek a változások a korábbi nemzetiségi, etnikai arányokat nagymértékben megváltoztatták: részben vagy teljesen kicserélődött a lakosság. Több évtizednek kellett eltelni ahhoz, hogy a különböző etnikai csoportok közötti feszültségek és ellentétek, amelyeket a be- és kitelepítések okoztak, oldódjanak és a helyi közösség összecsiszolódjon.

Az államosítások, szövetkezetesítések korában sem települt Pécsváradra a helytől idegen vagy környezetszennyező ipari tevékenység. Megőrződtek a hely hagyományai: a gyümölcsstermesztés, szőlőművelés, iparűzés, erdőgazdálkodás, és az idegenforgalom. A sorozatos leépítések ellenére megmaradt Pécsvárad központi szerepe. Az 1990-ben megválasztott önkormányzat kezdeményezte a városi rang helyreállítását. Göncz Árpád köztársasági elnök 1993. augusztus 20-án a vár udvarán adta át a városi rangot tanúsító oklevelet.¹¹

A járás területén a feudális nagybirtokrendszer és a hagyományos mezőgazdasági termelés hosszú időre meghatározta a térség gazdasági-társadalmi viszonyait. A piaci folyamatok csak a 19. század közepétől váltak intenzívebbé. Ebben az időszakban megkezdődött az ország iparosodása. A piaci koordináció és a termelés megváltoztatta a korábbi életmódot, a közlekedés (utak, vasutak) ugrásszerűen fejlődött. Ezek a kedvező gazdasági változások a korábbiaknál jelentősebb urbanizációs folyamatokat eredményeztek. Néhány település jól alkalmazkodott az új gazdasági és társadalmi viszonyokhoz, és jelentős gazdasági, társadalmi fejlődést ért el.

¹¹ Uo.

Más – főleg kisebb – települések komoly változások nélkül stagnáltak. 1918 és 1921 között a Pécsváradi járás is szerb megszállás alatt volt, a rövid életű Baranya–bajai Szerb–Magyar Köztársaság részeként.

A II. világháborút követő kitelepítések ellenére¹² a járás településein még ma is nagyszámú német identitású – német nyelvet, kultúrát, hagyományokat őrző – közösség él. Ezeken a településeken a német nemzetiségi hagyományok erősek, jelentős társadalomépítő szerepük van.

A 18. században a németek az ínséges gazdasági helyzet miatt hagyták el szülőföldjüket. A 30 éves háború letarolta a német tartományokat: a fölégétt földek parlagon heverték, kiirtott erdők, elpusztult jószágok, földült, lakatlanná vált falvak mutatták a háború pusztítását. A túlélők éheztek, a parasztságot gúzsba kötötte a feudális örökösödési rendszer; a többgyermekes családok a földönfutók számát szaporították; a másod-, harmadszülöttek kényszerből a kivándorlást választották. Emellett Magyarországon sokkal olcsóbbak voltak a földterületek, mint Németországban.¹³

A német területeken sokszor nem tudtak elegendő élelmiszert termeszteni, ezért sokszor éheztek az emberek.¹⁴ Magyarországot a földesurak megbízottai úgy írták le a délnyugati, nyugati és közép-németországi németeknek, mint ahol méz és tej folyik. Ennek hatására sokan keltek útra. Később már az országba betelepült németek is visszajeleztek a rokonoknak,

12 A II. világháború alatti, illetve azt követő kényszer-népességmozgások eredményeképpen a járás több településre is a Felvidékről, illetve Erdélyből is érkeztek magyarok, akik sok esetben a kitelepített németek házaiba költöztek be. E változások több település esetén is jelentősen átalakították a korábban jellemző népesség, illetve nemzetiségi arányokat, különböző kultúrák sajátos keveredését eredményezve.

13 Seewann, G. (2012): Geschichte der Deutschen in Ungarn Band 1: Vom Frühmittelalter bis 1860, Herder-Institut, Marburg, 117-120.pp

14 Uo. 121.p.

hogy érdemes eljönni az országukból és Magyarország területén új életet kezdeni. A kedvező hírek egyre több embert vonzottak az országba.¹⁵ A hazájukból való kivándorlás egy idegen országba, számukra a sokkal nagyobb szabadságot jelentette, jobb szociális helyzetben, szabad vagy félig szabad parasztként élhettek Magyarország területén.¹⁶

A Magyarországra történő utazás rendszerint hajókon, tutajokon a Dunán történt. A megérkezést követően a telepesek letelepedési szerződést kötöttek a terület földesurával, amelyben rögzítették, hogy a telepesnek három évig nem kell adót fizetnie és a termést sem kell leadnia a földesúrnak, ezen kívül 5-10 évig a szőlőterületeiket is adómentesen gondolhatták. Ezek a kedvezmények viszont nem mindig valósultak meg.¹⁷

A legtöbb bevándorló a mezőgazdaságból élt, így hozták magukkal azt a tudást, amivel sikerült újraépíteniük az egykori hódoltsági területeket.¹⁸ Eleinte az volt a legfőbb céljuk, hogy legyőzzék a kezdeti nehézséget, majd a harmadik generációtól már az volt a legfőbb cél, hogy a tudásuk és az új feltételekhez való alkalmazkodáson keresztül meg tudják nagyobbítani a területeiket.¹⁹

A legtöbb esetben kisebb-nagyobb csoportokban keltek útra a németek, így sokszor csatlakozott hozzájuk egy tanár, vagy egy pap, esetleg mindkettő.²⁰ Így sok, a németek által lakott településen már akkor volt oktatás, amikor más, magyarlakta településen még semmilyen oktatási forma nem létezett.

15 Uo. 121.p.

16 Uo. 118-120.p.

17 Uo. 137-138.p.

18 Uo. 149.p.

19 Uo. 129-130.p.

20 Uo. 131.p.

Kevéssel a letelepedésük után igyekeztek iskolát és templomot építeni, illetve a sokszor elhanyagolt, vagy éppen romos állapotban lévő meglévő templomépületeket felújítani.²¹ 1770-ben 43 újonnan épített, Baranya megyei faluból 22-nek már volt iskolája; ebből a 22 iskolából pedig 14 iskola a németek lakta településeken volt.²² Ennek is köszönhető, hogy a német települések gyorsabb ütemben tudtak fejlődni, mint a magyar települések. A Ratio Educationisnak köszönhetően a gyerekeket az anyanyelvükön lehetett tanítani. 1780-ban a német parasztcsaládokból származó iskoláskorú gyermekek 73%-a járt már iskolába.²³

A saját, német nyelvű iskolák fontos közösségmegtartó erőnek bizonyultak. A 19. század végétől az asszimilációs folyamatok is megindultak annak köszönhetően, hogy az iskolákban kötelezővé tették a magyar nyelv tanítását. Az I. világháborút követő trianoni határváltozások után megközelítően 500 ezer német nemzetiségű magyar állampolgár maradt az ország területén, jelentős részük a „*Schwäbische Türkei*”, azaz Baranya, Tolna és Somogy megyék területén. A trianoni sokk után felerősödtek a magyarosodási folyamatok. A I világháború éveiben egyre nagyobb befolyása lett a Német Birodalomnak a hazai nemzetiségi ügyekbe. A Volksbund megalakulásával egy új generáció került a politikai életbe. Nem sikerült az egész svábságot megmozdítaniuk, de így is sok követőt tudtak maguknak szerezni. A világháború kitörésével egyre több németet küldtek

²¹ Uo. 216.p.

²² Uo. 220.p.

²³ Uo. 217.p.

az SS-be, önkéntes alapon. Nem kellett sok idő, ahhoz, hogy kényszerítve legyenek a német nemzetiségű férfiak arra, hogy belépjenek az SS-be.²⁴

A második világháború utáni időszak a magyarországi svábok történelmének legsötétebb időszaka. Azokat, akik az 1941-es népszámláláson német nemzetiségűnek vallották magukat, kitelepítették Németországba, rosszabb esetben kényszerszolgálatra vitték a Szovjetunióba. Sokan, akik kényszerszolgálaton voltak, meghaltak, voltak, akik ekkor még nem töltötték be a 17. életévüket sem. Sok szülőt elhurcoltak, akik közül sokan haza sem tértek. Voltak olyan esetek is, hogy a hazatérők másokat találtak egykori otthonukban, mert míg ők kényszerszolgálaton voltak, addig a családjukat Németországba költöztették. Ezek következtében a magyarországi németek száma mintegy felére csökkent.²⁵

A magyarországi németek de jure 1950-ig, de facto 1955-ig a magyar állampolgárságtól meg voltak fosztva. 1968-ban kezdődtek azok a kezdeményezések, amiknek az volt a céljuk, hogy újra integrálják a nemzetiségeket a társadalomba, de lehetőség szerint úgy, hogy a nyelvi asszimilálódás megállításával megmaradjon ez a sajátos nyelvi kultúra.²⁶ A rendszerváltást követően az elmúlt 30 évben hozott törvények napjainkban lehetőséget biztosítanak arra, hogy a térségben meghatározó jelentőségű német nemzetiségi kultúra és a német kulturális elemeket őrző, német identitással és nyelvvél rendelkező helyi társadalom közösségi tevékenységei fennmaradjanak.

²⁴Manherz, K. (1998): Die Ungarndeutschen. Press Publica Kiadó, Budapest, 38.p.

²⁵ Uo. 39.p.

²⁶ Uo. 40.p.

Közösségi tevékenységek Pécsváradon a 19. század második felétől 1990-ig

Az egyre inkább kibontakozó polgári fejlődés hatására a 19. század második felétől Pécsváradon is elkezdődött a közösségi tevékenységek kibontakozása. Az 1864. törvény 44. cikkelye lehetőséget teremtett arra, hogy az azonos társadalmi csoporthoz tartozó, vagy hasonló gondolkodású, társadalmi célok iránt elkötelezett és ezekért tenni akaró állampolgárok intézményesült, formalizált szervezeteket hozzanak létre.

Az egyesületalapítás gyakorlatát az 1394/1873. BM. sz. rendelet szabályozta. Eszerint először a működési tervet a polgármester, vagy a falusi bíró útján kellett előterjeszteni a belügyminiszterhez. Az engedély után hívhatták csak össze a közgyűlést. A tagság megválasztotta a választmány tagjait, valamint az elnökből, titkárból, könyvtárosból, pénztárosból és jegyzőből álló tisztkart. A kaszinók és más társaskörök közgyűlése igazgatót is választott, aki az elnök mellett irányította a szervezetet.²⁷

Az új egyesületek elsősorban a tagdíjkból igyekeztek fenntartani magukat. Az újonnan belépők sok esetben csak tagi ajánlással kapcsolódhattak be az egyesület működésébe. A közösségi, egyesületi élet egyben társadalmi csoportok szerinti elkülönülést is jelentett.

Bősze Sándor a szigetvári egyesületekről szóló tanulmánya a korszak legjellemzőbb tevékenység-csoportjaiként a szakmai alapon szerveződő

27Kiss Z. Géza: Az önkényuralom és a dualizmus kora (1849-1914). In: Város a Tenkes alján. Siklós évszázada. Szerk.: Vonyó József. Siklós Város Önkormányzata, Siklós, 2000

egyesületeket, a kulturális, népművelési tevékenységet folytató egyesületeket, társasági egyesületeket, a közhasznú és segélyező egyesületeket, valamint a sportegyesületeket határozza meg.²⁸

Márfi Attila tanulmánya szerint²⁹ Pécsváradon az I. világháború kitöréséig 14 egyesület kezdte meg a működését. Az első szervezet 1872-ben jött létre, ez volt a Pécsvárad-vidéki Tanító Egylet, amely 1914-ig működött. A 19. század második felétől Pécsvárad közösségi tevékenységeinek jellege a városiasabb településekéhez hasonló volt, de kevesebb szervezet működött. A rendelkezésre álló adatokból kitűnik, hogy tevékenységi körök szerint nem lehet kiemelni egyetlen markánsabb területet sem, ahol jelentősebb a szervezetek száma, kivéve a segélyező egyesületeket. Ebből több is működött Pécsváradon, nevezetesen: a Pécsvárad kerületi I. Katona, Hadastyán Betegsegélyező Egylet (1902-1924), és a Kölcsönös Segélyező Egylet (1891-1945). Általánosságban megállapítható, hogy a szervezetek egyfajta tevékenységi kört láttak el. Pécsváradon működött még a Casino (1874-1875), a Társaskör (1879-1924), a Pécsvárad Dalkör (1886-1945), az Ipartestület (1896-1924), a Pécsvárad Önkéntes Tűzoltó Egyesület (1897-1948), az Első Katolikus Temetkezési Egylet (1897-1924), a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetségének helyi csoportja (1904-1914), a Tejszövetkezet (1895-1908) és egy vadásztársaság is (1904-1924). A Pécsváradon élő zsidó közösség is létrehozta a szervezeteit: az Izraelita Nőegylet (1888-1924) és az Izraelita Szentegylet (Chevra Kadisa; 1895-1924).

28Bősze Sándor: A község egyesületei 1867-1949 között. In: Szigetvár története. Tanulmányok a város múltjából. Szigetvár Város önkormányzata, Szigetvári Várbaráti Kör, Szigetvár, 2006, 377. p.

29Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei 1867-1914 I. rész. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1985-1986. Pécs, 1986

A szervezetek nem mindig működtek folyamatosan. Az I. világháború előtt létrejött szervezetek jelentős része megszűnt az 1920-as évek első felére. Márfi Attila Pécsvárad monográfiájában³⁰ olvasható tanulmánya alapján a két világháború között további szervezetek jöttek létre: a Vöröskereszt helyi fiókegylete (1881), a Pécsvárad Iparosok Önképző Köre (1886-1946), a Pécsvárad Iparos Olvasókör (1888-1949), a Függetlenségi és 48-as Olvasókör (1908-1914) és a Római Katolikus Olvasókör (1908-1949). További adatok vannak arra vonatkozóan, hogy már az I. világháborút megelőző időszakban két sporthoz, illetve hasznos szabadidő-eltöltéshez kapcsolódó szervezet is létrejött, a Pécsvárad Korcsolyaegylet (1908) és a Pécsvárad Tennis Társaság (1912).

A szervezetek egy része az 1940-es évekig folyamatosan működött. Márfi Attila a már hivatkozott Pécsvárad monográfiában a korszak közösségi tevékenységeiről az alábbiakat írja: *„Az egyesületek száma és összetett feladatköre, működési tevékenységük Pécsvárad kiemelt regionális szerepét, társadalmi változásait is jelzik. A polgári fejlődés diktálta szervezeti élet jelen volt a járási székhely gazdasági, szociális, egészségügyi, de mindenekelőtt kulturális és társadalmi életében. Az egyesületek napi tevékenysége szervezett keretek között zajlott, a községházát, a kocsmákat és az egyesületi székházakat igénybe véve. Gyakoriak voltak a társas együttlétek az olvasó- és önképző körökben. Fontos eseménynek számított az évente megrendezett tűzoltóbál, és az első sportrendezvények. A társasági érintkezés mellett a helyi egyesületek egyik alapvető érdeme, hogy elnevezésüktől és célkitűzéseiktől függetlenül a napi gondok, közügyek megoldásában is hallatták hangjukat. A korszak kihívásaival*

30Márfi Attila: A polgárosodás útján (1867-1914). In: Pécsvárad. Szerk. Füzess Miklós. Pécsvárad Város Önkormányzata, 2001, 391-395. p.

szemben ezek a szervezeti formák adott esetben a közösségi gondolkodás és tenniakarás fórumává tudtak válni.”

Az I. világháborút követő években hasonló tendenciák figyelhetők meg Pécsvárad esetében is, mint a megye hasonló méretű nagyközségeinél: az adatokból egy fejlődő helyi társadalom képe rajzolódik ki, ahol a legtöbb, nagyobb településen is megtalálható tevékenységi kör megjelenik, azonban e szervezetek a település mérete miatt nem találhatók meg nagy számban.

A településen a két világháború között újabb szervezetek jöttek létre: a Levente Egyesület (1927-1940), a Polgári Lövészegyesület (1930-1940), a Szociális Misszió Társulat helyi szervezete (1937-1945), az Önkéntes Tűzoltótestület (1938-1945) is.³¹

A két világháború között a községben német politikai egyesületek is működtek. Az 1930-as években alakult meg az U.D.V. (Ungarnländischer Deutscher Volksbildungsverein – Magyarországi Német Népművelő Egyesület), amely kulturális szervezet volt. A német nacionalizmus erősödésével az egyesületből a tagság egy része kivált, és létrehozták a nyíltan hitleri eszméket hirdető Volksdeutsche Kameradschaft-ot, a Nép Németek Bajtársi Szövetségét. Ez a szervezet 1938-tól Volksbund der Deutschen in Ungarn, vagyis Magyarországi Németek Népi Szövetsége (röviden Volksbund) néven működött tovább, és képviselte a Harmadik Birodalom érdekeit, jelentős szerepet vállalva a Waffen-SS magyarországi toborzásaiban is. A II. világháborút kitörését követő német politikai, katona sikerek hatására a szervezet Pécsváradon és környékén is megerősödött. A

31Márfi Attila: Baranya megye egyesületeinek vizsgálata 1915-1950. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1987/1988. Pécs, 1988

Volksbund egyre nagyobb térnyerése a térségben még a németiség körében is megosztottságot, feszültséget szült a volksbundisták és a Volksbund szellemiségét elutasító lakosság között. Ez a feszültség a háború végéig fennmaradt, nem egyszer a tettelegességig fajult.

A II. világháború után Pécsváradon az egyesületi élet szinte teljesen megbénult. Hiányzott az anyagi bázis, és a politikai változások sem kedveztek a hagyományos közösségi tevékenységeknek. Az új társadalmi berendezkedés elsősorban saját ideológiájának, politikájának megfelelő tömegszervezetek kialakítására koncentrált, kiszorítva és korlátozva a korábbi, a polgári társadalmi rendszer hagyományait megjelenítő szervezeteket.

Az 1945-1950 között Baranyában összesen 465 egyesületet szüntettek meg, illetve sorvasztottak el és csak 47 új egyesület jöhetett létre. A korábbi szervezetek ellehetetlenítése főleg adminisztratív úton történt; az egyesületeket megszüntető rendelet hivatalosan nem jelent meg, csak ezek korlátozásáról adtak ki belügyminiszteri rendeleteket.³² A hatalom által kontrollált, irányított mozgalmak nem pótolták a társadalmi önrendelkezés és önkéntesség alapján létrejött közösségi szerveződések. Ezek újraindítására csak az 1980-as évek második felétől nyílt lehetőség: ebben az időszakban Pécsváradon helyi néptánc csoport és várbaráti kör is működött, valamint a Leányvásár is egyre fontosabb közösségi szerepet játszott.³³

32 Uo.

33 Hantó Zsuzsa: Gazdasági erőforrások, településgazdálkodás és helyi politika 1976-1986 között. In: Pécsvárad. Szerk. Füzess Miklós. Pécsvárad Város Önkormányzata, 2001, 541 p.

Közösségi tevékenységek a Pécsváradi járás településein a 19. század második felétől 1990-ig

Az I. világháború végéig a Pécsváradi járásban 12 egyesület jött létre, 8 községben. A Baranya vármegyei egyesületekre vonatkozó adatok alapján 8 településen egyáltalán nem volt egyesület. A járás szervezeteit a vizsgált korszakban az alábbi táblázat mutatja:

APÁTVARASD	Katolikus Kör 1912—? (40 tag)
HIDAS	Iparoskör 1913-1914
KÁTOLY	Római Katolikus Temetkezési Egylet 1911-1922 (1911-ben 157 tag)
ÓFALU	Római Katolikus Temetkezési Egylet 1907-1914 (1907-ben 375 tag) Római Katolikus Temetkezési Egylet 1907-1914 (1908-ban 124 tag)
PÜSPÖKLAK (GERESDLAK)	Temetkezési Egylet 1900-1914
PÜSPÖKNÁDASD (MECSEKNÁDASD)	Római Katolikus Ifjúsági Egylet 1895-1908 Katolikus Kör 1910-1922 Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1914-1939 (1914-ben 36 tag)
RÁCZMECSKE (ERDŐSMECSKE)	Társaskör 1886 I-VI. Temetkezési Egylet 1908-1914 (1908-ban 437 tag)
ZENGŐVÁRKONY	Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1904-1924 (1904-ben 18 tag)

Forrás: Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei 1867-1914 I. rész

A járás településein legnagyobb számban temetkezési egyesületek működtek, az összes szervezet 42%-a sorolható ebbe a kategóriába. A járás településein működnek még tűzoltó egyesületek (Mecseknádasd, Zengővárkony), társas és iparoskörök (Hidas és Erdősmecke), valamint felekezeti – katolikus – egyesületek (Katolikus Kör Apátvarasdon, Római Katolikus Ifjúsági Egylet, illetve Katolikus Kör Mecseknádasdon).

A szervezetek a századfordulót megelőző és azt követő évtizedekben jöttek létre. A Pécsváradon megfigyelhető közösségi folyamatok hatása csak késve és csekélyebb mértékben jelentkezett a vonzáskörében lévő kisebb településeken.

A járás településein a közösségi tevékenységek köre jól mutatja a helyi prioritásokat és preferenciákat, amelyek eltérnek a városokat jellemző társadalmi igényektől, tevékenységektől. A két világháború közötti időszakban a járás településein a korábbi egyesületi, közösségi élet csak lassan talált magára. Több szervezet megszűnt, ugyanakkor az országos szervezetek terjeszkednek és létre hozzák tagszervezeteiket a kisebb településeken is. Márfi Attila korábban már idézett tanulmánya szerint a két világháború között az alábbi szervezetek működtek a járás területén:

APÁTVARASD	Magyarországi Németek Szövetsége 1941—1945.
ERDŐSMECKE	Önkéntes Tűzoltótestület 1936. I. 31.-1945. 71 alapító tag.
	Polgári Lövészegyesület 1936-1940. 110 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége 1941 - 1945.
FAZEKASBODA	Római Katolikus Olvasóegylet 1926. XI. 2.-1945. 38 alapító tag.
	Magyarország Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 - 1945.
GERESD	Magyarországi Német Népművelődési Egeysület helyi választmánya 1927-1941. 1938-ban 67 tag.

	Gazdakör 1929-1945.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 - 1945.
HIDAS	Magyarországi Bánya- és Kohómunkások helyi csoportja 1922-?
	Olvasókör 1927. IV. 24.-1945. 65 alapító tag.
	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1931. II. 11.-1940. 181 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 - 1945.
KÁTOLY	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
LOVÁSZHETÉNY	Lovászhetény és Vidéke Hidegvérű Lótenyésztő Egylet 1923.X. 21.-? 64 alapító tag.
	Katolikus Gazdakör 1926. XI. 1.-1945. 35 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1940. VII. 7.-1945. 88 alapító tag.
MARTONFA	Levente Egyesület 1926-1940.
NAGYPALL	Gazdakör 1930. VI. 1.-1945. 77 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 - 1945.
ÓBÁNYA	Polgári Olvasókör 1923. XII. 26.-1945. 26 alapító tag.
ÓFALU	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi csoportja 1931. XII. 22.-1940.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 — 1945.
PUSZTAKISFALU	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 – 1945.

PÜSPÖKLAK	Magyarországi Németek Népművelési Egyesülete helyi választmánya 1927-1940.
	Polgári Lövészegyesület 1930-1938. 1935-ben módosított alapszabály.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi választmánya 1941-1945.
	Vadásztársaság 1945-? 18 alapító tag.
PÜSPÖKNÁDASD	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi csoportja 1924-1940. 1931-ben 124 tag.
	Julianeum Fiúnevelő Intézeti Levente Egyesület 1927—1940.
	Római Katolikus Olvasókör 1929.III.-1945.
	Levente Egyesület 1930-1940. 1935-ben alapszabály-módosítás.
	Polgári Lövészegyesület 1930—1940.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 - 1945.
	Vadásztársaság 1946. VIII. 10.-?
Méhészeti Egyesület 1948. II. 23.-? 7 alapító tag.	
PÜSPÖKSZENTERZSÉBET	Polgári Lövészegyesület 1930-1940. 1935-ben alapszabálymódosítás.
	Katolikus Agrárfjúsági Legényegylet 1941.III.2.-1945. 16 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
RÁCMECSKE	Polgári Olvasókör 1927. V. 8.-? 63 alapító tag.
SZELLŐ	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
	Katolikus Agrárfjúsági Legényegylet 1941—1945.
ZENGŐVÁRKONY	Dalkör 1937. IV. 3.-1945. 23 alapító tag.

Forrás: Márfi Attila: Baranya megye egyesületeinek vizsgálata 1915-1950. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1987/1988. Pécs, 1988

A járás németek lakta településein az 1930-as évektől megjelentek a német politikai szervezetek. A táblázat adataiból az is jól látszik, hogy a szervezetek megalakulása, létrejötte nem jelentett automatikusan

folyamatos működést. A II. világháború után a Pécsváradi járás településein működő szervezetek is nagyrészt megszűntek, illetve a tagság érdeklődésének és anyagi források hiányában elhaltak. Néhány egyesületi típus megszüntetése törvényszerű volt. Az államosítások miatt megszűntek az önkéntes tűzoltó egyesületek, temetkezési egyesületek. A megszűnt egyesületek helyére lépő politikai indíttatású mozgalmak és szervezetei nem tudtak közösségépítő fórumokká válni.³⁴

³⁴ Uo.

Hegyháti járás: történeti áttekintés

A Hegyháti járás 2013-ban jött létre, székhelye Sásd. A 2012. évi adatok szerint a 360,72 km² területű, népessége 12703 fő, népsűrűsége 35 fő/km². A Hegyháti járáshoz 23 település és két város (Sásd és Mágocs) tartozik. A járás korábban is létezett, 1886 és 1950 között a mai, Hegyháti járás néven, 1950 és 1978 között Sásdi járásként. 1978-ban a járás székhelyét Komlóra helyezték át, így a járás elnevezése is Komlói járásra módosult.

A járás lakosságának 26%-a él a járás székhelyén, Sásdon. A járás legkisebb települése a 2011-es népszámlálási adatok alapján a 78 fő lélekszámú Kisbeszterce. A járás települései a következők:

Település	Rang	Népesség
Sásd	város	3282
Mágocs	város	2388
Vásárosdombó	község	1090
Mindszentgodisa	község	870
Gödre	község	831
Baranyajenő	község	489
Nagyhajmás	község	340
Kisvaszar	község	332
Alsómocsolád	község	329
Tormás	község	284
Bakóca	község	275
Mekényes	község	267

Gerényes	község	256
Tékes	község	230
Kishajmás	község	204
Ág	község	179
Szágy	község	152
Felsőegerszeg	község	135
Meződ	község	124
Váznok	község	124
Tarrós	község	123
Baranyaszentgyörgy	község	121
Palé	község	106
Varga	község	94
Kisbeszterce	község	78

A Hegyháti járást északról a Dombóvári és a Kaposvári járások, nyugatról a Kaposvári és a Szigetvári járások, keletről a Komlói és a Bonyhádi járások, délről pedig a Pécsi, illetve a Szentlőrinci járások határolják. A járás földrajzilag változatos, síkságokkal tagolt dombos táj.

A térség központja a több, mint 3.200 fős lakossággal rendelkező Sásd. A járás Baranya megye kis- és aprófalvas területei közé tartozik, csupán 5 településén haladja meg a lakosok száma az 500 főt. A térség településein magyarok, németek és roma közösségek élnek egymás mellett. A mezőgazdasági tevékenységekre kiválóan alkalmas területének nagy része szántóföldi művelés alatt áll. A járást átszeli a Budapest-Pécs és a Dombóvár–Komlós-vasútvonal, valamint a Pécs-Kaposvárral összekötő 66-os főút. A járás központja, Sásd nagyjából félúton található Pécs és Kaposvár

között, 15 kilométerre fekszik a Tolna megyei Dombóvártól, és 20 kilométerre Komlótól. A járás története szorosan összekapcsolódik a két nagyobb település, Sásd és Mágocs történetével.

A települések már a korai történeti korokban is lakott helyek voltak. Sásdról szóló első írásos emlék az 1332-ből származik, a 14-16. században a Dombay és a Werbóczy család birtoka volt. A török hódoltság idején a törökök palánkvárat építettek a településen, ami a későbbi korokban teljesen elpusztult. A török uralom alatt elnéptelenedett település az Esterházyak birtoka lett, és fokozatosan benépesült, elsősorban német telepésekkel. A 19. század második felétől indult meg a település intenzívebb fejlődése, 1850-ben lett Sásd járási székhely. Ettől kezdve a település fejlődése felgyorsult, a századforduló a térség kereskedelmi, gazdasági, közlekedési és közigazgatási központjává vált.³⁵ Az I. világháborút követő szerb megszállás nem érinti a települést, ezért 1918 novemberétől 1921 augusztusáig Sásd Baranya megye ideiglenes székhelye. A település a későbbi évtizedekben is megőrzi központi gazdasági, igazgatási, kereskedelmi szerepkörét, bár a járási székhely Komlóra történő áthelyezése a fejlődését visszafogta.³⁶ Sásd 1970-től nagyközség, 1995. július 1-től pedig város. 2013. január 1-től pedig újra járási székhely.

Mágocs a Hegyháton, Baranya megye északi részén található. A település első írásos említése 1251-ben történik. A török hódoltság alatt Mágocs csaknem teljesen elpusztult. A törökök kiűzése után, a 17. század végén a pálosok magyarokat és szerbeket telepítettek be, később pedig jelentős számú német telepes érkezett Mágocsra. Mágocs a 19. század elejére a

³⁵ Sásd város honlapja. <https://www.sasd.hu/sasdrol>

³⁶ Uo.

környék legnagyobb településévé növekedett. 1816-ban mezővárosi rangot kapott és a Hegyháti járás székhelye lett a közigazgatás 1850-es átszervezéséig.³⁷ A térség jelentős kézművesipari központjaként működő településen a mezőgazdaságon kívül élénk gazdasági, kereskedelmi tevékenység zajlott. A kézművesipari tevékenységekből érdemes kiemelni az orgonaépítést és a fazekasipart. Az Unger család 1836-ban alapította orgonaépítő vállalkozását, és közel száz évig folyt az orgonaépítés Mágocson. A mágocsi fazekasok termékei messze földön híresek és keresettek voltak. 1887-ben a meglévő iparos tanonciskola mellett a településen kezdte meg működését a megye első agyagipari iskolája is.³⁸Mágocs 1962-től nagyközség, 2009. július 1-től pedig város.

³⁷ Mágocs város honlapja. <http://www.magocs.hu/index.php/varosunk/varostortenet/>

³⁸ Uo.

A közösségi tevékenységek Sásdon a 19. század második felétől 1990-ig

A 19. század második felétől az 1950-ig tartó időszakban a legtipikusabb közösségi szervezeteknek a szakmai alapon szerveződő egyesületek, a kulturális, népnevelő tevékenységet folytató egyesületek, társasági egyesületek, a közhasznú és segélyező egyesületek, valamint a sportegyesületek voltak.

Márfi Attila adatai szerint³⁹ az I. világháborúig csupán 9 szervezet működött Sásdon. A 19. század második felétől a település közösségi tevékenységei hasonlóak voltak a nagyobb, városiasabb településekéihez, de lényegesen kisebb számban jöttek létre szervezetek.

Az elsőként létrejött szervezet a sásdi Társaskör volt (1887-1919).⁴⁰ A tevékenységi körök alapján nem lehet egyértelműen kiemelni egyetlen markánsabb területet sem, ahol jelentősebb szervezetszám mutatkozik. A népbankokat leszámítva, amelyből több is működött a településen – Sásd és Vidéke Hitelszövetkezet (1905-1912); Takarékpénztár Részvénytársaság (1906-1914) – az egyes tevékenységi körök egy-egy szervezethez köthetők. A már említett Társaskörön és a két népbankon kívül Sásdon működött még az Önszegélyező Egylet (1891-1902), a Hegyháti járás Községi és Körjegyzők Egyesülete (1892-1914), az Önkéntes Tűzoltó Egylet

39Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei 1867-1914 I. rész. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1985-1986. Pécs, 1986, illetve Márfi Attila: Baranya megye egyesületeinek vizsgálata 1915-1950. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1987/1988. Pécs, 1988

40 Fontos megjegyezni, hogy a társadalmi szervezetek, hasonlóan más szervezetekhez, folyamatosan változtak, megszűntek, illetve átalakultak, tehát egy szervezet létrejötte nem jelent automatikusan folyamatos működést

(1895-1923), a Vadásztársaság (1898-1924), a Polgári Kör (1904-1912), valamint a sásdi Iparosok és Műkedvelők Köre (1914-1949).⁴¹

A fentiekén kívül Tegzes Ferenc Sásd monográfiájában megjelent tanulmányában⁴² további, Sásdon működő szervezeteket is említ, többek közt a Magyar Vöröskereszt Sásdi fiókegyletét. A tanulmány kiemeli, hogy az I. világháború idején több sásdi szervezet is részt vett segélyezési, gyűjtési akciókban, és civil szervezetek sok esetben állást foglaltak aktuális társadalmi, politikai kérdésekben is.⁴³ Például „1918. február 17-éna Sásdi Társaskör helyiségében dr. Greiner Gizella feminista gyűlést tartott a Feminizmus és a nők választójoga címmel. Ezen 15 nő és 14 férfi volt jelen. A gyűlés olyan határozatot fogadott el, hogy az országgyűlési képviselő, Mándy Sámuel a választójog országgyűlési bizottsági tárgyalásakor képviselje azt az álláspontot, hogy a nők aktív és passzív választójogának legalább a törvényjavaslatban foglalt mértéke váljon mielőbb törvénnyé. A határozati javaslat elfogadása után 5 fő belépett a feminista egyletbe.”

A Társaskör az I. világháború után megszűnt. Az újraalakítására tett kísérletek csak 1925-ben jártak sikerrel, amikor a szervezet hivatalosan is megkezdhette a működését.⁴⁴ A két világháború között újabb szervezetek alakultak: a Kisgazdakör, a Sásdi Iparosok és Kereskedők Köre, Sásdi Turul Bajtársi Szövetség Tarhos Törzse (1938).⁴⁵ Márfi Attila adatai szerint két sportegyesület (Sásd és Vidéke Közös Sporttestület; Sásdi Lawn Tenisz

41Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei 1867-1914 I. rész. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1985-1986. Pécs, 1986,

42 Tegzes Ferenc: Az első világháború időszakában. In: Sásd. Szerk.: Füzes Miklós, Sásd Nagyközségi Közös Tanács V.B., 1982

43 Uo. 333 p.

44 Füzes Miklós: Az ellenforradalom időszaka 1914-1944. In: Sásd. Szerk.: Füzes Miklós, Sásd Nagyközségi Közös Tanács V.B., 1982, 397. p.

45 Uo. 298. p.

Club), a Dalárda (1925-1945), a Polgári Lövészegyesület (1928—1940), a Hegyháti Vadásztársaság (1930-1945), a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvak Országos Nemzeti Szövetségének sásdi fiókja (1930-1945), az Országos Stefánia Szövetség helyi fiókja (1934-1945), a Szociális Missziótársulat (1936-1945), a Sásd II. ker. Római Katolikus Olvasókör (1938-1945), valamint az Országos Egészségvédelmi Szövetség helyi csoportja (1941-1947) működött még a településen.⁴⁶

Sásdon és a környező, szintén jelentős számú német lakossággal rendelkező településeken a német nemzetiségi mozgalom is folyamatosan erősödött. „A Volksbund helyi csoportjainak megalakítása 1940. július hónapban kezdődött, melyet egyre erősödő belföldi agitáció előzött meg. A járás községeiben, Egyházaskozáron, Hegyhátmarócon, Csikóstöttösön, Mágocson, Szászváron, Tófűn, Kisvaszaron, Kaposszekcsőn sorra alakultak a helyi csoportok, illetőleg további szervezés folyt Baranyajenőn, Gödrén, Baranyaszentgyörgyön, Hetvehelyen, Mecsekjánosiban, Barátúron, stb. Csak a következő évben indult meg a szervezés Komlón, Mecsekpölskén, Ligeten.”⁴⁷

Az egyesületi élet közvetlenül a II. világháború után szinte teljesen megbénult. Hiányzott a szükséges anyagi háttér, és az új politikai rendszer sem kedvezett a közösségi tevékenységek újra indulásához. Az államhatalom a saját tömegszervezeteinek kiépítésére koncentrált, ebben

⁴⁶Márfi Attila: Baranya megye egyesületeinek vizsgálata 1915-1950. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1987/1988. Pécs, 1988

⁴⁷In: Sásd. Szerk.: Füzes Miklós, Sásd Nagyközségi Közös Tanács V.B., 1982, 404-405. p.

a rendszerben nem volt helye a polgári értékrendnek, az önszerveződő társadalmi tevékenységeknek.

Közösségi tevékenységek a Hegyháti járás településein a 19. század második felétől 1990-ig

A 19. század végén a járás településein is létrejöttek az első társadalmi szervezetek. Elsőként 1874-ben Mágocson jött létre a Társaskör, amely 1876-ban átalakul Polgári Társaskörre, majd 1896-tól 1924-ig polgári kaszinóként működik tovább.

A járás településein a vizsgált időszakban az alábbi szervezetek működtek:

BAKÓCA	Önkéntes Tűzoltó Egylet 1891-? (20 tag)
FELSŐMINDSZENT	Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1893-1908 (1893-ban 23 tag) Felsőmindszent és Vidéke Társaskör 1901-1924 (58 tag) Gazdakör 1913-1924
GERÉNYES	Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1893-1899 (1893-ban 24 tag)
GODISA	Társaskör 1908-1912 (36 tag)
KISVASZAR	Gazdakör 1905-1949 (1905-ben 27 tag)
MÁGOCS	Társaskör 1874. 1876-ban átalakul Polgári Társaskörre 1888-ig. 1896-tól Polgári Casinóvá 1896-1924. Dalegyesület 1883-1912 . Nőegylet 1888-1912. Ipartestület 1889-1909, 1909-től Ipartestület Békéltető Bizottság 1909-1922. Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1892-1922 (1892-ben 36 tag) Tejszövetkezet 1899-1908. Római Katolikus Kör 1904-1924 (1904-ben 34 tag) ChevraKadischa 1905-1914. Izraelita Jótékony Nőegylet 1905-1914 (1905-ben 37 tag) Katholikus Ifjúsági Egyesület 1908-1914 (1908-ban 124 tag)

MEKÉNYES	Dalárda 1909-1914 Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1909-1914 (1909-ben 21 tag)
NAGYÁGH	Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1893-1900
VARGA	Római Katolikus Kör 1905-1914 (1907-ben 43 tag)
VÁSÁROSDOMBÓ	Katholikus Kör 1900-1914
VÁZSNOK	Katholikus Kör 1909-1912 (1909-ben 62, 1912-ben 59 tag)

Forrás: Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei 1867-1914 I. rész

A járás 24 települése közül csak 11 községben működött valamilyen közösségi szervezet. Tipikus szervezetek a társaskörök, a tűzoltó egyesületek, valamint a gazdakörök voltak, amelyek a századforduló előtti és az azt követő évtizedekben alakultak. Jellemző szervezeti típusok voltak még a felekezeti – katolikus – körök, ifjúsági egyesületek is. Az I. világháború törést jelentett az egyesületi életben. A háború előtt létrejött szervezetek nagy része megszűnt. Csupán az 1905-ben létrejött kisvaszari gazdakör működött folyamatosan az 1949-ben történt megszűnéséig.

A települések közül kiemelkedik Mágocs, a járás második legnagyobb települése, ahol a tipikus szervezetek mellett a helyi zsidóság is létrehozta a közösségeit (szentegylet, jótékony nőegylet). A két világháború között az 1930-as évektől a Hegyháti járás németek lakta településeiben is felerősödtek német nemzetiségű közösségi tevékenységei: elsősorban a Volksbund aktivizálódott, egészen a II. világháború végéig. A hegyháti térségben a szervezetek viszonylag alacsony száma a társadalmi tradíciók hosszabb ideig történő tovább élésével magyarázható; a faluközösségek a saját értékeik, hagyományos normáik alapján szerveződtek.

A két világháború között az alábbi szervezetek működtek a járás településein:

ÁG	Polgári Olvasókör 1927. I. 30.-1945. 66 alapító tag.
	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület 1934. VIII. 11.-1937. 63 alapító tag.
ALSÓMOCSOLÁD	Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1936. III. 20.-1949. 45 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége 1941-1945.

BAKÓCA	Körjegyzőségi Polgári Lövészegyesület 1930-1940. 1935-ben alapszabály-módosítás.
	Önkéntes Tűzoltótestület 1933. VI. 19.-1947. 23 alapító tag.
	Országos Stefánia Szövetség fiókszövetsége 1934. XI. 7.1945. 48 alapító tag.
	Katolikus Leánykör 1943. V. 10.-1945. 39 alapító tag.
	„Nimród" Vadásztársaság 1946—?
BARANYAJENŐ	Gazdakör 1943. VII. 9.-1945. 22 alapító tag. Gazdakör 1929. III. 5.-1936. XII. 31. 29 alapító tag.
	Körjegyzőségi Polgári Lövészegyesület 1930—1940. I.
	Önkéntes Tűzoltótestület 1934. VIII. 15.-1945. 44 alapító tag.
	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület 1935. II. 25.-1940. 73 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetségének helyi csoportja 1941-1945.
	Vadásztársaság 1946. VIII. 12.-? 11 alapító tag.
BARANYASZENTGYÖRGY	Önkéntes Tűzoltótestület 1936. VIII. 23.-1945. 42 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetségének helyi csoportja 1941-1945.

FELSŐMINDSZENT	Felsőmindszent és Vidéke Ifjúsági Társaskör 1919. IV. 25.-?
	Polgári Lövészegyesület 1928-1940. 1935-ben alapszabály-módosítás.
	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1935. I. 30.-1940. 71 alapító tag.
	Önkéntes Tűzoltóegyesület Dalárdája 1937. IV. 5.-1945. 30 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
	Katolikus Agrárfjúsági Legényegylet 1941. V. 18.-1945. 30 alapító tag.
GERÉNYES	Evangélikus Olvasókör 1933. I. 15.-1945. 55 alapító tag.
	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1934. X. 7.-1940. 64 alapító tag.
	Római Katolikus Olvasókör 1935. I. 13.-1945. 47 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 - 1945.
GODISA	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1935. II. 25.-1940. 60 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 - 1945.
GÖDRE	Gazdakör 1923. I. 11.-1944. 25 alapító tag.
	Önkéntes Tűzoltótestület 1934. V. 20.-1945. 40 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 - 1945.
KISHAJMÁS	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
KISVASZAR	Polgári Lövészegyesület 1930-1940.
	Római Katolikus Olvasókör 1936. II. 16.-1945. 81 alapító tag.

	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület 1938. I. 8.-1940. I. 55 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
MÁGOCS	Ifjúsági önképzőkör 1919. XI. 18.-?
	Baranya-Mágocsi Nőegylet 1922-1940.
	Izraelita Jótékony Nőegylet 1922-1940.
	Izraelita Iskolatársulat 1924.III.16.-? 39 alapító tag.
	Iparos Olvasókör 1926. XII. 12.-1946. 135 alapító tag.
	Polgári Lövészegyesület 1927-1940. 1930, 1935-ben alapszabály módosítás.
	Római Katolikus Gazdakör 1930 V. 30.-1945. 53 alapító tag.
	Vadásztársaság 1931. XI. 12.-1944.
	Magyar Vöröskereszt Egylet helyi fiókegylete 1934-1944.
	Országos Stefánia Szövetség helyi fiókja 1934. XII. 1945. 125 alapító tag.
	Országos Központi Katolikus Legényegylet helyi választmánya 1935. IX. 10.-1945. 53 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
	Mágocsi Kisiparosok Országos Szabadszervezete helyi csoportja 1950. II. 2.-?

MEKÉNYES	Olvasókör 1923. I. 29.-1945. 61 alapító tag.
	Polgári Lovászegyesület 1930-1940.
	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1931. II. 22.-1940.
	Önkéntes Tűzoltótestület 1932. IX. 18.-1946. 21 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
MEZŐD	Gazdakör 1929. IV. 14.-1945. 50 alapító tag.
	Önkéntes Tűzoltótestület 1936. VI. 21.-1945. 32 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
NAGYHAJMÁS	Római Katolikus Olvasókör 1927. II. 20.-1945. 84 alapító tag.
	Gazdakör 1930. XII. 21.-1945. 60 alapító tag.
	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1931. IX. 16.-1940. I. 85 alapító tag.
	Önkéntes Tűzoltótestület 1935. XI. 24.-1946. 21 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 — 1945.
PALÉ	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
SZÁGY	Szágyi Gazdák Olvasó Köre 1938. I. 20.-1944. 36 alapító tag.
TARRÓS	Önkéntes Tűzoltótestület 1936. VI. 11.-1945. 34 alapító tag.
TÉKES	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1934. X. 7.-1940. I. 69 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.

TORMÁS	Önkéntes Tűzoltótestület 1933. VII. 9.-1946. 26 alapító tag
VARGA	Falu Országos Szövetség helyi fiókjá 1927-1945.
	Vadásztársaság 1946. VIII. 25.-?
VÁSÁROSDOMBÓ	Polgári Lövészegyesület 1930-1940. 1935-ben módosított alapszabály.
	Önkéntes Tűzoltótestület 1934-1945.
	Katolikus Gazdakör 1938. I. 20.-1945. 22 alapító tag.
	Katolikus Agrárfűsági Legényegylet 1938. X. 26.-1945. 39 alapító tag.
	Magyar Parasztszövetség helyi szervezete 1942.III.8. — 1945. 30 alapító tag.
	Országos Egészségvédelmi Szövetség fiókszövetsége 1943. XII. 12.-1945. 107 alapító tag.

Forrás: Márfi Attila: Baranya megye egyesületeinek vizsgálata 1915-1950. In: Baranyai helyörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1987/1988. Pécs, 1988

A fenti adatok szerint a szervezetek megalakulása, létrejötte nem jelentett feltétlenül folyamatos működést. Több szervezet szűnt meg a két világháborút követő bizonytalan, átmeneti évtizedekben. Egyes szervezetek átalakultak és más néven folytatták tovább tevékenységeiket, de olyan szervezetek is voltak, amelyek 1949/1950-ig folyamatosan működtek.

1945 után néhány egyesületi típus megszüntetése törvényszerű volt. Az államosítások miatt szűntek meg az önkéntes tűzoltó egyesületek, a temetkezési egyesületek. Az 1950-es, 1960-as években az államhatalom által létrehozott politikai indíttatású mozgalmak és ezek szervezetei tudtak közösségépítő fórumokká válni a helyi település életében.⁴⁸

48Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei 1867-1914 I. rész

Komlói járás: történeti áttekintés

A Komlói járás 2013-ban jött létre, székhelye Komló. A 2012. évi adatok szerint a 292,48 km² területű járás népessége 36040 fő, népsűrűsége 123 fő/km². A Komlói járáshoz 18 község, egy nagyközség (Szászvár) és egy város (Komló) tartozik. A Komlói járás korábban, 1950–52 között is létezett, majd beolvadt a Sásdi járásba. 1978-ban Sásd helyett Komló lett a járási székhely. A járás lakosságának 69%-a él a járás székhelyén, Komlón. A járás legkisebb települése a mindössze 25 főt számláló Szárász. A járás települései a következők:

Település	Rang	Népesség
Komló	város	25020
Szászvár	nagyközség	2334
Máza	község	1226
Magyarszék	község	1085
Mánfa	község	843
Egyházaskozár	község	792
Bikal	község	743
Magyaregregy	község	717
Magyarhertelend	község	627
Liget	község	419
Mecsekpölöske	község	412

Szalatnak	község	330
Kárász	község	317
Oroszló	község	313
Köblény	község	227
Bodolyabér	község	222
Vékény	község	145
Hegyhátmaróc	község	133
Tófű	község	110
Szárász	község	25

A Komlói járást északról és nyugatról a Hegyháti járás, keletről a Bonyhádi járás, délről pedig a Pécsi járás határolja. A járás természetföldrajzi adottságait tekintve hegyes, dombos táj. A Mecsek erdős hegyvonulatai, északi lejtői és területet tagoló, völgyekben futó patakok, növény- és állatvilága teszi különlegessé a területet. A térség központja a több mint 25 000 fős lakossággal rendelkező Komló. A járás egy része Pécs tágabb vonzókörzetébe tartozó településekből áll. A térség kis- és aprófalvas terület, a járás településeinek több mint fele 500 főnél kevesebb lakosságú kistelepülés. Öt település lakossága 500 és 1000 fő közötti (Mánfa, Egyházaskozár, Bikal, Magyaregregy, valamint Magyarhertelend). Komlón kívül három település lélekszáma haladja meg az 1000 főt (Szászvár, Máza, illetve Magyarszék). A térség településein több nemzetiség (magyar, német, roma) él együtt. A mezőgazdasági tevékenységekre kevésbé alkalmas térségben korábban az erdőgazdálkodás, fafeldolgozás, valamint

a bányászat volt meghatározó. A Kelet-Mecsek varázslatos vidéke, műemlék templomai, várai, az erdei túraútvonalak és tanösvények az idelátogatók számára különleges élményeket jelenthetnek. A járás több területén számos helyen tanulmányozhatjuk a Keleti-Mecsek kőzeteit és felszínformálódásának fázisait és több helyen találkozhatunk a korábbi intenzív szénbányászat nyomaival. Magyarhertelend és Sikonda gyógyhatású termálvizei világhírűek. A járás központja, Komló 20 kilométerre fekszik Péctől, és 19 kilométer távolságra a Hegyháti járás központjától, Sásdtól.

A térségben a földtörténet 200 millió évvel ezelőtt kezdődő jura időszakának elején, a liászban, a lassan süllyedő folyóvízi, tavi, majd tengerparti környezetben valaha élt hatalmas mennyiségű növényi anyag iszappal temetődött be, s oxigénmentes környezetben, a fokozódó nyomás és növekvő hőmérséklet hatására hosszú idő alatt feketekőszénné alakult.⁴⁹ A megye gazdaságát hosszú időn át meghatározó feketekőszén-bányászat ebben a térségben a legintenzívebb. A Péctől a Középső-Mecseken és a Kelet-Mecsek északi szegélyén végigfutó szénrétegek Komló térségében a legvastagabbak, ám elég mélyen fekszenek, kitermelésük költséges és veszélyes is egyben.⁵⁰ A kedvező természetföldrajzi adottságok ellenére a települések lakosság száma folyamatosan csökken. Ennek elsődleges oka a terület eltartó képességének csökkenése. A bányászat megszűnése után más iparág, termelő szektor nem tudott megerősödni, és ez negatív irányú gazdasági, szociális és demográfiai folyamatokat eredményezett az elmúlt évtizedekben. *„Hívogató természeti adottságaival a Mecsek és környéke*

49 A komlói kőszénbányászat rövid története. <http://akovekmeselnek.hu/2019/06/17/a-komloi-szenbanyaszat-rovid-tortenete/>

50 Komló Kistérség Többcélú Kistérségi Társulás. <http://www.komloikisterseg.hu/kisterseg>

igen régóta lakott terület. Az előkerült régészeti leletek a kőkortól napjainkig folyamatos emberi jelenlétről tanúskodnak, amely éppen ezért maradandó átalakulásokat hozott a tájban. A Mecsek rejtőző ölelésében megbúvó kicsiny falvak kevésbé voltak kitéve a történelem viharainak, lakosságuk évszázadok múltán is viszonylag homogén maradt, kevésbé jellemző rájuk a síkvidékek betelepült nemzetiségeinek sokszínűsége. Legerősebb a kistérségben a németajkúak és a roma népesség betelepülése. Nem jellemző a térségre a nemzetiségek túlsúlya, elsősorban magyar lakta települések. Ugyanakkor a szénbányászat miatt a térség falvaiba települt cigányság számaránya viszonylag jelentős.”⁵¹

A Komlói járás története szorosan összekapcsolódik Komló történetével. Komló Baranya megye második legnagyobb városa. A település és környéke már a korai történeti korokban is lakott hely volt. A mai Komló területén Mecsekjánosiban a II. századból származó, nagyméretű római kori villát tártak fel. Az előkerült vastárgyak között ekehúzó láncot, s a gyapjú feldolgozásánál használatos vasgerebent is találtak, ebből arra lehet következtetni, hogy szántóföldi termelés és legeltetési állattartás is volt, amely feltételezi a kiterjedt erdőirtások lehetőségét.⁵² A későbbi Komló Árpád-kori település, nevét az oklevelek 1256-ban említik először. A település ekkor a pécsváradi apátság birtoka volt. Ebből a korból származik az elpusztult Hasmány falu kora gótikus kőtemploma, melynek romjai a komlói kórház melletti dombon láthatóak, a régi temetőben. Egy 1554-ből származó török összeírás (defter) szerint a faluban 10 magyar család élt. A törökök végére a faluban 7 ház állott, a felszabadító háborút követően ezek

51 Orcsik Ferenc: Komlói kistérségi közművelődési stratégia, 2010 <http://docplayer.hu/2272091-A-komloi-kisterseg-kulturalis-strategiaja.html>

52 Komló város honlapja. Településtörténet. <http://www.komloonk.hu/telepulestortenet>

közül 2 maradt épen. Komló lakóinak száma 1697-ben mindössze 9 fő volt. A németek betelepítéséről az első adat 1793-ból származik. Utódaik, akárcsak a török kiverése után megmaradt magyarok leszármazottai, nagyrészt ma is Komlón élnek.⁵³

A Mecsek különböző részein, illetve Komló térségében már korábban is ismertek voltak a felszínközeli szénkibúvások. A szén jelentősebb, mélyműveléses bányászata csak a 19. század végén kezdődött el. Komló ekkor még kis hegyi falu volt, népessége 1890-ben csupán 427 fő, lakosai elsősorban fakitermeléssel foglalkoztak.⁵⁴ 1892-ben kezdett el termelni az Adolf-, a Glanzer- és a Szerencse-tárna, s 1898-ban kezdte meg működését az első függőleges akna, az Anna-akna.⁵⁵ A bányászat 19. század végén történő megindításában fontos szerepe volt jánosi Engel Adolfnak, a komlói kőszénbányászat megalapítójának. Pályáját 11 éves korában ceruza, majd gyújtómasina-házalással kezdő, 1886-ban jánosi előnévvel magyar nemességet szerző gazdag és sikeres nagyvállalkozó 1880-ban Montenuovo hercegtől veszi meg a jánosi birtokot, majd hamarosan megindítja a feketekőszén-bányászatot Komlón.⁵⁶ Az Engel-cég 1907-ben a Magyar Általános Hitelbankkal társulva a szén kitermelésére részvénytársaságot alapított, majd 1909-ben eladták a bányát a magyar államnak.⁵⁷ A kibontakozó, és immár állami tulajdonba került komlói bányáipar a település egyre intenzívebb fejlődését eredményezte, amelynek nagy lendületet adott az 1940-es évektől kibontakozó szocialista iparosítás: a

53 Uo.

54Kolta János: Baranya Megyei útikönyv. Baranya megye Tanácsának Idegenforgalmi Hivatala, Panoráma, 1982 131. p.

55A komlói szénbányászat rövid története. <http://akovekmeselnek.hu/2019/06/17/a-komloi-szenbanyaszat-rovid-tortenete/>

56 János Engel Adolf: Életemből, Pro Pannonia, Pécs, 2009

57 Kolta János: Baranya Megyei útikönyv. Baranya megye Tanácsának Idegenforgalmi Hivatala, Panoráma, 1982 131. p.

nehéziparnak egyre nagyobb mennyiségű szénre volt szüksége, amelyet igyekeztek hazai forrásból kielégíteni. Ennek érdekében 1947-től megindult Komló intenzív és tervszerű fejlesztése. Ettől az időszaktól vált igazi szocialista bányavárossá, valamint a térség meghatározó gazdasági, közigazgatási, kulturális és egészségügyi központjává. Az 1951-ben városi rangot kapott település lakossága folyamatosan nőtt, az 1990-es évek elejére 30 ezer fölé emelkedett. A folyamatosan meghatározó szénbányászat mellett további gazdasági tevékenységek indultak meg a településen, részben a helyi adottságokat kihasználva (pl. Dél-dunánúli Kőbánya Vállalat, a Mecseki Állami Erdőgazdaság Mecsekjánosi Fagyártmányüzeme), részben a bányászok hozzátartozóinak, családtagjaiknak munkát adva (pl. a Carbon Könnyűipari Vállalat), vagy országos vállalatok helyi egységeiként (pl. a magyar Optikai Művek Komlói Gyáregysége) tevékenykedtek.⁵⁸ A rendszerváltást követően a több évtizedes fejlődés megtört, más hazai bányavároshoz hasonlóan az állami tulajdonban lévő, piacgazdasági viszonyok között kevésbé gazdaságos és versenyképes bányákat fokozatosan bezárták. 2000. január 31-én gördült fel az utolsó csille szén a Zobák-aknából: Komló életében új korszak kezdődött.

A napjainkban az útját kereső város házai között sétálva mindenütt a bányászmult emlékezte köszön vissza. A komlói múzeum mögött 2014-ben felállított bányászati emlékműhöz egy hajdani aknatorony 6 méteres

⁵⁸ Uo. 132. p.

kerekét, csilléket és mozdonyhoz kapcsolt bányavasúti kocsikat is felhasználtak.⁵⁹

59A komlói szénbányászat rövid története. <http://akovekmeselnek.hu/2019/06/17/a-komloi-szenbanyaszat-rovid-tortenete/>

A közösségi tevékenységek Komlón a 19. század második felétől 1990-ig

A 19. század második felétől az 1950-ig tartó időszakban a legtipikusabb közösségi szervezeteknek a szakmai alapon szerveződő egyesületek, a kulturális, népnevelési tevékenységet folytató egyesületek, társasági egyesületek, a közhasznú és segélyező egyesületek, sportegyesületek voltak. Komló esetében azonban más típusú közösségi tevékenységek figyelhetők meg: a kisközségből rövid időn belül jelentős bányásztelepüléssé váló Komló szervezetei elsősorban a bányászközösség tipikus közösségi tevékenységeit mutatják.

Márfi Attila adatai szerint⁶⁰ az I. világháborúig Komlón csak három szervezet működött: a Komlói Kőszénbányavállalat Társládája (1899-1922), a Komlói M. Kir. Kőszénbánya Alkalmazottainak Fogyasztási Szövetkezete (1909-1922), és a Komlói Iparoskör (1911-1922). Ezek a közösségek jelentősen eltértek a megye más településein megfigyelhető sajátosságoktól, mert kifejezetten a bányászok közösségi, kulturális, szociális, szórakozási igényeinek kielégítésére szerveződtek. Varga János *A szakmai képzés helyzete és az általános kulturális adottságok Komlón egykor és most* című, 1978-ban Komlón megjelent monográfiájában⁶¹ részletesen foglalkozik ezekkel a közösségi tevékenységekkel. Rendszeres ismeretterjesztő és szórakoztató előadások, filmvetítések, kulturális rendezvények és

⁶⁰Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei 1867-1914 I. rész. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1985-1986. Pécs, 1986, illetve Márfi Attila: Baranya megye egyesületeinek vizsgálata 1915-1950. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1987/1988. Pécs, 1988

⁶¹Komlói Monográfia. Szerk. Babics András, Komló Város Tanácsa V.B. Komló, 1978

őnművelő körök jelentették a legtipikusabb bányászközösségi tevékenységeket. Komlón bányászzenekar is működött. A Salgótarjáni Szénmedence Bánya- és Kohómunkások Gazdasági Szakegyesülete 1927-ben komlói csoport szervezését kezdte meg.⁶² A Komlói Szénbányák Igazgatósága Bányász Otthon Egyesületet hoz létre 1930-ban. Az egyesület alapszabály szerinti feladata *„a komlói magyar királyi kőszénbánya hivatalnál alkalmazott munkásság egyesítése, az emberszeretet és a művelődés ápolása, fejlesztése és gyakorlása, a munkásság szociális és anyagi érdekeinek támogatása és előmozdítása minden politikai, vagy társadalmi irányzat mellőzésével, a kőszénbánya hivatal támogatása mellett.”* Akik beléptek ebbe a szervezetbe, nyilatkozatot írtak alá, amelyben hozzájárultak ahhoz, hogy a tagsági díjukat keresetükből a kőszénbánya hivatal bérfizető osztálya levonhatja.⁶³A településen a bányászotthon mellett templom és közösségi ház is épült, amely később, az 1940-es évek második felétől művelődési házként funkcionált. A településen társaskör is működött, 1922-ben pedig létrejött a komlói bányatelepi sportegyesület is.⁶⁴

Márfi Attila kutatásai szerint⁶⁵ Komlón a fenti szervezeteken kívül a két világháború közötti időszakban az alábbi szervezetek működtek:

Magyarországi Bánya, és Kohómunkások Szövetsége helyi csoportja 1918. I. 28.-1944. 1920-ban 565 tag.

Polgári Olvasókör 1922. II. 19.-1945. 32 alapító tag.

62 Varga János A szakmai képzés helyzete és az általános kulturális adottságok Komlón egykor és most. In: Komlói Monográfia. Szerk. Babics András, Komló Város Tanácsa V.B. Komló, 1978, 410. p.

63 Uo.

64 Uo.

65Márfi Attila: Baranya megye egyesületeinek vizsgálata 1915-1950. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1987/1988. Pécs, 1988

Jóteköny Temetkezési Egyesület 1928-1945. Alapszabály módosítás 1944. VIII, 1-én.
Keresztény Szocialista Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége helyi csoportja 1929 .VI. 16.-1945. 54 alapító tag.
Polgári Lövészegyesület 1929-1940. 1932-től körjegyzőségi egyesületként működött.
Önkéntes Tűzoltótestület 1933. XI. 5.-1945. 54 alapító tag.
Magyar Vöröskereszt Egylet komlói fiókegyesülete 1934. II. 18.-1945. 145 alapító tag.
Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Gazdasági Szövetsége helyi csoportja 1922-1936.
Országos Stefánia Szövetség helyi csoportja 1937. X. 10.1945. 97 alapító tag.
Országos Tűzharcos Szövetség helyi csoportja 1940. X. 13.1945. 84 alapító tag.
Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
Méhészeti Egyesület 1948.III.7.-? 30 alapító tag.

A komlói kőszénbányászatot, mivel már a múlt század elejétől állami tulajdonban volt, az 1940-es évek második felében nem kellett államosítani. A szocializmus évtizedeiben a szénbányászatot és a várost intenzíven fejlesztették. Fontos szempont volt, hogy a helyi bányászközösség társadalmi, kulturális igényeinek kielégítése szervezett formában történjen. Ezekben az években létesült a városi könyvtár, a színház és hangversenyterem, valamint a Közösségek Háza is.

Az átalakuló, illetve az újonnan létrehozott közösségi, művelődési és kulturális intézmények a hivatalos ideológiai elvárásoknak megfelelően a szocialista tudat formálásában fontos szerepet tölthettek be, de emellett más, kevésbé ideológiai alapokon álló tevékenységeket is folytattak. Az egyes intézmények részben a művelődés színtereiként biztosították a közösségi, művelődési és kulturális igények kielégítését, másrészt a nem

formális művelődés fontos színterei voltak. Az utóbbi funkció a rendszer „puhulásával” egyre inkább előtérbe került, és sok vonatkozásban hasonló szerepet töltött be, mint a korábbi polgári rendszerben az önkéntesen létrejött közösségi szervezetek.

A művelődési intézmények tipikus formái a klub-könyvtárak, művelődési házak, nagyobb településeken a művelődési központok lettek. A színes képet tovább gazdagították a munkahelyekhez, nagyobb területi egységekhez, szakterülethez kötődő művelődési intézmények. Egyes településeken a művelődési intézmények komplex funkciókat láttak el (könyvtár, művelődési ház, kiállító terem, formális oktatási intézmény, sportolási lehetőségek, büfé-kávéház, egyéb szolgáltatóház-funkciók). A komplex, kibővülő tevékenységi körök már az 1970-es, 1980-as években is jól mutatták, hogy egyrészt milyen típusú kínálatra van, illetve lenne szükség, másrészt pedig előrevetítették azokat az elmozdulási lehetőségeket, irányvonalakat, amelyek a rendszerváltást követő időszakot jellemezték.

A közösségi tevékenységek Komlói járás településein a 19. század második felétől 1990-ig

A 19. század végén a járás településein is létrejöttek az első társadalmi szervezetek. A járásban elsőként az 1877-ben Szászváron alakult meg a tűzoltó egyesület. A járás 19 települése közül csupán 8 községben működött valamilyen közösségi szervezet. A települések közül kiemelkedik Szászvár, ahol a többi településnél nagyobb számú szervezet működött: Önkéntes Tűzoltó Egyesület (1877-1945), Önszegélyező Hitelszövetkezet (1897-1914), Szászvár és Vidéke Kereskedők és Iparosok Köre (1914-1924), Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjjegylete Szászvári 351. Fiókja (1910-1924), valamint a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Szövetségének helyi csoportja.

A járás településein a vizsgált időszakban az alábbi szervezetek működtek:

BIKAL	Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1891-1912 (24 tag) Polgári Kaszinó 1906-1912
BODOLYA (BODOLYABÉR)	Kölcsönös Segélyező Egylet 1891. 1893-tól Kölcsönös Pénzsegély Egylet 1893-1912
EGYHÁZASBÉR (BODOLYABÉR)	Gazdakör 1907-1912
MAGYAREGREGY	Önszegélyező Egylet 1899-?
MAGYARHERTELEND	Tejszövetkezet 1899-1914
MAGYARSZÉK	Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1903-1914 (1903-ban 28 tag) Társaskör 1910-1924 (1910-ben 54 tag)
MECSEKJÁNOSI	Katholikus Kör 1911-1945

**SZÁSZVÁR
(MÁZASZÁSZVÁR)**

Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1877-1945 (32 tag) Önszegélyező Hitelszövetkezet 1897-1914 Szászvár és Vidéke Kereskedők és Iparosok Köre 1914-1924 Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjjegylete Szászvári 351. Fiókja 1910-1924 (alispáni engedéllyel, 61 tag) Magyarországi Bányász- és Kohómunkások Szövetségének helyi csoportja 1914-?

Forrás: Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei 1867-1914 I. rész

A járás településein tűzoltó egyesületek (Bikal, Magyarszék Szászvár), polgári kaszinó (Bikal), segélyező egyletek (Bodolyabér, Magyaregregy, Szászvár), gazdakör (Bodolyabér), társaskörök (Magyarszék, Szászvár), tejszövetkezet (Magyarhertelend), katolikus kör (Mecsekjánosi), valamint munkásegyleteket alakultak. Szászváron a munkásegyletek létrehozása a jelentősebb számú bányászkolóniához kötődött.

Az I. világháború előtt alapított szervezetek közül csak két szervezet működése volt folyamatos: a szászvári Önkéntes Tűzoltó Egyesületé, és a mecsekjánosi Katholikus Köré. Ezek a szervezetek 1945-ig működtek.

A két világháború között a Komlói járásban működő szervezetek az alábbiak voltak:

BARATUR	Gzadakör 1934. I. 5.-1945. 31 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
BIKAL	Polgári Lövészegyesület 1930-1940. 1935-ben alapszabály módosítás.
	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1931. II. 13.-1940. I. 89 alapító tag.

	Önkéntes Tűzoltótestület 1934. XII. 3.-1947. 25 alapító tag.
	Katolikus Agrárifjúsági Legényegylet 1941. III. 11. - 1945. 12 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 — 1945.
CSÁSZTA	Önkéntes Tűzoltótestület 1932. IV. 3.-1946. 20 alapító tag.
EGYHÁZASKOZÁR	Országos Egészségvédelmi Szövetség helyi csoportja 1943. XII. 6.-1945. 20 alapító tag.
EGYHÁZBÉR	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
	„Petőfi” Vadásztársaság 1946. VIII. 15.-? 7 alapító tag.
HEGYHÁTMARÓC	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1931. II. 26.-1941. 53 alapító tag.
	Római Katolikus Olvasókör 1937.III.14. - 1945. 57 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 - 1945.

KÁRÁSZ	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1927-1940.
	Kátolyi Magyarok Olvasóköre 1929.III.2.-1945. 45 alapító tag.
	Önkéntes Tűzoltóttestület 1938. IV. 29.-1945. 23 alapító tag.
KISBATTYÁN	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
KISBODOLYA	Magyar Parasztszövetség helyi szervezete 1942. III. 17. - 1945. 20 alapító tag.
KÖBLÉNY	Római Katolikus Olvasókör 1923. II. 25.-1945.
	Dalaskör 1937. IV. 25.-1945. 28 alapító tag.
	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi csoportja ?-1940.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
LIGET	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
MAGYAREGREGY	Polgári Olvasókör 1920.III.14.-1936. (Tagok hiányában oszlott fel.)
	Gazdakör 1920. IV. 2.-1945.
	Polgári Lövészegyesület 1932. VII. 16.-1940.
	Önkéntes Tűzoltóttestület 1934.III.17.-1945. 54 alapító tag.
MAGYARHERTELEND	Polgári Dalaskör 1936. I. 22.-1945. 24 alapító tag.
	Önkéntes Tűzoltóttestület 1936. IV. 19.-1945. 31 alapító tag.
	Polgári Lövészegyesület 1930-1940.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
MAGYARSZÉK	Polgári Lövészegyesület 1930-1940.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 — 1945.
MÁNFA	Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Szövetsége helyi csoportja 1918. I. 28.- 1920-ban 150 tag.

	Polgári Lovászegyesület 1930-1940.
	Önkéntes Tűzoltóttestület 1934. VIII. 18.-1945.
MECSEKFALU	Magyarországi Németek Szövetség ehelyi csoportja 1941-1945.
MECSEKJÁNOSI	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1935. I. 14.-1940. 52 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 — 1945.
MECSEKPÖLÖSKE	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
OROSZLÓ	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
PÉCSBUDAFA	Levente Egyesület 1926-1938.
	Falu Magyar Gazda és Földműves Szövetség helyi csoportja 1936-?
RÁCKOZÁR	Polgári Lovászegyesület 1930-1940.
	Gazdakör 1931. I. 25.-1945. 44 alapító tag.
	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1931-1940. 89 alapító tag.
	Önkéntes Tűzoltóttestület 1934. IV. 6.-1946. 23 alapító tag.
	Levente Egyesület 1926-1941.
SZALATNAK	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület 1930-1940.
	Római Katolikus Olvasókör 1931. IV. 26.-1945. 47 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 — 1945.

SZÁRÁSZ	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1934-1941.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
SZÁSZVÁR	Szászvár és Vidéke Sportegylet 1922—?
	Salgótarjáni Kőszénbánya R.T. Szászvári és Mázai üzeménél alkalmazottak Temetkezési és Segélyezési Egyesülete 1934. VI. 18.-? Alapszabály-módosítás 1935-ben.
	Magyar Vöröskereszt Egylet Szászvári fiókegylete 1934— 1945.
	Szászvári Bányatelepi Kultúr Egyesület 1935— 1947.
	Sport Egylet 1936-1945.
	Országos Egészségvédelmi Szövetség helyi csoportja 1940. XII. 15.-1945. 1944. II. 4-én alapszabály-módosítás.
TÓFÚ	Gazdakör 1924. I. 27.-? 20 alapító tag.
	Polgári Társaskör 1934. VIII. 26.-? 39 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.

Forrás: Márfi Attila: Baranya megye egyesületeinek vizsgálata 1915-1950. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1987/1988. Pécs, 1988

A két világháború között a járás németek által is lakott települése in a német közösségek megerősödtek, különösen a Volksbund tevékenysége volt élénk a II. világháború végéig. A járás néhány településen a viszonylag alacsony szervezetszám elsősorban a tradicionális falusi normák továbbélésével, a helyi közösségek saját értékeik szerinti szerveződésével magyarázhatóak.

A szervezetek megalakulása nem jelentett minden esetben folyamatos működést. Az I. és a II. világháborút követő bizonytalan, átmeneti években több szervezet megszűnt, mások átalakultak és új néven folytatták tovább

tevékenységeiket. Néhány egyesületi típus megszüntetése törvényszerű volt. Az államosítások miatt szűntek meg az önkéntes tűzoltó egyesületek, a temetkezési egyesületek. Az 1945 előtti szervezetek helyére lépő politikai indíttatású mozgalmak s azok szervezeti formái nem tudtak közösségépítő fórumokká válni a helyi települések életében.⁶⁶

⁶⁶Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei 1867-1914 I. rész. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1985-1986. Pécs, 1986

Pécsi járás: történeti áttekintés

A korábban is létező Pécsi járás 2013-ban jött létre újra, székhelye Pécs. A 2012. évi adatok szerint a 623,07 km² területű járás népessége 178.968 fő, népsűrűsége 304 fő/km². A Pécsi járáshoz 38 község és két város (Pécs és Kozármisleny) tartozik. A járás lakosságának 82%-a él Pécsen, és 3% a járás másik városában, Kozármislenyben. A járás legkisebb települése a mindössze 59 főt számláló Husztót. A járás települései a következők:

Település	Rang	Népesség
Kozármisleny	város	5977
Hosszúhetény	község	3414
Pellérd	község	2275
Nagykozár	község	1949
Görcsöny	község	1542
Keszü	község	1239
Kővágószőlős	község	1227
Pogány	község	1180
Szalánta	község	1146
Bogád	község	1026
Orfú	község	1022
Egerág	község	954
Berkesd	község	892
Pécsudvard	község	758
Gyód	község	636
Abaliget	község	623
Kökény	község	611

Cserkút	község	598
Romonya	község	491
Birján	község	486
Szemely	község	418
Ócsárd	község	390
Szőkéd	község	362
Aranyosgadány	község	358
Bakonya	község	328
Kővágóttös	község	320
Magyarsarlós	község	269
Szilágy	község	246
Lothárd	község	236
Kisherend	község	196
Ellend	község	195
Áta	község	166
Regenye	község	165
Szilvás	község	155
Pereked	község	150
Bosta	község	138
Szőke	község	130
Kovácsszénája	község	60
Husztót	község	59

A Pécsi járást északról a Komlói és a Hegyháti járások, nyugatról a Szentlőrinci és a Sellyei járások, keletről a Pécsváradi és a Bólyi járás, délről pedig a Siklósi járás határolja. A járás területe Pécs közvetlen vonzáskörzetébe tartozik. Földrajzilag változatos, síkságokkal tagolt dombos táj, amelynek északi részét képezi a Mecsek. A hegység déli

előterének mediterrán jellegű éghajlata, a mezőgazdasági termelésre kiválóan alkalmas területei már a korai történeti korokban is elősegítették az emberi közösségek megtelepedését a környéken. A járás területén, a Mecsek déli lejtőin, fontos kereskedelmi útvonalak haladtak, amelyek találkozásánál a római korban fontos kereskedelmi központ és település alakult ki. A római Sopianae 4. században Pannonia Valeria provincia központja lett. A rómaiak jelenléte azonban a járás területének jelentős részén is kimutatható. A későbbi évszázadok gazdasági, társadalmi kulturális változásai sajátos történelmi és kulturális atmoszféráját teremtették meg a térségnek; a történeti korok emlékei és az egymás mellett élő nemzetiségek kulturális öröksége színes, egyedülállóan jellegzetes arculatot adott a térségnek.

A Pécsi járásban a megye aprófalvas vidékeihez képest 11 nagyobb település van: Kozármisleny, Hosszúhetény, Pellérd, Nagykozár, Göröcsöny, Keszü, Kővágószőlős, Pogány, Szalánta, Bogád és Orfű; ezek lakosságszáma meghaladja meg az 1000 főt. 6 település (Egerág, Berkesd, Pécsudvard, Gyód, Abaliget, Kökény és Cserkút) lakossága 500 és 1000 fő közötti. Ugyanakkor a járás településeinek 54%-a 500 fő alatti község, az összes település 26%-a pedig 200 fő alatti kistelepülés. A térség településein több kultúra - magyarok, németek, szerbek, horvátok, sokácok és a roma közösségek élnek egymás mellett. A mezőgazdasági tevékenységekre kiválóan alkalmas térség területének nagyobb része szántóföldi művelés alatt áll, a járás területén jelentős még a szőlőtermelés és a Mecsekben folyó erdőgazdálkodás is.

Pécs a történeti korokban is folyamatosan őrizte központi szerepkörét, amely a vonzaskörzetében lévő településekre is hatással volt. A 19. század második felétől kibontakozó gazdasági és ipari fejlődés következtében Pécs vonzása az elmúlt 150 évben még erőteljesebb volt. A város lakossága 1870-ben még nem érte el a 30.000 főt, de ez a szám az 1920-as évekre megduplázódott. Az 1940-es évek végére elérte a 90.000 főt, 1990-ben pedig meghaladta a 170.000-et. A Pécs robbanásszerű fejlődése a környék falvaiból erőteljes népesség beáramlást eredményezett, jelentős lakosságvesztést okozva néhány településen. A Pécshez közeli falvak városhoz történő csatolása is megtörtént a múlt század második felében, ezzel tovább növekedett a város agglomerációs területe. Pécs lakossága az 1990-es évektől azonban jelentősen csökkent. A bányabezárások, és más termelőüzemek, gyárak megszűnése miatt sok munkahely elveszett, ami a városból elvándorlást, a környező településekre történő népességkiáramlást okozott. Ez elsősorban a könnyen elérhető, megközelíthető Pécs-környéki településeket érintette.

A KSH adatai alapján „az átlagos, illetve annál számottevőbb migrációs nyereséget elkönyvelő falvaknál kitűnik, hogy a 16 ilyen település nagy része közvetlenül határos Péccsel, bevándorlóinak többségét vélhetően a megyeszékhely egykori lakói adják. Ezek jórésze szintén Pécs közelében fekszik, a kibocsátó település tehát vélhetően itt is a megyeszékhely volt, aminek a közvetlen közelségében fekvő települések bőséges és a pécsinél olcsóbb telekkínálata vonzotta és vonzza az otthont teremteni szándékozókat. Számukra a fenti előnyök mellett további pozitívumot jelent

a falusias környezet, a háztáji gazdálkodás lehetősége, valamint az, hogy a nagyváros által nyújtott szolgáltatások is könnyen elérhetők.”⁶⁷

E folyamatok részben természetes módon is történhetnek, de az érintett települések is kialakíthatnak olyan kondíciókat, feltételeket és kedvezményeket (építési telkek kialakítása/parcellázás, gazdaságfejlesztés, ipari parkok létesítése, kedvező adózás, a városhoz hasonló, helyben is elérhető egészségügyi, oktatási és szociális szolgáltatások, jobb közbiztonság stb.), amelyek a városból, illetve más településekről odacsábíthatják a lakosságot. A szuburbanizáció egyik érdekes példája a térségben a járás egyetlen, Pécsen kívüli városa, Kozármisleny. A település 1928-ban jött létre Kiskozár és Mislény községek egyesítésével. A folyamatosan növekvő, Pécstől alig néhány kilométerre fekvő, jó közlekedési adottságokkal rendelkező település 2005-től nagyközség, 2007-től pedig város. Ahogyan a település honlapján is olvasható, „*Kozármisleny nagyobb Baranya több kisvárosánál, úgymint Villánynál, Sásdnál, Sellyénél, Pécsváradnál, Harkánynál és Bólynál is. Lakossága 1990-ben 2700 fő volt. Mára elérte az 6300 főt, de ez a szám is folyamatosan és dinamikusan növekszik, várhatóan 2020. évre eléri az 7300 főt. A város korfája a fiatalság képét mutatja. A munkanélküliségi ráta 5% alatti. Sok gazdasági társaság és egyéni vállalkozó dolgozik a községben. Igen kiterjedt és széles kulturális és sportélettel rendelkezik a település. Ezt bizonyítja a számtalan helyi civil szervezet, melyek tevékenységét az önkormányzat évről évre jelentős anyagiakkal is támogat.*”⁶⁸

67 A növekvő lélekszámú községek helyzete Baranya megyében. Központi Statisztikai Hivatal Pécsi Igazgatósága. Pécs, 2007 5. p. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/doszaki/regiok/pecsnovekvolelekszam.pdf>

68 Kozármisleny város honlapja. <https://www.kozarmisleny.hu/index.php/a-varos>

Vajon a nagyvárosi népesség befogadása, az adott faluba csalogatása feltétlenül pozitív hatású-e a településre nézve? Vajon minden nagyváros környéki falunak mindenkor érdeke-e, hogy biztosítsa a városból kifelé áramlani szándékozó népesség letelepedését? – teszi fel a kérdést Bajmócy Péter A szuburbanizáció sajátosságai Pécs környékén című tanulmányában.⁶⁹Természetesen a kiköltözésből profitálhatnak, különösen a kisméretű települések, ahol így megfordíthatóak a kedvezőtlen demográfiai folyamatok, a beköltözés javíthat a település korstruktúráján, és hozzájárulhat az adott településeken működő infrastruktúra és szolgáltatások gazdaságosabb működtetéséhez, fenntartásához, vagy éppen a növekvő igények miatt történő újra kialakításához. A beköltözők és a helyi lakosság között azonban, amire Bajmócy Péter is felhívja a figyelmet, jelentős lehet a társadalmi távolság, amelyből konfliktusok, súrlódások keletkezhetnek és adott esetben a korábbi nemzetiségi arányok is átalakulhatnak, felborulhatnak. Emiatt előfordul, hogy a települési önkormányzatok kontrollálni, illetve korlátozni próbálják a beköltözést, de természetesen az is, hogy az adott település nem rendelkezik építési telkek kialakítására alkalmas területtel, vagy éppen az infrastrukturális feltételek, adottságok nem teszik lehetővé további területek parcellázását és a lakosságszám növelését. Fontos azt is megjegyezni, hogy a járás településeinek jelentős részén helyi munkalehetőségek nem minden esetben állnak rendelkezésre, ezért a foglalkoztatottak nagy része nem a lakóhelyén, hanem a járás központjában Pécsen, vagy más településeken dolgozik.

⁶⁹Bajmócy Péter: A szuburbanizáció sajátosságai Pécs környékén. Földrajzi Értesítő XLVIII. évf. 1999. 1–2. füzet, pp. 127–138, 137. p.

A közösségi tevékenységek a Pécsi járás településein a 19. század második felétől 1990-ig

A 19. század második felétől az 1950-ig tartó időszakban a legtipikusabb közösségi szervezeteknek a szakmai alapon szerveződő egyesületek, a kulturális, népnevelési tevékenységet folytató egyesületek, társasági egyesületek, a közhasznú és segélyező egyesületek, sportegyesületek voltak. A 19. század végén a járás településein is létrejöttek az első társadalmi szervezetek. Márfi Attila kutatása szerint az I. világháborúig a járásban 24 szervezet jött létre, 17 településen. A települések között találunk olyan, ebben az időszakban még önálló községeket, (Hird, Málom, Mecsekszabolcs, Patacs, Somogy) amelyek később beolvadtak Pécsbe. A szervezetek döntő többsége a múlt század első évtizedében kezdte meg működését, elsősorban Pécs közvetlen környékén fekvő településeken. A járás első szervezete, a Katalin Dalárda Hosszúhetényben alakult meg 1893-ban.

A Pécsi járás településein a vizsgált időszakban az alábbi szervezetek működtek:

ABALIGET	Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1898-? Katolikus Kör 1903-1912 (38, 46 tag)
BAKONYA	Gazdakör 1906-1914 (49, 25, 77 tag) módosított alapszabály 1911-ben
BIRJÁN	Római Katolikus Olvasó és Gazdakör 1900-1949
HIRD	Római Katolikus Temetkezési Egylet 1902-1922 (módosított alapszabály 1911-ben)

HOSSZÚHETÉNY	Katalin Dalárda 1893-1902 Hadastyán Betegségélyező Egyesület 1900-1914 Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1908-1922
KESZÜ	Gazdakör 1912-1924 (1912-ben 60 tag)
KISKOZÁRMISLENY (KOZÁRMISLENY)	Gazdakör 1911-1914 (1911-ben 45 tag)
KÖVÁGÓSZŐLŐS	Katholikus Kör 1907-1914 (1907-ben 76 tag)
KÖVÁGÓTÖTTÖS	Katholikus Kör 1907-1914 (1907-ben 38 tag)
MÁLOM	Gazdakör 1912-1924 (1912-ben 97 tag)
MECSEKSZABOLCS	Baranyaszabolcs és Vidéke Bánya- és Kohómunkások Szakegylete 1898-1906 Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjgyletének 83. számú fiókja 1903- 1949 (módosított alapszabály 1922-ben) Gazdakör 1913-1924
PATACS	Gazdakör 1907-1914 (1907-ben 54 tag)
PÉCSARÁNYOS (ARANYOSGADÁNY)	Gazdakör 1903-1924 (1903-ban 34, 1910-ben 54 tag)
PELLÉRD	Katholikus Kör 1902-1949 Gazdakör 1909- 1924 (1909-ben 62 tag)
RÁ CZGÖRCSÖNY (GÖRCSÖNY)	Római Katolikus Temetkezési Egylet 1900- 1924 Tejszövetkezet 1910-1924
SOMOGY	Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjgylete somogyi 213. Fiókpénztára 1908-1914 (1908-ban 78 tag)
SZILÁGY	Gazdaszövetség 1911-1914

Forrás: Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei 1867-1914 I. rész

A járás településein létrejött szervezetek legnagyobb része katolikus kör, gazdakör és (katolikus) temetkezési egylet. Ezekben a szervezeteken kívül volt még tejszövetkezet (Göröcsöny), tűzoltó egyesület (Abaliget, Hosszúhetény), betegségélyező egyesület (Hosszúhetény) működött, a

Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjgyulete pedig két településen rendelkezett fiókpénztárral (Somogy, Mecsekszabolcs). A két utóbbi szervezet két bányásztelepülésen működött, mint ahogyan a szintén Mecsekszabolcson tevékenykedő Baranyaszabolcs és Vidéke Bánya- és Kohómunkások Szakegyulete is.

Az I. világháború utáni gazdasági, társadalmi és politikai helyzet, a szerb megszállás⁷⁰ nem kedvezett az egyesületi életnek. A szervezetek egy része anyagi források hiánya miatt beszüntette a működését, mások csak lassan indították újra korábbi tevékenységeiket. A táblázat adatai mutatják, hogy a szervezetek megalakulása nem jelentett minden esetben folyamatos működést. Csupán egy olyan szervezet volt, amely az I. világháború előtt jött létre és még az 1920-as éveket követően is működött, egészen 1949-ig: a mecsekszabolcsi Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíj-egyletének 83. számú fiókjá.

A Pécsi járás szervezetei a két világháború között:

ABALIGET	Körjegyzőségi Polgári Lövészegyesület 1930-1941.
	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület 1934 X. 28.-1940, 81 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége 1941—1945.
ARANYOSGADÁNY	Magyarországi Paraszt Szövetség helyi szervezete 1942. X. 25.-1945. 32 alapító tag.
ÁTA	Magyarországi Németek Szövetsége 1941—1945.
BAKONYA	Levente Egyesület 1927-1938.
	Polgári Lövészegyesület 1928. V. 25.-1940.

⁷⁰ Bócsa Sándor alapján a megszálló szerbek nemigen korlátozták az egyesületi működést, sőt még igyekeztek – már ami a szórakozást illeti – kihasználni az ebben rejlő lehetőségeket.

BERKESD	Berkesd és vidéke Hidegvérű Lótenyésztő Gazdáinak Egyesülete 1923. X. 25.-1936. 29 alapító taggal.
	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1928-1940.
	Polgári Lövészegyesület 1930-1940. 1935-ben módosított alapszabály.
	Római Katolikus Olvasókör 1923. XI. 20.-1945. 34 alapító tag.
	Stefánia Fiókszövetség 1932. XI. 25.-1945. 39 alapító tag.
	Német uccai Olvasókör 1934. I. 21.-1935, 36 alapító tag.
	Önkéntes Tűzoltótestület 1934. V. 27.-1947. 38 alapító tag.
	Országos Egészségvédelmi Szövetség helyi csoportja 1941. VI. 15.-1945. 20 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége 1941—1945.
	Vadásztársaság 1946—?
BIRJÁN	Levente Egyesület 1926-1938.
	Önkéntes Tűzoltótestület 1933. II. 26.-1945. 40 alapító tag.
	Magyar Parasztszövetség helyi csoportja 1943. V. 9.-1945. 21 alapító tag.
BOSTA	Levente Egyesület 1926-1938.

EGERÁG	Levente Egyesület 1926-?
	Körjegyzőségi Polgári Lövészegyesület 1930-1941. 1935-ben alapszabály-módosítás.
	Magyarországi Katolikus Legényegyletek Országos Szövetsége helyi fiókegyesülete 1934. VII. 15.-1945. 27 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége 1941-1945. Magyar Parasztszövetség helyi szervezete 1942. XII. 27. 1945. 51 alapító tag.
ELLEND	Önkéntes Tűzoltótestület 1934. V. 27.-1947. 30 alapító tag.
GÖRCSONY	Levente Egyesület 1926-1938.
	Egyetértés Dalkör 1934. IX. 15.-1945. 46 alapító tag. Országos Egészségvédelmi Szövetség helyi fiókja 1941. IV. 27.-1945. 20 alapító tag.
	Katolikus Agrárfiújsági Legényegylet 1941. XII. 8.-1945. 30 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 - 1945.
GYÓD	Levente Egyesület 1926-1938.
HIRD	Levente Egyesület 1926-1938.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 - 1945.
HOSSZÚHETÉNY	Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Szövetsége helyi csoportja 1918. I. 28.-?
	Levente Egyesület 1926-1938. Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Gazdasági Szövetsége helyi csoportja 1930. V. 25.-? 35 alapító tag.
	Sport Egyesület 1934-1945.
	Magyar Bokréta Szövetség helyi bokkrétája 1934-1945.
	Keresztény Agrárfiújsági Katolikus Legényegylet helyi szervezete 1943. XII. 30.-1945. 18 alapító tag.
	Iparos Olvasókör 1947.III.19.-? 36 alapító tag.
HUSZTÓT	Magyar Országos Parasztszövetség helyi csoportja 1942.III.8.-1945. 30 alapító tag.
KESZÜ	Levente Egyesület 1926-1938.
	Körjegyzőségi Polgári Lövészegyesület. 1930-1941.

	Magyar Országos Parasztszövetség 1942. X. 18.-1945. 25 alapító tag.
KISHEREND	Levente Egyesület 1926-1940.
KISKOZÁR	Kiskozár és Vidéke „Hangya” Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet 1917. VI. 7.-?
	Levente Egyesület 1926-1936.
KISÚJBÁNYA	Levente Egyesület 1926-1936.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
KOVÁCSSZÉNÁJA	Magyar Parasztszövetség helyi csoportja 1942.III.8.-1945. 33 alapító tag.
KOZÁRMISLENY	Polgári Lövészegyesület 1930-1941.
	Magyar Keresztényszociális Vasutasok Országos Gazdasági Egyesületének Mohács—Pécs vasúti helyi csoportja. 1933. II. 28.-1945.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
KÖKÉNY	Levente Egyesület 1926-1937.
KÓVÁGÓSZŐLŐS	Körjegyzőségi Levente Egyesület 1926—1941.
	Római Katolikus Olvasókör 1932. II. 28.-1949. 61 alapító tag.
LOTHÁRD	Levente Egyesület 1926-1936.
	Magyar Parasztszövetség helyi szervezete 1943.III.7.-1945. 22 alapító tag.
MAGYARSARLÓS	Levente Egyesület 1926-1936.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
MÁLOM	Levente Egyesület 1926-1935.

MECSEKALJA	Polgári Lövészegyesület 1930-1941. Mint körjegyzőségi egyesület szűnt meg.
	MagyarürögiSazda- és Iparos Olvasókör 1935. VI. 8.1949.
	Mecsekalja-Patacsi Katolikus Agrárifjúsági Legényegylet 1941. IV. 29.-1945. 15 alapító tag.
	Mecsekalja Leányegyesület 1940-1945.
	Országos Stefánia Szövetség helyi fiókszövetsége 1943. IV. 26.-1945. 127 alapító tag.
	Országos Egészségvédelmi Szövetség helyi csoportja 1943— 1945.
	Polgári Daloskör 1923-1947. 36 alapító tag.
MECSEKRÁKOS	Levente Egyesület 1930-1945.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
MECSEKSZABOLCS	Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Szövetsége helyi csoportja 1918. I. 28.-1940.
	Magyar Bányász és Kohász Altisztek Országos Egyesülete pécsvidéki osztálya 1918. IV. 24.-1940. 184 alapító tag.
	Szabolcsbányatelepi önkéntes Tűzoltótestület 1924, IV. 6.1946. 23 alapító tag.
	Katolikus Ifjúsági Egyesület 1925. VII. 7.-1945. 1931-ben módosították az alapszabályokat.
	Szabolcsbányatelepi Turul Egyesület 1925-1938. 220 alapító tag. 1938. IV. 10-én a „Mecsekszabolcsi Bányászok Kultúregyesülete" nevet vette fel. 1943-ban a nevük: Mecsekszabolcsi Bányászok Kultúregyesületének „Jó Szerencsét" Dalköre. 1946-ban megszűnt.
	Levente Egyesület 1926-1940.
	Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Gazdasági Szövetsége helyi csoportja 1927. XI. 7.—?
	Polgári Lövészegyesület 1930. XII. 31.-1941.
	Önkéntes Tűzoltótestület 1932. IX. 18.-1946. 21 alapító tag.
	Sport Egyesület 1934-1950.

	Nemzeti Munkaközpont Magyar Munkások Országos Szövetsége helyi választmánya 1937. VII. 18.-1945. 20 alapító tag.
	Római Katolikus Ifjúsági Egyesület 1938-1945. 1931-ben már megalakult, de rövid életű volt.
	Országos Magyar Bokréta Szövetség helyi csoportja 1938. II. 4.-1945. 36 alapító tag.
	Iparosok Olvasóköre 1938. V. 20.-1949. 1947-ben 74 tag.
	Katolikus Legényegylet 1939. II. 26.-1945. 38 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja. 1941-1945.
NAGYÁRPÁD	Római Katolikus Gazdakör 1925. II. 1.-1945. 16. alapító tag.
	Levente Egyesület 1926-1936.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
NAGYKOZÁR	Levente Egyesület 1926-1938.
	Körjegyzőségi Polgári Lövészegyesület 1930-1941. 1935-ben alapszabály-módosítás.
	Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi választmánya 1939. X. 20.-1940. 33 alapító tag.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941 — 1945.
	Önkéntes Tűzoltótestület 1943. II. 14.-1945. 42 alapító tag.
ÓCSÁRD	Római Katolikus Polgári Olvasókör 1922, IX. 20.-1945. 39 alapító tag.
	Levente Egyesület 1926-1937.
	Magyar Parasztszövetség helyi csoportja 1942. XII. 6.-1945. 22 alapító tag.
ORFÚ	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
PATACS	Római Katolikus Olvasókör 1926. XII. 23.-1949. 32 alapító tag.
PELLÉRD	Levente Egyesület 1926-1940.
	Körjegyzőségi Polgári Lövészegyesület 1930—1941.

	Magyar Parasztszövetség 1942. VII. 11.-1945. 21 alapító tag.
PEREKED	Önkéntes Tűzoltótestület 1934. V. 27.-1946. 22 alapító tag.
PÉCSARÁNYOS	Levente Egyesület 1926-1940. 1935-ben módosított alapszabályok. Pécsarányos és Keménygadány tartoztak hozzá.
PÉCSUDVARD	Levente Egyesület 1926-1937.
POGÁNY	Levente Egyesület 1926-1940.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
	Római Katolikus Olvasókör 1942.I.-1945. 34. alapító tag.
	Magyar Parasztszövetség helyi szervezete 1942. XII. 20.— 1945. 24 alapító tag.
PÜSPÖKBOGÁD	Levente Egyesület 1926-1937.
	Magyar Bokréta Szövetség helyi csoportja 1936. IV. 4.1945. 21 alapító tag.
REGENYE	Polgári Lövészegyesület 1928. VI. 10.-1940.
	Levente Egyesület 1928-1938.
	Magyar Parasztszövetség helyi szervezete 1942. XII. 6. 1945. 21 alapító tag.
ROMONYA	Levente Egyesület 1926-1938.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.

SOMOGY	Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Szövetsége somogyi helyi csoportja 1918. I. 28.-1945.
	Magyar Rokkantségélyező és Nyugdíjgyelet 295. számú üszög-somogyi fiókja 1922-1937. Mivel a taglétszám 1937-ben 20 fő alá esett, működését beszüntette.
	Szabolcsbányatelepi Turul Egyesület somogyi fiókja 1925— 1947, 1939-ben a nevük megváltozott: Somogyi Bányászok és Gazdák Kultúregyesülete.
	Levente Egyesület 1926-1937.
	Somogy-Vasasi Polgári Lövészegyesület 1928. VI. 6.— 1941.
	Somogy-Vasas-Hirdi Önkéntes Tűzoltótestület 1934. XI.13. -1945. 55 alapító tag.
	Somogy-Vasasi Országos Stefánia Szövetség fiókszövetsége 1935. IV. 14.-1945. 89 alapító tag.
	Somogy-Vasasi Vöröskereszt fiókegylet 1938—1945.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
SZALÁNTA	Szalánta-Németi Körjegyzőségi Polgári Lövészegyesület 1926-1941.
SZEMELY	Levente Egyesület 1926-1936.
SZILÁGY	Önkéntes Tűzoltótestület 1934. V. 27.-1945. 43 alapító tag.
SZILVÁS	Szilvás és Szőke közös Levente Egyesülete 1926-1937.
SZŐKE	Levente Egyesület 1926-1938.
SZŐKÉD	Szőkéd és Áta Közös Levente Egyesülete 1926-1938.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.

VASAS	Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Szövetsége helyi csoportja 1918. I. 28.-1945.
	Vasasbányatelepi önkéntes Tűzoltótestület 1924. III. 23.1946. 37 alapító tag.
	Vasasi Kultúr Egyesület 1925. II. 22.-1945. A Turul Egyesület és a Dalkoszorú egyesüléséből alakult 64 alapító taggal. 1931-ben 94 alapító tag.
	Levente Egyesület 1926-1938.
	Pécs-Bányavidéki Vadásztársaság 1928. IV. 15.-1945.
	Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Gazdasági Szövetsége helyi csoportja 1927. XI. 7.-1945.
	Magyarországi Munkások Rokkant és Nyugdíjjegylete 293. sz. fiókpénztára 1931-1937.
	Vasasi Bányamunkások Nemzeti Gazdasági Egyesülete 1934. IV. 15.-1945. 34 alapító tag.
	Nemzeti Munkaközpont Magyar Munkások Országos Szövetsége helyi választmánya 1936. VIII. 23. — ? 20 alapító tag.
	Szociális Missziótársulat helyi szervezete 1937-1945.
	Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja 1941-1945.
	Magyar Parasztszövetség helyi szervezete 1943. II. 11. 1945. 22 alapító tag.
Volt Hadifoglyok Bajtársi Szövetsége 1947-1948.	

Forrás: Márfi Attila: Baranya megye egyesületeinek vizsgálata 1915-1950. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1987/1988. Pécs, 1988

1920-as évektől egyre jelentősebb lett az országos szervezetek térnyerése, amelyek az ország számos településén hozták létre tagszervezeteiket és a keresztény-nemzeti gondolat jegyében igyekeztek szervezni tagságuk tevékenységét. A német nemzetiség közösségei a II. világháború éveiben megerősödtek, főleg a Volksbund tevékenysége volt élénk a németek lakta településeken egészen a háború végéig. Néhány településen a szervezetek viszonylag alacsony száma a hagyományos közösségi értékek hosszabb ideig történő tovább élésével, a faluközösségek saját tradicionális normáik

szerinti szerveződéssel magyarázhatók. A Pécsen működő társadalmi szervezetek élénk közösségi élete – elsősorban város közvetlen környékén elhelyezkedő települések esetében – minden bizonnyal „feleslegessé” tette a helyi szerveződések.

A II. világháború után az egyesületi élet szinte teljesen megbénult. A tevékenységek folytatásához hiányzott a megfelelő anyagi háttér, és a kialakuló politikai-társadalmi viszonyok sem kedveztek az közösségi tevékenységek újra indulásához. Az új Államhatalom elsősorban saját tömegszervezeteinek kialakítására koncentrált, amelyekben nem lehetett helye a korábbi polgári társadalmi rendszer hagyományainak.

Az 1945-1950 között Baranyában összesen 465 egyesületet szüntettek, illetve sorvasztottak el. Ez főleg adminisztratív úton történt: az egyesületeket megszüntető rendelet hivatalosan nem jelent meg, csak ezek korlátozásáról adtak ki belügyminiszteri rendeleteket. Ebben az időben a megyében csak 47 új egyesület alakult. Néhány egyesületi típus megszüntetése törvényszerű volt. Az államosítások miatt szűntek meg az önkéntes tűzoltó egyesületek, a temetkezési egyesületek.

A hatalom által kontrollált, politikai-ideológiai alapú mozgalmak nem pótolták a polgári, öntevékeny közösségi szerveződések. Ezek újraindítására csak az 1980-as évek második felétől nyílt lehetőség.

A II. világháború szétzilálta egyesületi, közösségi életet. A háborús veszteségek, az egyesületi élet anyagi bázisának megsemmisülése, a zsidóság deportálása és szervezeteinek felszámolása, a súlyos gazdasági és zavaros politikai helyzet ellehetetlenítették a korábbi szervezeti

tevékenységeket. A kommunista hatalomátvétel után megkezdődött a civil szervezetek felszámolása. Az 1946. évi I. törvénycikk még elidegeníthetetlen jogként szabályozza az állampolgárok egyesülési jogát, de az 1949-es alkotmány az egyesülési jogot már csak a „dolgozók érdekeinek megfelelően” kitétel érvényesülése mellett biztosította. Az új politikai rendszer nem közvetlen erőszakkal, hanem többféle módon értelmezhető szabályozással korlátozta az önkéntes szerveződés jogát. Csak azokat a szervezeteket hagyta csupán működni, amelyek az új társadalmi rendet, a hatalom érdekeit szolgálták. Az alapítványok állami felügyelet alákerültek, és új alapítvány létrehozására 1959-től 1987-ig Magyarországon nem volt lehetőség.

Az 1950-1989 közötti időszak sem kedvezett a közösségi, egyesületi életnek. Csupán a rendszer által támogatott, és ellenőrzés alatt tartott szervezet működhetett. A szocialista diktatúra igyekezett megakadályozni a civil társadalom spontán fejlődését, kiépülését, ez pedig a társadalmi tőke leépüléséhez vezetett. A közösségi tevékenységek megítélésének lassú változására csak a szocializmus utolsó évtizedeiben került sor, amelyet 1989-1990-től a civil társadalom újrászerveződése követett.

Napjaink közösségi tevékenységei Baranya megyében és Észak-Baranyában

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 1993 óta végez éves rendszerességgel teljes körű adatgyűjtést a civil és egyéb nonprofit szervezetek tevékenységéről, gazdálkodásáról, humán erőforrásáról. A felvétel célja a szféra gazdasági és társadalmi súlyának, jelentőségének, valamint a nemzetgazdaság teljesítményéhez és az életminőség javításához való hozzájárulásának a bemutatása.⁷¹

A KSH 2017. évre vonatkozó 2019-ben publikált területi statisztikát is tartalmazó adatai alapján⁷² Magyarországon 61151 szervezet működött. Baranyában 758 alapítvány (a Magyarországon működő alapítványok 3,8%-a), illetve 1786 társas nonprofit szervezet (az országban működő társas nonprofit szervezetek 4,3%-a) folytatott tevékenységet. A megyében szervezetek teljes száma az adatok alapján 2544 (4,2%) volt.⁷³ Baranya megyében az 1000 lakosra jutó szervezetszám 7, amely meghaladja az országos átlagot (6,2). A megyében legnagyobb számban a klasszikus civil szervezetek találhatók meg, számuk 2241, emellett 114 érdekképviselő, illetve 189 nonprofit vállalkozás is működik Baranyában. A következőkben a fent említett területi statisztikai adatok alapján vizsgáljuk a közösségi

71 <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit17.pdf>

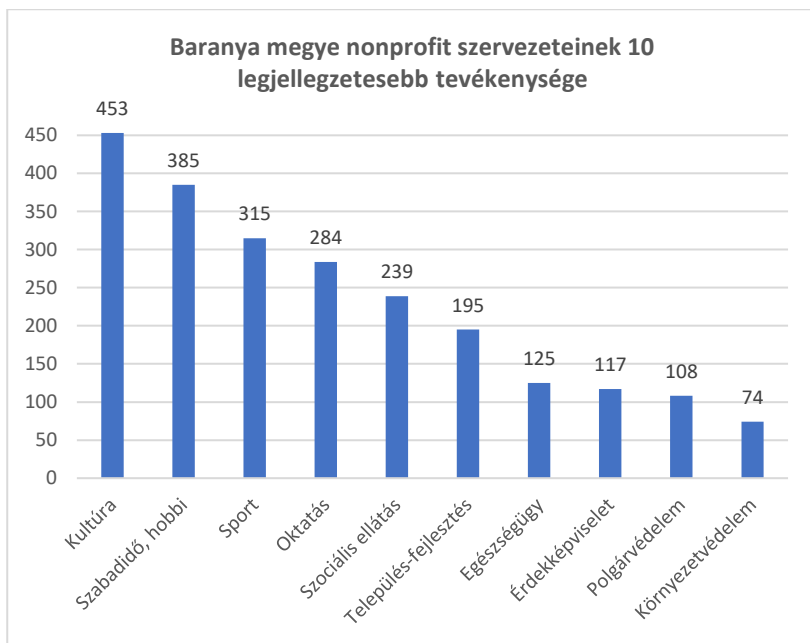
72 A KSH a nonprofit szervezetekre vonatkozó adatbázisokat rendszerint a vizsgált évet követő második évben teszi elérhetővé, ezért az adatok elemzésénél a jelen pillanatban rendelkezésre álló, területi adatokat is tartalmazó 2017-re vonatkozó adatbázis adatait használjuk. A KSH adatai alapján 2019-ben Magyarországon működő szervezetek száma 60 890 volt, amely, bár összességében némi csökkenést mutat, jelentős mértékben nem tér el a 2017-es adatoktól, ezért a 2017-re vonatkozó adatok tendenciái alapján a jelenlegi folyamatok sajátosságaira is következtethetünk.

73 <https://www.nonprofit.hu/tudastar/Nonprofit-szervezetek-Magyarorszagon-2017>

tevékenységeket folytató szervezetek legfontosabb sajátosságait Baranya megyében és Észak-Baranyában.

A megyében működő 758 alapítvány 32%-a (242 szervezet) oktatáshoz kapcsolódó tevékenységet folytat, 18% szociális ellátáshoz kapcsolódik (140 szervezet), 13% a tágran értelmezett kultúrával foglalkozik (98 szereplő), de jelentős még az egészségügy (11%, 94 alapítvány), a település-fejlesztés (7%, 50 szervezet) és a környezet-védelem területén (3%, 25 szereplő) működő alapítványok száma és aránya is. Az 1786 társas nonprofit szervezet 21%-a (368 társadalmi szervezet) hasznos szabadidő-eltöltéshez és hobbitevékenységekhez kapcsolódó feladatokat lát el, a szervezetek 20%-a (355 szervezet) a tágran értelmezett kultúra területén tevékenykedik, 16% sportszervezet (284 szereplő), de jelentős még a település-fejlesztéssel (8%, 145 szervezet), szakmai, gazdasági érdekképviseléssel (6%, 114 szervezet), a közbiztonság védelmével (6%, 105 szereplő) és a szociális ellátással (6%, 99 társadalmi szervezet) foglalkozó szervezetek száma és aránya is.

A fentiek alapján az összes, Baranya megyében működő szervezet legfontosabb tevékenységeit az alábbi ábra mutatja be:

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

A táblázatból jól látható, hogy a 2544 szervezet 18%-a kulturális tevékenységet folytat, amely jól mutatja a megyében e terület kiemelt fontosságát és a kulturális értékek, hagyományok megőrzését célzó helyi közösségi tevékenységeket. A kulturális területet a szabadidő és hobbitevékenységek (15%), a sport (12%), az oktatás (11%), a szociális ellátás (9%), a településfejlesztés (7%) követik, jól tükrözve a helyi közösségek prioritásait, preferenciáját. Jelentősnek tekinthető még az egészségügy területéhez, valamint a szakmai, gazdasági érdekképviseleti tevékenységekhez kapcsolódó társadalmi szervezetek aránya (5%), valamint a polgárvédelem (4%) és a környezetvédelem is (3%).

Szervezeti formát tekintve Baranya megyében – az országos sajátosságokhoz hasonlóan – a legjellemzőbb szervezeti forma az egyesület (1531 szervezet), ezt követik az alapítványok (710), a nonprofit gazdasági társaságok (141), a szakmai, munkáltatói érdekképviselőek (61), a közalapítványok (48), a munkavállalói érdekképviselőek (36), a köztestületek (13) és az egyesülések (4).

A Baranya megyében működő 2544 szervezet 16%-a 50.000 forintnál alacsonyabb összegből gazdálkodik éves szinten, 24% 50.000 és 500.000 forint közötti bevételből folytat tevékenységeket, 35% 500.000 és 5.000.000 forint közötti bevétel nagysággal rendelkezik, 19% 5 és 50 millió forint közötti összegből gazdálkodik, és csupán 5 % rendelkezett 50 millió forint feletti bevétellel. A rendelkezésre álló anyagi források természetesen jelentős hatást gyakorolnak a szervezetek lehetőségeire, az általuk végzett közösségi tevékenységek mennyiségére és minőségére egyaránt. A Baranya megyében működő nonprofit szervezetek 2017-ben több, mint 55 milliárd forintból gazdálkodtak. E bevételek 42%-a állami, önkormányzati forrás (23,7 milliárd forint), 6%-a magántámogatás (3,4 milliárd forint), 20% a szervezetek alaptevékenységeiből származó bevétel (11 milliárd forint), 30% az alaptevékenységen kívüli gazdálkodás bevétele (16,4 milliárd forint), 1% pedig egyéb bevétel (726 millió forint). A klasszikus civil szervezetek (egyesületek és magánalapítványok) 16,6 milliárd forintos bevétellel rendelkeznek, az érdekképviselőek 1,2 milliárd forinttal, míg a nonprofit vállalkozások 37,6 milliárd forintból gazdálkodnak. A megyeszékhely, Pécs szervezetei 39,4 milliárd forint bevétellel rendelkeznek, a megyében található többi város szervezetei 11,2 milliárd

forintból, míg a községek szervezetei csupán 4,8 milliárd forintból gazdálkodtak 2017-ben.

A megyében működő, közösségi tevékenységeket folytató szervezetek egy része – az adott szervezetek alaptevékenységként felvállalt feladatainak megfelelően – magánszemélyeket és szervezeteket is támogat. 2017-ben a magánszemélyeknek juttatott támogatás a KSH adatai alapján 83,9 millió forint, míg más szervezeteknek juttatott támogatás 639,2 millió forint volt Baranya megyében.

Baranya megyét tekintve a társadalmi szervezetek 44%-a (1130 szervezet) a megyeszékhelyen, Pécsen működik. A megye kisebb városaiban a társadalmi szereplők 20%-a (519 szervezet), míg községekben az összes szervezet 35%-a (895 szervezet) működik. A megye szervezeteinek 18,9%-a (480 szervezet) alkalmazott fizetett munkaerőt, amely mindösszesen 6909 foglalkoztatottat jelentett 2017-ben. A szervezetek egy része jelentős mértékben támaszkodik az önkéntes segítőkre is annak érdekében, hogy a felvállalt feladatokat, kitűzött célokat maradéktalanul teljesíteni lehessen. Önkéntes segítőkkel rendelkező szervezetek száma Baranya megyében 1197 volt, amely azt jelenti, hogy a szervezetek 47,1%-ának működésébe, feladatellátásába kapcsolódtak be önkéntes segítők. Mindez megyei szinten 11.965 főt jelentett: a szám természetesen tartalmazza az alkalmi (42%) és rendszeres (29%) segítőköt, valamint az önkéntes jogviszonyban álló, szervezetekhez kapcsolódó közreműködőket (29%). Az önkéntes munka becsült időtartama a KSH adatai alapján Baranya megyében 1,6 millió munkaóra, amely több mint 2 milliárd forint bérmegtakarítást eredményezett a szervezeteknek. A megyében 2017-ben 1604 szervezet

rendelkezett tagsággal, amely közel 85.000 tagot, valamint több, mint 1 milliárd forint befizetett tagdíjat jelent Baranyában.

A Baranya megyében megfigyelhető sajátosságok és tendenciák hasonlóak az országos jellegzetességekhez: jól látható, hogy elsősorban a városok, a központi jellegű nagyobb települések rendelkeznek nagyobb szervezetszámmal, illetve olyan szervezetekkel, amelyek jelentősebb, kitűzött céljaikkal és felvállalt feladataikkal összhangban álló nagyságrendű bevételekkel rendelkeznek. A fenti adatokból természetesen az is látszik, hogy elsősorban a klasszikus civil szervezetek (magánalapítványok és társadalmi szervezetek) rendelkeznek kisebb forrástömeggel, a hiányzó forrásokat azonban részben kompenzálhatják a szervezeti célok megvalósításában közreműködő önkéntesek. A közösségi tevékenységek iránti helyi igények, a tenni akaró cselekvő közösségek, illetve a helyi szinten jelentkező gazdasági, társadalmi és környezeti feladatok, vagy éppen kihívások mellett a kitűzött célok megvalósításához szükséges források is elengedhetetlenek, azonban a kisebb, kapcsolatokkal és információkkal, valamint a forrásszerzéshez szükséges kompetenciákkal mérsékeltebben rendelkező társadalmi szervezetek sok esetben hátrányban vannak olyan szervezetekkel szemben, ahol ezek az erőforrások rendelkezésre állnak.

Észak-Baranya négy járását, a Pécsváradi, a Hegyháti, a Komlói és a Pécsi járásokat vizsgálva a Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa alapján⁷⁴ a két járás 101 településéből jelenleg 94 településen⁷⁵ (93%) működik 629 társadalmi

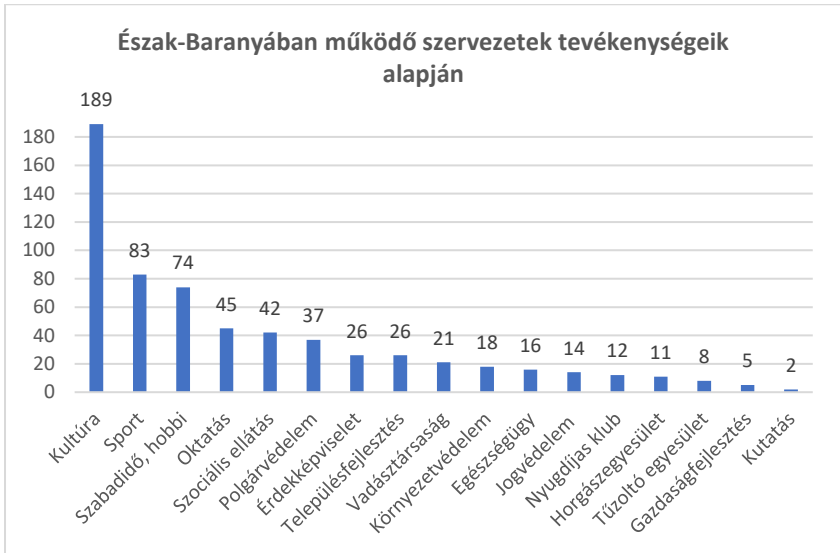
⁷⁴ <https://cicbaranya.hu/civil-adatbazis/>

⁷⁵ A Pécsi járás központját, Pécsset nem számítva

szervezet. Az országos és a megyei tendenciáknak megfelelően a szervezetek jelentős része a térség városaiban, valamint a központi szerepekkel rendelkező kisebb településeken található, azonban a településméretből nem minden esetben lehet általános következtetéseket levonni, mivel a térségben is előfordul, hogy kis településeken is működik egy-egy civil szervezet.

A szervezetek által végzett tevékenységekből következtethetünk a helyi közösségek preferenciáira, az adott településeken felmerülő feladatokra és tevékenységekre. Észak-Baranya esetében is láthatóak azok a tendenciák, amelyek a magyarországi vidéki térségekben megfigyelhető közösségi tevékenységeket jellemzik. A formalizált, szervezett keretek között zajló közösségi tevékenységeket természetesen jól kiegészítik a nem intézményesült, nem formalizált társadalmi mozgásfolyamatok is.

A Észak-Baranyában működő szervezetek tevékenységeit az alábbi ábra mutatja be:

Forrás: A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa alapján saját szerkesztés

A térség szervezeteit vizsgálva a legjellemzőbb tevékenység⁷⁶ a tágan értelmezett kultúra: a szervezetek 30%-a foglalkozik kulturális tevékenységek ellátásával, amely jól mutatja a helyi társadalom és közösségek érzékenységét és odafigyelését településük, környezetük gazdag kulturális hagyományaira, örökségére. A kultúra területén tevékenykedő szervezetek jelentős része (elsősorban a kisebb települések esetében) az adott település, térség múltjával, helyi kulturális értékeivel,

⁷⁶ A rendelkezésre álló adatok elemzésénél olyan szervezetek esetében, amelyek több tevékenységet is folytatnak, a legjellemzőbb tevékenységeik alapján történt meg a táblázatban szereplő kategóriákba történő besorolás. A kategóriák követik a KSH nonprofit szektorra vonatkozó adatgyűjtéseik során alkalmazott kategóriákat, azonban a vizsgált térségben megfigyelhető jellegzetes tevékenységek miatt külön kategóriaként szerepelnek a vadásztársaságok, horgászegyesületek, nyugdíjasklubok és tűzoltó egyesületek.

tradícióival foglalkozva segít abban, hogy ezek az értékek a következő generációk számára is értékek maradhassanak.

A kultúra melletti másik markáns tevékenység a sport: Észak-Baranyában működő szervezetek 13%-a foglalkozik ezzel a területtel. Jelentős még a térségben működő nagyszámú, hasznos szabadidő-eltöltéssel és hobbitevékenységekkel foglalkozó szervezet is: az Észak-Baranyában működő szervezetek 12%-át teszik ki ezek a szervezetek. A térségben 7%-os arányt képviselnek az oktatáshoz kapcsolódó tevékenységekkel, illetve a szociális ellátással foglalkozó szervezetek, ezt követik a polgárvédelemmel (6%), vállalkozói, szakmai érdekképviselettel (4%) és a településfejlesztéssel (4%) foglalkozó szereplők.

Észak-Baranyában a rendelkezésre álló adatok alapján, bár kisebb számban és arányban, de működnek még vadásztársaságok (3%), környezetvédelemmel, illetve egészségüggyel foglalkozó szervezetek (3-3%), jogvédelemmel foglalkozó társadalmi szereplők (2%), nyugdíjas klubok (2%), horgászegyesületek (2%), tűzoltó egyesületek (1%), gazdaságfejlesztéssel foglalkozó szervezetek (1%), valamint két, kutatási tevékenységet folytató szervezet is. Fontos azonban megjegyezni, hogy a szervezetek nem csupán egyetlen területtel foglalkozhatnak, a térségben is sok példát lehet találni arra, hogy a „főtevékenység” mellett más, például kulturális, hagyományőrző, vagy éppen sporttevékenységeket is elláthatnak.

A közösségi tevékenységek Észak-Baranyában tapasztalható mintázata jól tükrözi a vidéki Magyarország közösségeinek társadalmi igényeit, valamint a felmerülő szükségletek kielégítése érdekében létrejövő öntevékeny

közösségi mozgásfolyamatokat, illetve az ezzel kapcsolatos, folyamatosan jelentkező prioritásokat, preferenciákat. E közösségi tevékenységek eredményessége a felvállalt feladatok megvalósításához szükséges források folyamatos biztosítása mellett nagymértékben a helyi cselekvő közösségek aktivitásától is, ahol lényeges szempont, hogy az érintettek mennyire akarnak, mennyire képesek és mennyit tudnak tenni annak érdekében, hogy helyzetükön javítsanak, másoknak segítsenek, vagy éppen hagyományaik, kulturális örökségeiket megőrizték a következő generációk számára is.

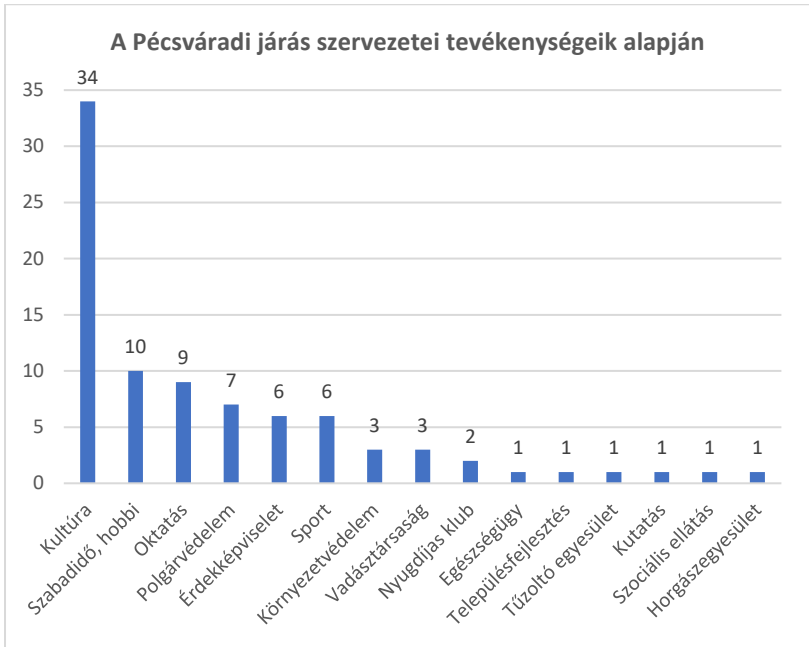
Civil társadalom a Pécsváradi járásban

A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa szerint⁷⁷ a Pécsváradi járásjárásban jelenleg 86 társadalmi szervezet működik, 16 településen. A legtöbb (29), a járásban működő szervezetek 34%-a Pécsváradon működik. Viszonylag nagy számban működnek még szervezetek Mecseknádasdon (18), Hidason (7) és Zengővárkonyban (6).

A nagyobb településeken több szervezet működik. Ezen általános szabály alól a Pécsváradi járásban is akad kivétel: a csupán 101 fő lélekszámú Óbányán is működik három szervezet ("Játszani kéne újra" Közhasznú Alapítvány; Óbányáért Közhasznú Alapítvány; Óbányai Német Olvasókör Egyesület).

A Pécsváradi járás szervezeteinek tevékenységeit az alábbi ábra mutatja be:

⁷⁷ <https://cicbaranya.hu/civil-adatbazis/>

Forrás: A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa alapján saját szerkesztés

2020-ban a Pécsváradi járásban működő 86 szervezet legjellemzőbb tevékenysége⁷⁸ a tágan értelmezett kultúra. A szervezetek 40%-a foglalkozik kulturális tevékenységgel. Ez jól mutatja a helyi közösségek érzékenységét saját kulturális hagyományaira, szellemi örökségére. Ezen szervezetek jelentős része a helyi kulturális értékek művelésével és megőrzésével foglalkozik. A járás többnemzetiségű településein nagyszámú német, illetve horvát kulturális örökséget ápoló szervezet működik.

⁷⁸ A rendelkezésre álló adatok elemzésénél olyan szervezetek esetében, amelyek több tevékenységet is folytatnak, a legjellemzőbb tevékenységek alapján történt meg a táblázatban szereplő kategóriákba történő besorolás. A kategóriák követik a KSH nonprofit szektorra vonatkozó adatgyűjtéseik során alkalmazott kategóriákat, azonban tartalmazzák a vizsgált térségben megfigyelhető jellegzetes tevékenységeket is

A kultúra mellett a másik markáns tevékenység a hasznos szabadidős és hobbitevékenységek köre. A járásban működő szervezetek 12%-a foglalkozik ezzel. Az oktatáshoz kapcsolódó, illetve oktatási intézmények mellett működő szervezetek (10%), a polgárvédelem (8%), a vállalkozói, szakmai, munkavállalói érdekképviseletek, valamint a sportszervezetek (7-7%) tevékenysége jelentős tényező a helyi társadalom életében. Azonos arányú, 3%-3%-os a térségben a környezet- és természetvédelemmel foglalkozó szervezetek, illetve vadásztársaságok jelenléte. A szervezetek 2%-a nyugdíjas egyesület. Egészségügygel, településfejlesztéssel, szociális ellátással egy-egy szervezet foglalkozik. A járásban egy tűzoltóegyesület és egy horgászegyesület működik.

Az oktatáshoz kapcsoló szervezetek a településen működő oktatási intézmény mellett látnak el feladatokat, segítik annak tevékenységét és működését. Azokon a településeken, ahol vannak oktatási intézmények, ott a helyi lakosság segíti ezeket.

Az adatok elemzésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül a 21. századi tendenciákat sem, amelyek hatásai a Pécsváradi járás esetében is megfigyelhetők. A közlekedés, az információs, kommunikációs technikák folyamatos fejlődése eredményeként az elmúlt években lehetőség nyílt különféle rendszerek, szervezetek digitális és fizikai összekapcsolására. Ezek új típusú munkatevékenységeket és termelési folyamatokat, valamint a foglalkoztatás új formáit eredményeztek világszerte.⁷⁹

79 Zádori. I. – Nemeskéri Zs. – Szabó, Sz. (2020): Munkaerőpiac a vírus előtt, alatt és után: kihívások és lehetőségek. Új Munkaügyi Szemle

A szervezetek esetében ez azt jelentheti, hogy nem csupán a helyi igényekre, szükségletekre reagálva működhetnek, hanem más, akár távoli területeken is kifejthetik tevékenységeiket. Előfordulhat, hogy az alapítók, közreműködő tagok csak valamilyen praktikus okból (lakóhely, munkahely, esetleges kedvezmények, támogatások, stb.) választják az adott települést. Ebben az esetben az egy adott helyen bejegyzett szervezet természetesen máshol is kifejtheti tevékenységét. A térségben ilyen például a székhely szerint Pécsváradon bejegyzett Baranya Megyei Általános Fogyasztási Szövetkezetek Szövetsége.

A kisebb településeken működő szervezetek egy részénél a tevékenységek keverednek: egy-egy szervezet több feladatot is felvállal. A nagyobb településeken működő szervezetek esetében is előfordul a több funkció vállalása, amely idővel leszűkülhet a meghatározó, tényleges feladatellátásra. A harmadik csoportba azok a „projektszervezetek” tartoznak, amelyek nonprofit szervezetként rendszeresen projekteket valósítanak meg, és ezek ellátásához van szükség a viszonylag sok tevékenységi körre.

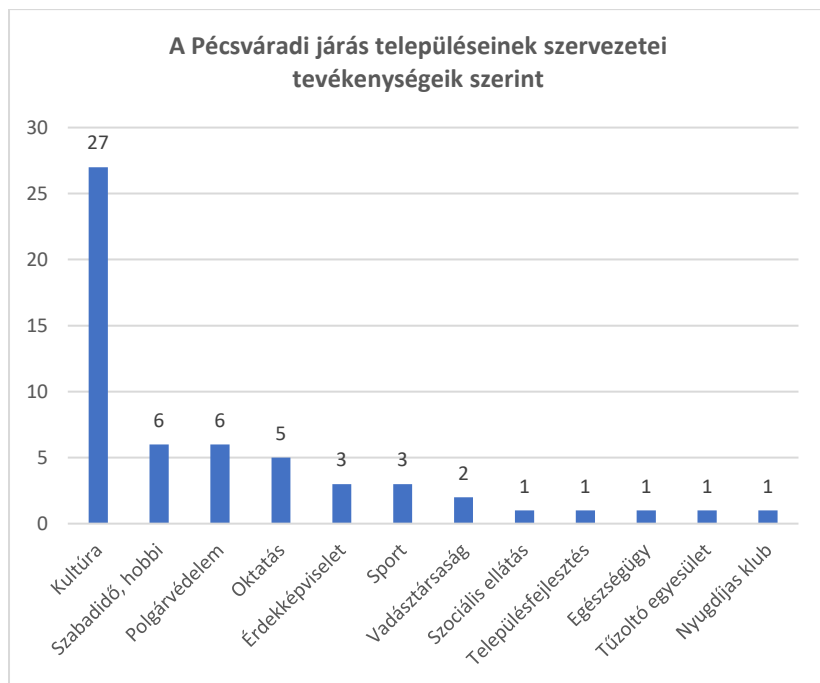
A Pécsváradon működő szervezeteket vizsgálva a tevékenységi területek a következőképpen alakulnak:

Forrás: A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa alapján saját szerkesztés

Pécsvárad esetében is a legtöbb szervezet (24%) a kultúra területén működik. A szabadidős- és hobbitevékenységekkel foglalkozó szervezetek és az oktatási területen tevékenykedő szervezetek (14-14%), a sportszervezetek, a szakmai érdekképviseletek és a környezetvédelemmel foglalkozó szervezetek (10%) jelentősek még a város társadalmi életében. Kutatással, polgárvédelemmel egy-egy szervezet foglalkozik, ugyancsak egy-egy szervezete van a városban a horgászoknak, vadászoknak és a nyugdíjasoknak. Pécsvárad egy kisváros sajátos közösségi arculatát mutatja: itt is megjelennek a nagy városokra jellemző közösségi tevékenységek, de kisebb számban, és szerényebb keretek között.

A járás településein és Pécsváradon működő szervezetek tevékenységeit összehasonlítva az eltérések rávilágítanak a kisebb településeken megmutatkozó helyi prioritásokra:

Forrás: A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa alapján saját szerkesztés

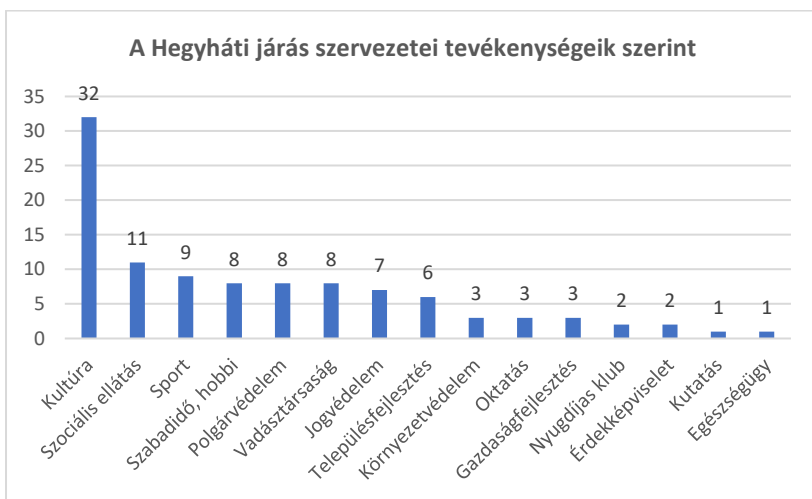
A járás településein – nem számítva Pécsváradot – a kulturális szervezetek száma kiugróan magas (27 szervezet, 47%). A szabadidős és hobbitevékenység, és a polgárvédelem (11-11%), az oktatáshoz kötődő szervezetek (9%), a szakmai érdekképviselők és sportegyesületek (3-3 szervezet, 5%) száma viszonylag magas. A járásban két vadásztársaság, a szociális ellátás, a településfejlesztés, az egészségügy területein egy-egy

szervezet működik, valamint egy nyugdíjas szervezet és egy tűzoltó egyesület. A járás településein működő szervezetek száma és tevékenységeik köre – amelyek némileg eltérnek a pécsváradi szervezetektől – jól tükrözik a helyi közösségek elsődleges társadalmi igényeit, célkitűzéseit.

Civil társadalom a Hegyháti járásban

A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa szerint a Hegyháti járásban 104 társadalmi szervezet működik, 24 településen. A legtöbb szervezet Sásdon jött létre (22), ez a járásban működő szervezetek 21%-a. Jelentős számú szervezet működik még Mágocson (14), illetve Alsómocsoládon (10) is. Általánosságban elmondható, hogy a nagyobb településen több szervezet működik, de kivétel a Hegyháti járásban is van: a 75 fős lélekszámú Vargán is működik a Vargáért Egyesület.

A Hegyháti járás szervezeteinek tevékenységeit az alábbi ábra mutatja be:

Forrás: A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa alapján saját szerkesztés

A 2020-ban a Hegyháti járásban működő 104 szervezet 31%-a foglalkozik kulturális tevékenységgel.⁸⁰ Ez jól mutatja a helyi társadalom érzékenységét településük kulturális hagyományaira, szellemi örökségére. Ezek a szervezetek az adott település múltjával, helyi kulturális értékeivel foglalkoznak, segítenek a társadalmi értékek megőrzésében. A járásban jelentősek a nemzetiségi (német, roma) hagyományok, kultúra és nyelv ápolására és megőrzésére létrehozott szervezetek.

A kultúra mellett a másik fontos tevékenység a szociális területet érinti: a járásban működő szervezetek 11%-a foglalkozik ezzel a tevékenységgel. Szintén jelentősnek mondható a térségben működő sportszervezetek száma és aránya (9%), a szabadidős és hobbi tevékenységekkel, valamint a polgárvédelemmel foglalkozó szervezetek és a vadásztársaságok (8-8%). A polgárvédelemi szervezetek sok esetben más, kulturális, hagyományőrző, vagy sporttevékenységet is ellátnak. A járásban működő szervezetek 7%-a foglalkozik jogvédelemmel, és 6%-uk pedig településfejlesztéssel. Több olyan szervezet működik a térségben, amely a helyi oktatási intézmény mellett lát el feladatokat, segíti annak tevékenységét. Azokon a településeken, ahol működnek oktatási intézmények, ott a helyi lakosság segíti az intézményeket. A térségben jelen vannak még a környezetvédelemhez és a helyi gazdaságfejlesztéshez kapcsolódó szervezetek (3-3%), nyugdíjas szervezetek (2%). szakmai, vállalkozói érdekképviseleti szervezetek (2%), valamint elenyésző számban a kutatással és az egészségügygel foglalkozó társadalmi szervezetek is (1-1%).

80 A rendelkezésre álló adatok elemzésénél olyan szervezetek esetében, amelyek több tevékenységet is folytatnak, a legjellemzőbb tevékenységeik alapján történt meg a táblázatban szereplő kategóriákba történő besorolás. A kategóriák követik a KSH nonprofit szektorra vonatkozó adatgyűjtéseik során alkalmazott kategóriákat, azonban a vizsgált térségben megfigyelhető jellegzetes tevékenységekkel kiegészítve szerepelnek.

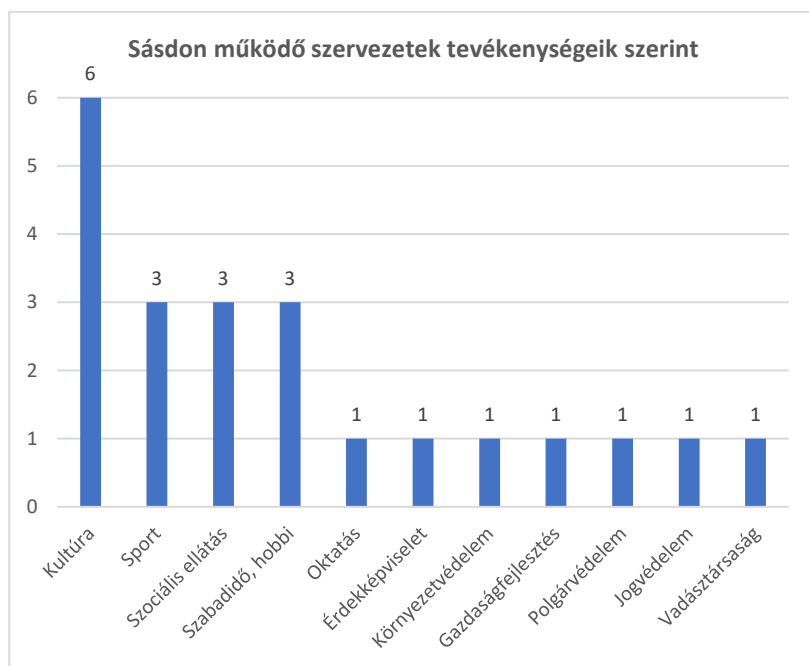
Az adatok elemzésénél figyelembe kell vennünk a 21. század fejlődési folyamatait is. A közlekedés, elérhetőség, megközelíthetőség, valamint az információs, kommunikációs technikák folyamatos fejlődése lehetővé tette a különféle rendszerek, szervezetek digitális és fizikai összekapcsolását. Ezek új típusú munkatevékenységeket, a foglalkoztatás új formáit eredményezték világszerte.⁸¹ A szervezetek esetében ez azt jelentheti, hogy nem csupán a helyi igényekre, szükségletekre reagálva működhetnek, hanem más, akár távoli területeken is kifejthetik tevékenységeiket. Előfordulhat, hogy a alapítók, közreműködő tagok csak valamilyen praktikus okból (lakóhely, munkahely, esetleges kedvezmények, támogatások, stb.) választják az adott települést: ilyen esetben az adott helyen bejegyzett szervezet máshol is tevékenykedhet. A térségben ilyen például a székhely szerint Meződön bejegyzett Dél-Dunántúli Regionális Kutatási és Projektfejlesztési Egyesület és az Országos Projekt- és Területfejlesztési Egyesület, vagy a Sásdon bejegyzett Komló-Hegyháti Ebtenyésztő és Sportkutyás Egyesület.

Sajátos vonása a Hegyháti járásnak, hogy több településén a jellegzetes közösségi tevékenységekre külön-külön egy-egy szervezetet hoznak létre: például Nagyhajmás (Nagyhajmási Nyugdíjas Egyesület, a Nagyhajmási Polgárőr Egyesület, a Nagyhajmási Sport Egyesület, és az Őszi Kikerics Faluszépítő Egyesület), Vásárosdombó (többek között a Vásárosdombó Községi Sport Egyesület, a Vásárosdombóért Egyesület, a Vásárosdombói Polgárőr Egyesület, a

81 Zádori. I. – NemeskériZs. – Szabó, Sz. (2020): Munkaerőpiac a vírus előtt, alatt és után: kihívások és lehetőségek. Új Munkaügyi Szemle

Vásárosdombói Romák Érdekvédelmi Szervezete), vagy Gerényes (az Együtt Gerényesért Egyesület, a Gerényesi Emlékparkért Alapítvány, és a Gerényesi Falufejlesztő Egyesület). A járásban olyan szervezet is van, amely több közösségi tevékenységet lát el: például a Tarróson működő Összefogás Tarrósért Kulturális, Közművelődési és Sport Egyesület.

A Hegyháti járás székhelyén, Sásdon működő szervezetek tevékenységi területeit az alábbi ábra mutatja be:

Forrás: A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa alapján saját szerkesztés

Sásdon is a kultúrával foglalkozó szervezetek száma és aránya (6 szervezet, 27%) a legmagasabb. A sport, a szociális ellátáshoz kötődő, a szabadidős- és hobbitevékenységeket folytató szervezetek száma is jelentős (3-3 szervezet, 14-14%). A járás társadalmi életében jelen vannak még az oktatáshoz kapcsolódó szerveződések, a vállalkozói, szakmai, munkavállalói érdekképviseletek, környezetvédelemmel, gazdaságfejlesztéssel, polgárvédelemmel foglalkozó szervezetek (1-1 szervezet, 5-5%), valamint működik a városban egy vadásztársaság is.

A fentiek alapján Sásd egy kisváros sajátos helyi társadalomképét mutatja, ahol megjelennek a nagyobb városokat jellemző közösségek, de kisebb számban. .

A Hegyháti járás településein működő szervezetek tevékenységei az alábbiak szerint alakulnak:

Forrás: A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa alapján saját szerkesztés

A Hegyháti járásban – Sásd nélkül vizsgálva – a szervezetek kulturális tevékenysége a leghangsúlyosabb (26 szervezet, 32%). Jelentősek a szociális területhez kapcsolódó tevékenységet folytató társadalmi szervezetek (8 szervezet, 10%), a polgárvédelemmel foglalkozó szervezetek, illetve a vadásztársaságok (9-9%). A településfejlesztés, a sport, a jogvédelem (7-7%), valamint a szabadidős és hobbi szervezetek (6%) mondhatók még jelentősnek. Az oktatáshoz kapcsolódó, a természet- és környezetvédelemmel, gazdaságfejlesztéssel, egészségügyi területtel, szakmai, vállalkozói érdekképviseléssel, kutatással foglalkozó szervezetek, illetve nyugdíjas egyesületek kisebb jelentőséggel bírnak. Az eltérő arányok jól tükrözik a helyi közösségek értékirányultságát, céljait.

Civil társadalom a Komlói járásban

A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ adatbázisa szerint a Komlói járásban jelenleg 198 társadalmi szervezet működik, 18 településen. Komlón működik a legtöbb (99), ez a szervezetek 50%-a. A járás legkisebb településén, a 27 fős Szárász községben is létrehozta közösségi szervezetet: a Királykút Vadásztársaságot.

A Komlói járás szervezeteinek tevékenységeit az alábbi ábra mutatja be:

Forrás: A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa alapján saját szerkesztés

Napjainkban a Komlói járásban a legtöbb szervezet (27%) kulturális tevékenységet folytat.⁸² Ez jól mutatja a helyi társadalom érzékenységét településük gazdag kulturális hagyományaira, szellemi örökségével. Ezek a szervezetek településük múltjával, helyi kulturális értékeivel foglalkoznak, segítve a helyi értékek megmaradását. A járásban jelentősek a nemzetiségi (német, roma) kultúra ápolására és megőrzésére létrehozott szervezetek.

A kultúra mellett a másik fontos tevékenység: a sport. A járásban működő szervezetek 13%-a foglalkozik ezzel. Jelentősnek mondhatók az oktatáshoz és a szabadidős tevékenységet folytató szervezetek aránya (11%). Számottevőek a szociális ellátáshoz kötődő és a településfejlesztéssel foglalkozó szervezetek, valamint a vállalkozói, szakmai, munkavállalói érdekképviselőket ellátó szervezetek (6-6%), a polgárvédelemmel és az egészségügyi területtel foglalkozó szervezetek (4-4%). A polgárvédelemmel foglalkozó szervezetek sok esetben kulturális, hagyományőrző, vagy sporttevékenységet is ellátnak. Kevésbé jelentősek a nyugdíjas klubok, a természet- és környezetvédelemmel, valamint jogvédelemmel foglalkozó szervezetek, ezek a járás szervezeteinek 3-3%-át alkotják. A járásban 4 tűzoltó egyesület, 4 horgászegyesület és 4 vadásztársaság működik.

A Komlói járásban több olyan szervezet is működik, amely a helyi oktatási intézmény tevékenységét segíti. Azokon a településeken, ahol vannak oktatási intézmények, ott a helyi társadalom segíti azokat. Komlón olyan

82 A rendelkezésre álló adatok elemzésénél olyan szervezetek esetében, amelyek több tevékenységet is folytatnak, a legjellemzőbb tevékenységeik alapján történt meg a táblázatban szereplő kategóriákba történő besorolás. A kategóriák követik a KSH nonprofit szektorra vonatkozó adatgyűjtéseik során alkalmazott kategóriákat, azonban a vizsgált térségben megfigyelhető jellegzetes tevékenységekkel kiegészítve szerepelnek.

társadalmi szervezetek is működnek, amelyek oktatási, képzési tevékenységet végeznek.

Az adatok elemzésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül a 21. századi tendenciákat sem, amelyek hatásai a Komló-i járás esetében is megfigyelhetők. A közlekedés, az információs, kommunikációs technikák folyamatos fejlődése eredményeként az elmúlt években lehetőség nyílt különféle rendszerek, szervezetek digitális és fizikai összekapcsolására. Ezek új típusú munkatevékenységeket és termelési folyamatokat, valamint a foglalkoztatás új formáit eredményeztek világszerte.⁸³

A szervezetek esetében ez azt jelentheti, hogy nem csupán a helyi igényekre, szükségletekre reagálva működhetnek, hanem más, akár távoli területeken is kifejthetik tevékenységeiket, illetve könnyen lehet, hogy a alapítók, közreműködő tagok csak valamilyen praktikus okból (lakóhely, munkahely, esetleges kedvezmények, támogatások, stb.) választották az adott települést: ilyen esetben az adott helyen bejegyzett szervezet természetesen máshol is kifejtheti tevékenységét. A térségben ilyen például a székhely szerint Magyarorszácon bejegyzett Magyar Pétanque Szövetség, vagy Kárászon bejegyzett Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület. Az ilyen típusú szervezetek száma részben a megyeközpont, Pécs közelségére vezethető vissza, mivel az elmúlt évtizedekben jelentős volt a kiköltözés a Pécs környéki településekre, amely érintette a járás Pécshez közelebb eső településeit is.

83 Zádori. I. – Nemeskéri Zs. – Szabó, Sz. (2020): Munkaerőpiac a vírus előtt, alatt és után: kihívások és lehetőségek. Új Munkaügyi Szemle

A járás közösségi tevékenységeinek sokszínűsége alapvetően a komlói szervezetek sokféleségének köszönhető. Komló gazdasági, társadalmi és kulturális központ-jellegéből és méretéből fakadóan a járás más településeihez viszonyítva sokkal több és sokszínűbb tevékenységnek ad otthont. Az itt tapasztalható jellegzetességek eltérnek Baranya megye városaiiban, kisvárosaiban megfigyelhető mintáktól.

A Komlón működő szervezetek tevékenységi területei:

Forrás: A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa alapján saját szerkesztés

Komló esetében is a leghangsúlyosabb a tágan értelmezett kultúrával foglalkozó szervezetek száma és aránya (21 szervezet, 21%). A

sportszervezetek és az oktatáshoz kapcsolódó tevékenységet folytató társadalmi szervezetek (17-17 szervezet, 17-17%), a szabadidős- és hobbitevékenységekkel foglalkozó szervezetek (11 szervezet, 11%) száma is jelentős. A városban 6 szakmai, vállalkozói érdekképviselet és 6 egészségügyhöz kapcsolódó szervezet működik (6-6%). Szociális területen 5 szervezet (5%), a természet- és környezetvédelem területén pedig 4 szervezet tevékenykedik (4%). Komlón 4 nyugdíjas szervezet van (4%), a településfejlesztés, a jogvédelem területén 2-2, a gazdaságfejlesztés területén pedig egy szervezet végez közösségi tevékenységet. A városban horgászegyesületet is létrehozta.

A fenti adatok alapján Komló egy közepes méretű város sajátos társadalomképét mutatja. Ebben jelen vannak a nagyobb városokat jellemző közösségi tevékenységi körök, amit viszonylag – a megye többi kisvárosaihoz képest – nagyszámú közösségi szervezet lát el.

A Komlói járás településein működő szervezetek tevékenységei az alábbiak szerint alakultak:

Forrás: A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa alapján saját szerkesztés

A járás településein – Komlói nélkül – a kulturális szervezetek száma a legnagyobb (32 szervezet, 32%). A szabadidős és hobbitevékenységekkel foglalkozó társadalmi szervezetek (11 szervezet, 11%), a sport és a településfejlesztés (9-9%), a polgárvédelem (7%), valamint a szociális területen tevékenykedő szervezetek (6%) jelentősek a térségben. A vállalkozói, szakmai, munkavállalói érdekképviseletek (5%), az oktatáshoz kapcsolódó tevékenységet ellátó szervezetek és a vadásztársaságok is (4-4%) is fontos szerepet töltenek be a helyi társadalomban. Jogvédelemmel 3 szerveződés (3%) foglalkozik a Komlói járásban. 3 horgászegyesület is található a térségben (3%). A nyugdíjas szervezetek (2%), a tűzoltó egyesületek (2%), valamint az egészségügyhöz, és a természet- és

környezetvédelemhez kapcsolódó tevékenységek (1-1%) kevésbé jelentősek a járás helyi közösségeiben.

Civil társadalom a Pécsi járásban

A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa szerint a Pécsi járásban (Pécsot nem számítva) jelenleg 241 társadalmi szervezet működik 36 településen. Ebben a térségben is érvényesül, hogy nagyobb településen több szervezet működik. Kivétel ebben a járásban is van: a legkisebb településen, az 59 főt számláló Husztóton is működik két szervezet: a Baranyai Hátrányos Helyzetű Fiatalok Egyesülete és a Husztótért Egyesület.

A Pécsi járás szervezeteinek tevékenységeit az alábbi ábra mutatja be:

Forrás: A Baranya Megyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ civil szervezetekre vonatkozó adatbázisa alapján saját szerkesztés

A 2020-ban a Pécsi járásban (Pécs nélkül) működő 241 szervezet⁸⁴ 29 %-a foglalkozik kulturális tevékenységgel. Ez jól mutatja a helyi társadalom érzékenységét településük gazdag kulturális hagyományaira, szellemi örökségére. Ezek a szervezetek a helyi település múltjával, helyi kulturális értékeivel foglalkoznak, segítik azok művelését, megőrzését. A járásban a kulturális tevékenységek jelentős része a nemzetiségi (német, horvát, roma) hagyományok, valamint az anyanyelv ápolására és megőrzésére irányul.

A kultúra mellett másik legfontosabb tevékenység a sport. A járásban működő szervezetek 17%-a foglalkozik ezzel. Jelentősnek mondható szabadidős és hobbitevékenységekkel foglalkozó társadalmi szervezetek száma és aránya (14%). A szociális feladatokat felvállaló szervezetek (8%), a polgárvédelemmel (6%), és az oktatáshoz kapcsolódó tevékenységekkel foglalkozó szervezetek (5%) is fontos szereplői a helyi társadalmi életnek. A vállalkozói, szakmai, munkavállalói érdekképviseletet ellátó szervezetek, a településfejlesztéssel, környezet- és természetvédelemmel, valamint egészségüggyel kapcsolatos feladatokat felvállaló szervezetek aránya 3-3%. A járásban 6 horgászegyesület és 6 vadásztársaság működik (2-2%), a térség településein működő tűzoltó egyesületek, jogvédelemmel, gazdaságfejlesztéssel foglalkozó szereplők, valamint nyugdíjas szervezetek nem játszanak kiemelt szerepet a járásban, számuk és arányuk sem jelentős.

⁸⁴ A rendelkezésre álló adatok elemzésénél olyan szervezetek esetében, amelyek több tevékenységet is folytatnak, a legjellemzőbb tevékenységeik alapján történt meg a táblázatban szereplő kategóriákba történő besorolás. A kategóriák követik a KSH nonprofit szektorra vonatkozó adatgyűjtéseik során alkalmazott kategóriákat, azonban a vizsgált térségben megfigyelhető jellegzetes tevékenységekkel kiegészítve szerepelnek.

A Pécsi járásban is működik több olyan szervezet, amely az adott településen oktatási intézmény mellett lát el feladatokat, segíti annak működését. Azokon a településeken, ahol vannak oktatási intézmények, ott a helyi lakosság segíti azok működését.

Az adatok elemzésénél figyelembe kell vennünk a 21. század fejlődési folyamatait is. A közlekedés, elérhetőség, megközelíthetőség, valamint az információs, kommunikációs technikák folyamatos fejlődése lehetővé tette a különféle rendszerek, szervezetek digitális és fizikai összekapcsolását. Ezek új típusú munkatevékenységeket, a foglalkoztatás új formáit eredményezték világszerte.⁸⁵ A szervezetek esetében ez azt jelentheti, hogy nem csupán a helyi igényekre, szükségletekre reagálva működhetnek, hanem más, akár távoli területeken is kifejthetik tevékenységeiket. Előfordulhat, hogy a alapítók, közreműködő tagok csak valamilyen praktikus okból (lakóhely, munkahely, esetleges kedvezmények, támogatások, stb.) választják az adott települést: ilyen esetben az adott helyen bejegyzett szervezet máshol is tevékenykedhet. A térségben ilyen például a székhely szerint Cserkúton bejegyzett A Mecsek-Nyugat Falusi Vendéglátóinak Egyesülete, a szintén ezen a településen bejegyzett A Dunántúli Laboratóriumi Medicina Oktatásáért és Kutatásáért Alapítvány, vagy éppen az Egerágon bejegyzett Baranya Megyei Polgári Munkástanács Szakszervezet, vagy a Szilágyon bejegyzett ARCHE Vitorlás és Sporthajó Egyesület. Az ilyen típusú szervezetek száma részben a megyeközpont, Pécs közelségére vezethető vissza, mivel az elmúlt évtizedekben jelentős volt a

85 Zádori. I. – NemeskériZs. – Szabó, Sz. (2020): Munkaerőpiac a vírus előtt, alatt és után: kihívások és lehetőségek. Új Munkaügyi Szemle

kiköltözés a Pécs környéki településekre, amely nagyjából lefedi a járás területét.

Ezek a folyamatok több településen nagyságrendekkel jelentősebb közösségi aktivitást eredményeznek, mint ami hasonló méretű baranyai településeknél megfigyelhető: Hosszúhetényben például 32, Kozármislenyben 31, Orfűn 22, Pogányban 15, Nagykozárban 12, Pellérdén 11, Kővágószőlősen, Görcsönyben, Szalántán, illetve Cserkúton 9-9 társadalmi szervezet, illetve alapítvány működik.

Helyi értékek, cselekvő közösségek

A helyi közösségi tevékenységek hiteles feltárásának legfontosabb forrásai a helyben élő emberek. Ők rendelkeznek azokkal az ismeretekkel és tudással, amely lehetővé teszi a közös, együttes cselekvésüket. Ők vesznek részt a kitűzött célok, felvállalt feladatoknak a megvalósításában. Ők javíthatják környezetük életminőségét, közreműködhetnek a helyi társadalom egészséges, kiegyen súlyozott működésének megvalósításában.

A helyi társadalom működési mechanizmusait és helyi közösségeit a helyben élő polgárokkal, közösségi szereplőkkel, civil szervezetek vezetőivel, hiteles véleményformálókkal és közéleti szereplőkkel folytatott beszélgetésekből és interjúkból tudhatjuk meg. Ez a módszer alkalmas arra, hogy árnyaltabbá tegyék a helyi társadalomról alkotott képet. A közvetlen, személyes beszélgetés során feltárulhatnak azok az összetett jelenségek, amelyek közrejátszanak a közösségek igényei és szükségletei, a prioritások és preferenciák kialakulásában, meghatározzák egyes közösségi tevékenység motivációját. Az együttélő közösség jellemzői (értékei, hagyományai, kapcsolatai, kommunikációja, a konfliktusai) és a helyi társadalmi élet eseményei, valamint az önkormányzatok közösségi szerepvállalása azok a tényezők, amelyek komoly hatást gyakorolnak a helyi közösségekre, és a tevékenységeikre.

A helyi kultúra és a helyi szellemi élet megismerése elengedhetetlenül szükséges egy közösség identitásának, működésének a megismeréséhez. A különböző kultúrák (nemzetiségi, paraszt-, a bányász kultúra), a különböző mesterségek, a természeti és környezeti értékek és hagyományok minden

időben formálták az adott közösségeket, mindennapi tevékenységeiket. Egy-egy közösség életében jelenlévő társadalmi érték tárgyiasult, realizálódott megnyilvánulásai (népszokás, emlékőrzés) sorvezetőként nyújtanak segítséget az élő társadalmi folyamatok megértéséhez. A Baranya Megyei Értéktárban a helyi és a megyei, valamint a nemzeti jelentőségű értékek közt a fellelhetőek azok is, amelyek Észak-Baranya közösségi tevékenységeihez kapcsolódnak. E különleges értékek megismerése mellett fontos a helyi közösségekben aktív szerepet játszó, a helyben élő emberek véleménye, visszaemlékezéseik, és tapasztalataik: ezeket helyben készített interjúkkal, személyes beszélgetésekkel mutatjuk be.

Kincses Észak-Baranya

Bikali Élménybirtok

Az egész évben látogatható Élménybirtok Magyarország első tematikus élményparkja. Egyedülálló módon idézi fel és kelti életre a középkori Magyarországot: mesterek, színészek, harcedzett lovasok és íjászok, gyakorlott madarászok közreműködésével.⁸⁶Az Élménybirtok 2010. április 1-jén nyitotta meg kapuit. 7,5 hektáros területen fekszik, 17 000 m² beépített területtel. A magyar tradíciók élményszintű bemutatásával nemcsak a magyar történelmi hagyományok fennmaradásához járul hozzá, hanem az új nemzedék magyarságtudatának kialakításához és megerősítéséhez is.⁸⁷ABikali Élménybirtok korhű környezetben törekszik a tradíciók élményszerű ápolására, a hagyományok megőrzésére.

Geresdlaki Gőzgombóc Fesztivál

A Mohács és Pécsvárad között elhelyezkedő települést a 18. században német nyelvű lakosság népesítette be, akik nyelvüket, nemzetiségi hagyományait a mai napig megőrizték. Geresdlak önkormányzatának szervezésében minden évben megrendezésre kerül a Gőzgombóc Fesztivál, ahol lehetőség van a hagyományos sváb étel, a gőzgombóc elkészítésére és megkóstolására egyaránt.⁸⁸ A fesztiválon résztvevő csapatok saját receptjeik alapján készítik el a gőzgombócot, melyek közül szakmai zsűri

⁸⁶<https://elmenybirtok.hu/>

⁸⁷ Baranya Megyei Értéktár – Kincses Baranya. <http://kincsesbaranya.hu/>

⁸⁸ Uo.

választja ki a legjobbat. Az egész napos zenés, táncos gasztronómiai programot este vidám bál zárja. Az évről évre egyre népszerűbb rendezvény nem csak a helyi közösség és a helyi hagyományok megőrzése szempontjából fontos, hanem az idelátogató vendégek is belekóstolhatnak a tradicionális sváb étkezési kultúrába.

Nagypall Pogácsafesztivál

A Pécsvárad mellett fekvő Nagypall nem néptelenedett el teljesen a török hódoltság alatt, azonban a 18. század folyamán német telepesek érkeztek a községbe, a 19. századra pedig a falu lakosságának többsége már német nemzetiségű. A helyi magyar és német közösség őrzi a hagyományait: e tradíciók egyik eleme elevenedik meg a pogácsafesztivál keretein belül. Magyarországon hagyományosan Péter-Pál napján kezdődött meg az aratás. A fontos, de ugyanakkor nehéz munkát végző aratóknak ilyenkor sokszor aratópogácsát készítettek. A teljes aratási munka végeztével nagy ünnepeket csaptak, melyek fő eledele az „új pogácsa” volt, ami már a frissen őrölt lisztből készült.⁸⁹Ez a szokás elevenedik meg a 2005 óta évente, július első vasárnapján megrendezett Pogácsafesztiválon, ahol a régi receptek alapján készülnek a kemencében sült különböző pogácsák. Az évről évre egyre népszerűbb rendezvény nem csak a helyi közösség és a helyi hagyományok megőrzése szempontjából fontos, hanem az idelátogató vendégek is belekóstolhatnak a helyi tradicionális étkezési kultúrába.

Orfúi Medvehagyma Fesztivál

⁸⁹Baranya Megyei Értéktár – Kincses Baranya. <http://kincsesbaranya.hu/>

A medvehagyma az utóbbi évek egyik divatos zöldsége. Népszerűségét több dolognak köszönheti: könnyen beszerezhető a piacokon, de akár saját magunk is gyűjthetjük, és számos kedvező élettani hatással bír, ráadásul finom is.⁹⁰A gyöngyvirághoz hasonló, fokhagymára emlékeztető szagú, vadon termő növény szinte az egész országban előfordul, a legtöbb viszont a Mecsekben és a Bakonyban terem belőle.

Orfún már kultusza van a növénynek, hiszen van Medvehagyma Park, Medvehagyma Térplasztika, Medvehagyma Ház, mely Orfú és a medvehagyma sajátosságait ismerteti meg az érdeklődőkkel. A Medvehagyma-fesztivál az egészséges életmód fesztiválja.⁹¹ A esemény legfontosabb célja medvehagyma népszerűsítése, kultúrájának kialakítása és gasztronómiai jelentőségének újra felfedezése. Az évről évre egyre népszerűbb rendezvény igazi közösségi esemény, amelynek kiemelt jelentősége van a helyi hagyományok megőrzésében is.

Szászvári Vár

Szászvár nagyközség a Komlói járásban, a megye északkeleti részén helyezkedik el. A település központjában található a középkori várkastély. A várkastély helye, illetve falainak látható maradványai korábban is ismertek voltak, azonban csak a későbbi műemléki falkutatások során derült ki, hogy a templom mellett álló későbarokk épület szinte teljesen középkori eredetű. A műemléki oltalom alatt álló épületben a 2015. évben nagyszabású fejlesztés történt. A helyreállításnak köszönhetően a Szászvárra látogatók megismerhetik a vár

⁹⁰<https://www.turistamagazin.hu/hir/medvehagyma-fesztival-es-husveti-keszulodes-orfun>

⁹¹Baranya Megyei Értéktár – Kincses Baranya. <http://kincsesbaranya.hu/>

változatos történetét, a középkori Magyarország főpapi udvarainak, a középkori pécsi püspökségnek a történeti és művészeti világát.⁹²A vár történetét részletesen ismertetik a termekben található információs táblák és makettek, de a látogatást igazán érdekessé az a sok elhelyezett kellék teszi, melyeket minden látogató magára ölthet: szerzetescsuhát, lovagi páncélinget, sisakot, sőt, akár teljes püspöki reverendát is felvehetünk.⁹³ A várkastély felújításával és részbeni újrabeépítésével a település egyre fontosabb turisztikai célpont, amely évről évre egyre több látogatót vonz.

Pécsváradi leányvásár

Az 1966 óta újra megrendezésre kerülő leányvásár gyökerei a régmúltba vezetnek: a kis létszámú református közösség ősszel, amikor a nagy kertiszántóföldi munkák véget értek, az új bor is a pincékbe került és a gesztenye is megérett, meghívták a távoli rokonokat a környékbeli falvakból, de a Mecsek északi völgyeiből, sőt, a Sárközből is, hogy alkalmat teremtsenek a fiataloknak az ismerkedésre.⁹⁴Andrásfalvy Bertalan így ír a leányvásárról: *„Az erdős Zengő-hegy körül a török háborúkat átvészelt kis, magyar református falvak népének ifjúsága évenként találkozott egymással; Lukács napján (október 18.) vagy az azt követő szombaton Várkonyban és a rá következő országos vásáron, Pécsváradon. Ekkor már megérett a gesztenye és új bor is volt a pincékben. Távoli rokonok a Sárközből, Mohácsról és Belvárdról, és a szomszédos falvakból, Nagypallról, Hidasról, Váraljáról, Mázáról jöttek a lányok-legények seregestül. Nem volt sem Várkonyban,*

⁹² Uo.

⁹³ Szászvári várkastély honlapja. <http://www.szaszvar.hu/content/>

⁹⁴ Pécsváradi leányvásár honlapja. <http://pecsvaradileanyvasar.hu/rolunk/>

sem a váradi fõlsõvárosban udvar messzirõl jött vendégkocsi nélkül. A leányok legszebb ruháikban sétáltak fel s alá az utcákon, nótáztak, karikába „léptek”, „futottak” és „ugrottak”, szállt a rõzsetûz füstje és a serpenyõkben piruló gesztenye illata. Ifjúsági találkozó volt ez, ismerkedõ, barátságkötõ, szerelemébresztõ alkalom. A maga fajtájából való párt találhatott magának minden fiatal... Este nagy bál volt a várkonyi nagykocsmában, másnap pedig a váradi vásár sátraiban megvásárolhatták a bábsütõktõl a sokat ígérõ mézeskalácsszíveket, rajta, az el nem mondott, csak üzent vallomással...Ezt a kedves-izgalmas régi ünnepet nevezték el tréfásan leányvásárnak.”⁹⁵ A mai napig népszerű esemény, bár eredeti funkcióját már elvesztette, közösségi szempontból kiemelt jelentõségû és évrõl évre gazdag programmal csábítja a látogatókat a településre.

Szent István nyomában Hagyományõrzõ Fesztivál

A Mecsek-Hegyhát üdülõövezetben elhelyezkedõ Mánfa község rendezvényének alapja egy zenés táncos történelmi múltidéző program, melynek keretében színes vásári forgatag várja a látogatókat.⁹⁶ A rendezvény az Árpád-kori templom mellett, gyönyörû környezetben zajlik. Az eseményen nagy hangsúlyt kapnak a magyar népi hagyományok, az évrõl évre egyre népszerűbb rendezvény fontos közösségi esemény a település életében.

Mánfán szintén fontos közösségformáló szerepet játszik a Baranya Megyei Értéktárban szintén szereplõ Retro Szüreti Fesztivál, amelysorán fiatalok

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Baranya Megyei Értéktár – Kincses Baranya. <http://kincsesbaranya.hu/>

„játsszák” el a hagyományos szüreti játékot. Évtizedek óta több fiatal pár táncolja át a falu utcáit, és lovas kocsik kíséretében hatalmas vigadozás közepette mutatják be, hogy ünnepelték őseik az újbort és a termést.⁹⁷

Vágotpuszta

A közigazgatásilag Mánfához tartozó, néhány házból álló, lombos fákkal körülvett falu maga a nyugalom szigete, ahol valamikor mozgalmas voltak a mindennapok, ma azonban csupán néhány gyönyörűen felújított ház utal az élet jelére.⁹⁸ A település 1790 körül keletkezett, amikor egy uradalmi csárda létesült az erre haladó út mellett, majd rövidesen magyar és német családok telepedtek le a térségben.⁹⁹ A falu történelmi helyszíne és emléke az 1956-os forradalomnak, amikor november 4-e után a megszállók ellen harcoló mecseki láthatatlanok gyülekezőhelye volt. A később elfogott láthatatlanok periratainak visszatérő, emlékezetes momentum a Vágotpusztai eskü. Választott vezetőjük itt eskette meg az ellenállókat, hogy utolsó csepp vérükig harcolnak a megszállók ellen.¹⁰⁰ Vágotpuszta történelmi jelentősége miatt a Baranya Megyei Értéktár része, amely hirdeti az egykor itt harcolók hősiek ellenállását.

97Baranya Megyei Értéktár – Kincses Baranya. <http://kincsesbaranya.hu/>

98<https://sokszinuvidek.24.hu/viragoz-vidékunk/2017/07/31/lakok-nelkul-arvalkodik-az-elhagyatott-mecseki-falu/>

99Baranya Megyei Értéktár – Kincses Baranya. <http://kincsesbaranya.hu/>

100<https://sokszinuvidek.24.hu/viragoz-vidékunk/2017/07/31/lakok-nelkul-arvalkodik-az-elhagyatott-mecseki-falu/>

Közösségi értékek Észak-Baranyában

Iskolásokat bevonva őrzik a bányász hagyományokat

A pécsi központtal rendelkező, de a régió volt bányászait egybe tömörítő Bányászok Érdekvédelmi Kulturális Egyesület egy olyan szerveződés, amely saját kulturális tevékenysége mellett számos más bányászegyesülettel működik együtt.

Nem kell hangsúlyozni, társadalmilag és gazdaságilag milyen mértékben határozta meg a mecseki szénbányászat a régió gazdaságát, főként a múlt évszázad második felében. Ennek a bányász kultúrának az őrzése, ápolása kötelező feladat a volt bányászok számára, ezért is lelhető fel több, aktívan működő érdekképviselő.

Ilyen kettős feladatot lát el a Bányászok Érdekvédelmi Kulturális Egyesület is, amely hangsúlyozottan Pécs keleti városrészében van jelen.

- Somogyban, Vasason, Hirden több olyan testvérszervezetünk van, amely ott helyben ápolja a bányász hagyományokat. Például ilyen a Vasasi Szent Borbála Egyesület, de Pécs nyugati felében, a Mecseki Uránbányászok Egyesülete is hasonló feladatokat lát el – mondta Molnár Ferenc, az egyesület elnöke.

- Az egyesületünk egyik büszkesége a Bányamanó mozgalom, amit mi indítottunk el általános iskolásoknak, ez egy egyedülálló kezdeményezés, hogy a fiatalok is megismerjék, milyen is volt a bányászélet a Mecsekben. A bányamanók mozgalom keretein belül egy mesekönyv kiadására hirdettünk

meg pályázatot pár éve, ahol a gyerekek írtak meséket gyerekeknek arról, hogy is képzeltek el ezt a mesterséget – ebből lett a Mesék a bányából. Ebben a kötetben aztán a bányászok számos kalandot élnek át, mesebeli lényekkel küzdenek meg. Nem csak a megyéből, hazánk több területéről, sőt, még a határon túlról is érkeztek beküldött történetek.

A Bányamanókról röviden

A Bányamanó mozgalom már sok éve működik, az egyenruhás gyerekeket napjainkban szinte minden bányász megemlékezésen ott látni. A tagok túlnyomó többsége a keleti városrészekben él (és jobbára volt vajúrok gyermekei-unokái), de a kezdeményezés zajos sikerére való tekintettel már alakultak csapatok kisiskolásokból a környék más volt bányásztelepülésein is, sőt, az ország több területén, például Tatabányán, Oroszlányban, Miskolcon is.

A Bányamanók fiatal koruk ellenére már otthon vannak a bányász szakkifejezések terén és játékos vetélkedők, iskolák közti versenyek segítségével tudnak mindent a hajdanvolt bányászatról a Mecsekben.

- Azzal is büszkélkedhet az egyesület, hogy amikor a bányászkezdvezményeket sorban kezdték elvenni, felemeltük a hangunkat, és megállítottuk a lejtőn elindult tendenciát, sikerült elérni, hogy a juttatások majdnem teljes egészében megmaradjanak – ez hát az érdekképviseleti oldala a tevékenységünknek. – Sikerült elérnünk, hogy a befagyasztott bányászjáradékot a nyugdíjemelkedés arányában kezdjék el emelni.

Molnár Ferenc elmondta, az egyesület tagsága nem nagy, viszont több száz pártoló taggal, a közösségi médiában pedig több ezer követővel rendelkeznek. Több mint húsz klub működik a bányász egyesületeknél összesen, és több mint félszáz regisztrált önkéntes segít többek között a rendezvények lebonyolításában. Mindezen kívül három közösségi házat is üzemeltetnek.

- A társadalmi szerepvállalás hozzátartozik a Bányász Érdekvédelmi Kulturális Egyesület munkájához. A keleti városrészekben „multifunkciós” feladatokat is ellátunk. Ezeken a területeken sok helyen a nehezebb körülmények között élők nem férnek hozzá több olyan lakossági szolgáltatáshoz, mint a nyomtatás, fénymásolás, online hozzáférés. A közösségi házainkban viszont kiemelt feladatunknak tekintjük a probléma kezelését.

Székely hagyományőrzés Hidason

A Hidas Néptánc Egyesületet 1994-ben alapították, amikor Bonyhád körül már sorra megalakultak a székely körök.

Az egyesület a Bukovinai Székelyek Országos Szövetségének részét képezi, a környező falvakból fogja össze az onnan elszármazott bukovinai székelyeket. A cél nem más itt sem, mint a kulturális örökség megőrzése, a hagyományok ápolása már egészen a gyermekkortól kezdve.

- A néptáncör elsősorban hidasi tagokat számlál – meséli Ömböli Zoltán, az egyesület elnöke. – Én magam már gyermekkoromtól kezdve részt veszek a

hagyományok őrzését és továbbadását célzó rendezvényeken. Most is táncolok, szervezem a programokat, segítek a koreográfia elkészítésében.

Ömböli Zoltán, elmondása szerint már 1979-ben részt vett a bukovinai andrásfalvi betlehemes játékban, amit itt Hidason minden évben újrajátszanak más-más szereplőkkel a karácsonyi időszakban.

- A táncosok a legkülönbözőbb korosztályokhoz tartoznak: 10-15 fő gyermek van, a felnőttek száma mintegy 14-18 fő között mozog, de az idősekből is alakult egy csoport, a mi számunk 10 fő körül van.

A Hidas Néptánc Egyesület elnöke elmondta, állandó tánctanárral, műszaki vezetővel dolgoznak, akik segítenek a bukovinai székely táncok bemutatásában, átadásában a fiataloknak. Heti rendszerességgel próbálnak, a több, sikeresen elbíralt pályázat révén pedig fel tudták újítani a ruhatárat. A bukovinain kívül más néptáncot is gyakorolnak, így többféle öltözékre is szükség van.

- A felnőtt táncosokon kívül vannak persze úgynevezett pártoló tagjaink is, akik háttérmunkával járulnak hozzá a rendezvények sikerességéhez. Az egyesület taglétszáma mindig bővül, jelenleg körülbelül ötvenen vagyunk.

A Hidas Néptánc Egyesület egyik éke a településnek. Bányásznapokon, adventi vásárokon és még számos rendezvényen részt vesznek, az egyik legnépszerűbb és legaktívabb helyi civil szervezet. Bármilyen központi programról van szó, Hidas vezetése és a lakosság is keresi őket egy-egy fellépés végett.

Egy egészen egyedi népszokás

Több száz éves múltja van az úgynevezett „csobányolásnak”, azaz a bukovinai székely betlehemesnek. Az 1700-as évek óta mind ruházatában, nyelvezetében, előadásmódjában mit sem változott ez a sajátos népszokás. A ruhák generációról generációra szállnak, az előadók mind református vallásúak és még külsőre is fontos, hogy hasonlítsanak az általuk játszott karakterekhez.

A lényegét a Karácsony misztériumának közvetítése jelenti azon az összetéveszthetetlen módon, ami a bukovinai székelyekre jellemző. A régebbi időkben a „csobányolók” házról-házra jártak az adventtől vízkeresztig terjedő időszakban és a templom kicsinyített mását vitték oda, szimbolizálva, hogy az újonnan született Megváltó kér bebocsátást a család minden tagjához.

A mai betlehemezés többek között ezt a szokást jeleníti meg. József és Mária kér bebocsátást Heródeshez, aki elutasítja, és egy istállóba küldi a szent családot. A négy csobány – a négy pásztor – itt látogatja meg őket. A maszkokat viselő, tréfálkozó csobányok érdekes ellenpontozásai a betlehemi három királyoknak. Táncsal ünneplik meg Jézus születését. A három királyoknak megfelelő három csobány mellett a negyedik pásztor maga az ördög, aki mindig jelen van, és el akarja terelni a figyelmet a szent pillanatokról.

Az ördög egy idősebb csobány fehér maszkban, a másik három szürke-fejete öltözetben veszi körül, a fiatalságot szimbolizálva.

A szálláskeresés megfeleltethető a székelység hányattatott sorsának, a haza keresésének. A csobányolás ma már az UNESCO világörökségének része, akár a busójárás Mohácson.

Időgépet rejt egy baranyai kistelepülés

Kevesen hinnénk el, de ez a baranyai falut, Bikalt, csak Pécs és Harkány tudja maga alá gyűрни, már ami a belföldi vendégéjszakák számát illeti. A Puchner-birtok varázsa mindenkit megérint és mindenkiben maradandó emléket hagy. Egy ilyen élménybirtok sikeréhez azonban nem elég pusztán egy jó ötlet, a folyamatos megújulás, a programok is kellenek. Legalábbis Kollár László, a Puchner-birtok vezetője szerint.

Kollár László 1996-ban nyitotta meg a kastélyszállót, amire addig nem volt még példa Magyarországon. Két évre rá, szintén elsőként nyílt meg Bikalon a wellness-részleg. Ezt a fajta szolgáltatást addig még nem ismerték hazánkban. 2010-re, mikor megnyílt az élménybirtok is, már négyféle szállástípussal rendelkeztek, napjainkra ez hétfélére bővült.

A teljes komplexum, a Puchner-birtok jelenleg magából a kastélyból és a reneszánsz élménybirtokból áll.

A bikali tematikus park alapításától kezdve mindmáig az ország első és egyetlen tematikus parkja, ami a középkor-reneszánsz világot dolgozza fel.

- A Puchner kastélyszálló és élménybirtok sem kalandpark, sem fesztivál jellegű rendezvény. Nálunk a hagyományőrzéstől kezdve számtalan egyéb szolgáltatást is igénybe vehetnek a vendégek.

Kollár László elmondta, a vendégéjszakák számát tekintve Bika, a kis 600 lelkes település jelenleg a harmadik leglátogatottabb helyszín Baranyában, egyedül Harkány és Pécs előzi meg. A számokat illetően úgy fogalmazott, az évi 80 ezres vendégéjszaka számmal jól állnak a 200 ezer feletti Pécs és a 150 ezer feletti Harkányt követően.

- A birtok és a komplexum nagy látogatottságához azért az optimális elhelyezkedés is megfelelő – mondta Kollár László. – Három megye határán helyezkedik el, illetve három nagyváros háromszögének közepén, Pécs, Kaposvár és Szekszárd ölelésében. A Balatontól egészen az országhatárig számos csomópont elérhető hamar.

Kollár, elmondása szerint, annak idején nem tudta, hogy az ország első kastélyszállóját nyitja meg.

- Németországban láttam korábban historizáló házakat, óriási a tematizáló szolgáltatások és az ilyenek közti különbség. A szállás szempontjából roppant érdekesek ezek a historizáló létesítmények. A lényeg eleinte csak az volt, hogy egy ilyen helyen tudjanak a látogatók pihenni, étkezni, kikapcsolódni. Az ország első wellnessé pedig mindezt rátett egy lapáttal.

Mivel korábban ez a műfaj ismeretlen volt hazánkban, nem is igazán beszélhetünk arról, hogy volt-e rá igény. Kollár László szerint ez egy fordított folyamat, a bikali kastélyszálló teremtett igényt egy fürdőre, egy tematikus

parkra jó minőségű szolgáltatásokkal. Ahogy fogalmazott, ezek az élménybirtok „csodafegyverei”.

- Programjainkat célcsoportoknak megfelelően fejlesztjük. A cél az, hogy minden korosztály találjon a maga számára elfoglaltságot. A statisztikák pedig nem életkor, inkább családok alapján készülnek. Ha eljön apa-anyagyererek, akkor elképzelhető, hogy az apa céges bulit szervez majd ide, az anya egy baráti találkozót, és a gyerekek is visszatérnek egy-egy születésnap erejéig. Sokszor látjuk, hogy például egy céges összejevetel egyik vendége később elhozza családját is.

Párját ritkító sváb hagyományőrzés Geresdlakon

A pécsváradi járásban elhelyezkedő kis faluban, Geresdlakon nem akárhogy zajlik a kulturális élet. Valósággal pezseg a programoktól, amiket a különböző nemzetiségek rendeznek maguknak. Legtöbbnek a mozgatója viszont az az egyesület, aminek a mára híressé vált Gőzgombóc Fesztivált is köszönhetjük.

A geresdlaki Német Klub Kulturális Barátsági Egyesületet 1992-ben alapították, legfőbb feladatuknak pedig a helyi sváb hagyományok életben tartását tűzték ki, hogy bemutassák és tovább adják azt, főleg a fiatalok számára. Nincs nehéz feladatuk, hiszen a faluban a német nyelv teljesen elfogadott, mindennap használatos.

Barna-Mendly Erzsébet, geresdlaki könyvtáros számolt be az egyesület munkájáról, programjairól, fesztiváljairól és Geresdlak ezerszínű nemzetiségi életébe is bepillantást engedett.

- Szigorúan véve a papír alapon bejegyzett tagok száma 11-12 fő, persze a valóságban ennél sokkal többen szervezik a programokat, tesznek-vesznek-segédkeznek napról napra.

A Barátsági Egyesület gyakorlatilag az év összes jeles napján jelen van a szüreti mulatságoktól egészen a majálisokig. A kisebb ünnepeken pár százan mindig részt vesznek, viszont a nagy hagyományokkal rendelkező, 14 éves, az egész régióban jelentős Gőzgombócfesztiválon 7-8 ezer fő is megfordul minden évben, rengetegen érkeznek Pécsről, Mohácsról is.

- A Gőzgombócfesztivál mindig az év csúcspontját jelenti kulturális – és persze gasztronómiai - szempontból. Az egész napos rendezvényen nem csak a helyi óvodás- és iskolás illetve felnőtt néptáncos csoportok lépnek fel, Pécsről, a Koch Valéria Iskolaközpontból is érkeznek fiatalok különféle produkciókkal. De nem csak svábok, számos más nemzetiség is képviselteti magát táncosokkal, zenészekkel.

Barna-Mendly Erzsébet arról is mesélt, a Gőzgombócfőző Fesztiválhoz hozzátartozik az ételudvar, a kézműves utca, a borutca is, este pedig hagyományosan egy könnyűzenei koncerttel, tűzijátékkal, sváb bállal zárul a jeles nap, ami a helyi svábság legnagyobb ünnepének számít Geresdlakon.

A Mézeskalácsfalú kiállítás is egyre nagyobb népszerűsége tesz szert. Az adventi időszakban készítenek el egy kis települést mézeskalácsból végtelen, „németes” precizitással, ennek is sokan a csodájára járnak.

Geresdlakkal kapcsolatban nem szabad kihagyni azt sem, hogy ez a kicsiny, hétszáz-nyolcszáz lelket számláló falu a svábságon kívül számos egyéb kisebb nemzetiségnek is otthont ad.

- Senki sem gondolná, de Geresdlakon mintegy száz finn lakos is él! A falu könyvtára tele van német és finn nyelvű könyvekkel. A finnekkel jobbjára még németül beszélnek. A svábokon és a finneken kívül több holland, legutóbb pedig egy angol család is ideköltözött! – mesélte Barna-Mendly Erzsébet. – Persze ők is ugyanúgy minden programban részt vesznek, amiket a svábság szervez.

A Német Klub Kulturális Barátsági Egyesület arra is törekszik, hogy a számos német nemzetiségi program mellett az egyéb kisebbségeket is bevonják a település kulturális életébe és ehhez természetesen a helyi városvezetés is segítő kezet nyújt.

- Nem csupán Geresdlakon vagyunk jelen, ha tehetjük, képviseljük a helyi hagyományokat, a helyi svábságot más fesztiválokra is, mint például a Nemzetiségek napja, a Kincses Baranya fesztivál. Itt nem csak gasztronómiai különlegességeket készítünk, különféle ismertető anyagokkal mutatjuk be ezt az ezerszínű települést.

Az egyesület folyamatosan pályázik kisebb-nagyobb támogatásokra, a pénzt pedig visszaforgatják a rendezvényekbe, hogy azok minél színesebbek, vonzóbbak legyenek a helyiek és a térségben élők számára.

A felgyújtott, felrobbantott, feldúlt szászvári vár

Szinte hihetetlen, hogy ez a kis település egy stratégiaiilag ilyen fontos erődítménynek adott helyet. A történelem évszázadai hihetetlenül megviselték a várat, számtalan ostrom helyszínéül szolgált.

Egészen különös, de Szászvár területe már a kőkorból is lakott volt, de nevére, korai formában csak a 13. század első felében bukkanhatunk. A vár a 14. század második felében épülhetett püspöki udvarházként, írásos említése viszont csak 1439-ben történik. A törökök 1543-ban foglalták el, és stratégiai központtá tették a várat. Akkoriban az írásos emlékek alapján mintegy 250 fős sereg vigyázta. Uralmuk vége felé, a 17. században többször is harc dúlt a várért, többször felgyújtották, fel is robbantották.

A 18. században az egyház emelt új templomot a romos vár területén, a teljes helyreállítás csak 1821-ben történt meg. 1980-ban tárták fel teljes egészében a területet és szépítették meg. Pár éve pedig ismét egy nagy ráncfelvarráson esett át.

Elátkozott leány sóhaját fújja a Magyaregregy melletti szél

Csak a pécsieknek és a környéken élőknek mond valamit Máré várának neve, az ország más területein valószínűleg nem hallottak róla. Pedig egy különös, elég épen megmaradt várromról van szó, amit érdemes meglátogatni.

A kis Magyaregregy mellett található és különös legenda fűződik a nevéhez, legyen bármennyire ismeretlen a helyszín sokak számára. Íme:

Máré egy lovag neve volt, aki a Magyaregregy melletti várban élt feleségével. Mikor Márénak a király parancsára harcba kellett indulnia hosszú évekre, nevének esküt kellett tennie, hogy hű marad hozzá az éveken át, míg haza nem ér férje.

Sajnos Máré felesége pár év elteltével félrelépett, méghozzá a szomszédos vár urával, Miklóssal. A kapcsolatból egy gyermek is született, aki már-már nővé cseperedett, mikor a vár ura hazatért. Nagy haragra gerjedt, börtönbe vetette saját feleségét, Miklós várát pedig megostromolta, bevette, a vár urát pedig megölte. A kislány túlélte a történeteket, ám mielőtt anyját tömlőcbe zárták, utolsó szavaival varázsátkot mondott rá, amiért megszületett. Így a legenda szerint a leány egy barlangba került, ahonnan minden 77. évben szabadulhat csak ki, pünkösdi hajnalán, éppen annyi időre, hogy megmosakodjon a közeli Máré-völgy patakjában. Az átkot feloldani pedig nem egyszerű: egy olyan vadász tudja csak a legenda szerint, aki éppen arra járva megcsókol egy kígyót, egy békát és egy medvét. Ha hiszünk is az ilyen mesékben, erősen kétséges, hogy mára már valamilyen úton-módon szabadulhatott volna szerencsétlen leány. Mindenesetre a legenda szerint még ma is hallani néha a megátkozott lány szomorú sóhajait a völgy felett fújó szélben.

A legendát félretéve, a realitás talajára visszatérve, a száraz tényekre hagyatkozva a Magyaregregy melletti várnak az évszázadok folyamán számos „tulajdonosa” volt. A tatárjárás után teheték le az alapjait egy fa őrtorony helyére, gótikus stílusban. Több nemesi család is birtokolta, a reneszánszban alakították át kis lovagvár jellegűvé az erődítményt. A törökök érkezésével Máré vára nem bocsátkozott harcba, ahogy pedig a

törökök egyre északabbra hatoltak, mind jobban elvesztette jelentőségét. Végül teljesen elhagyták, nem állomásozott már itt katonaság, a 17. században már romként említik. Később az egyház tulajdonába is került.

1956-ban még egyszer, utoljára kiállt egy rohamot. Szovjet tankok lőtték az itt rejtőző pécsi partizánokat, a Mecseki Láthatatlanokat. Érdekesség, hogy ezzel Máré vára lett hazánkban az utolsó, ostrom alá vett vár.

Pár évre rá restaurálták, ma pedig vártörténeti kiállításnak ad otthont.

A Mecsekben születhetett minden skótok királynéja

Nagyon keveset tudunk a mecseknádasdi Rékavárról, holott keletkezése még a tatárjárás előttre tehető – legalábbis a kutatók szerint. Sőt, van, aki amondó, a 9. században már állhatott itt valamilyen erődítmény. Mindenesetre Mecseknádasdról először hivatalos iratban 1235-ben esik szó.

Különös legenda tartozik Rékavárhoz: a hagyomány szerint a vár és a körülötte fekvő birtok két angol hercegé volt a 11. század első felében. Amikor 1016-ban II. Edmund király elveszti trónját, két fiának menekülnie kell Angliából – ők voltak Edmund és Edward. Edward házasságot kötött Szent István lányával, Ágotával. Kettejük kapcsolatából született meg Margit 1047-ben. (Szent) Margit pedig nem más, mint Skócia későbbi királynője, és aki mindmáig a nemzet védőszentje.

A nádasdi birtok az ezt követő évszázadokban sok történelmi magyar család – Kórógyiak, Marótiak – kezében megfordult.

Azt nem tudni, mikor és miért pusztult el a vár, csak a régészeti leletekből lehet erre következtetni. Egy biztos, tűz okozta a vesztét és mindez valamikor a mohácsi csata utáni időszakban történhetett.

Egy 1810-ben keltezett dokumentum szerint még számos fala állt az erődítménynek, amire a „Rákvár” néven hivatkozik.

1963-ban is végeztek egy feltárást. Ezek alapján a belső várudvart egy több mint 400 méter hosszú fal vette körül, a várudvart pedig egy nagy árok szelte át keresztbe. Előkerültek többek között a 14-15. századból származó cserepek, nyílhegyek. A vár ennél korábbi életéről viszont csak az írásos dokumentumok árulkodnak, tárgyi emléket nem találtak.

A Dunagőzhajózási Társaság, a mecseki szénbányászat atyja

A Mecsek és a szénbányászat neve összeforrt a 20. században. Leginkább a szocializmus évtizedei alatt volt jelentős, a megyeszékhely ekkor ért a csúcusra, már ami a népességszámot illeti. Gombamódra szaporodtak a bányász lakótelepek, infrastrukturális „bomba” robbant a baranyai hegységben. Viszont érdemes vetni egy pillantást arra, hogyan is kezdődött a mecseki szénbányászat a 19. században, hogy aztán a 20. század második felében teljesebben ki.

A mai Baranya megye területén már az ókortól folyt a bányászati tevékenység, de a „Nagy” 19. század hozta el az igazán célzott szénkitermelést. A hazánkban kezdődő ipari forradalom egyik első jeleként

1816 és 1840 között ötvenhárom bányát nyitottak a Mecsekben. Létrejött a „pécsi bányakerület” – legalábbis a hivatalos iratokban így hivatkoztak rá.

Ahogy aztán a Monarchia területén nőtt a szén iránti kereslet, a bányanyitási láz nem állt meg. Az első jelentős akna az 1848-ban nyílt Flórián akna volt. A mecseki bányászatot felemelő óriásvállalat, a Dunagőzhajózási Társaság pedig 1852-ben érkezett meg a dél-dunántúli régióba, elindítván azt a folyamatot, ami a szocialista időszakban ért a zenitre.

Ezt a céget 1829-ben alapította két angol vállalkozó kezdeményezésére egy nemesi családok képviselőiből álló kör: voltak közöttük Széchenyiek, Telekiek, Zichyek. A Dunagőzhajózási Társaság hajóit olcsó szénnel kellett ellátni, a Monarchián belül pedig a kereskedelmi útvonalak szempontjából remek hely volt a mohácsi hajó kikötő. Adódott az ötlet: a Mohácstól nem messzi Mecsek alkalmas lehet arra, hogy nagyobb mennyiségű szenet nyerjenek ki belőle a hajók számára.

Először egy kis aknát, az András-aknát vásárolták meg 1853-ban. Hamar rájöttek, hogy nagyon kevés az itt bányászott szén, ezért sorra kezdték felvásárolni a magántulajdonban lévő bányákat – nem okozott gondot ez a vagyonos tulajdonosokkal rendelkező Dunagőzhajózási Társaság számára. Nem kellett sok idő ahhoz, hogy a Mecsek számos területén nagy erővel vessék bele magukat a kitermelésbe.

A Dunagőzhajózási Társaság teljes hegemóniához jutott a szénbányászat és a kereskedelmi hajózás területén, mikor 1874-ben megvásárolta az Egyesült Magyar Gőzhajózási Társaságot. A kitermelés és a birtokok felvásárlása

szakadatlanul folyt, ez pedig oda vezetett, hogy a társaság 1923-ban már az összes Pécs környéki, mecseki bányát magáénak mondhatta. A Pécs melletti szénbányászatot már négy, világosan körülhatárolt kerületre osztották: Szabolcs, Vasas, Somogy és Pécsbánya. Ezek a bányászkolóniák lassan külön-külön településekké formálódtak, ma pedig már Pécshez tartoznak, a baranyai megyeszékhely peremkerületei.

Az óriáscég nem állt meg: folyamatosak voltak az infrastrukturális fejlesztések, így a legmodernebb eszközökkel zajlott a kitermelés. Gőzgéppel hajtott aknaszállító gépek, szellőző ventilátorok a járatokban, lovakkal vontatták a föld alatti csilléket. A korszerű és egyedülálló mecseki bányászat hozománya volt, hogy számos nagyvállalkozó érkezett Pécsre a virágzó gazdaságot látva.

Fontos szólni ezen a ponton a társadalmi változásokról is, amit a nagyban zajló szénbányászat hozott. A sorba újonnan nyíló bányákba jelentős mennyiségű külföldi munkás érkezett, akik itt telepedtek le. Az 1800-as évek második felében zajló technikai modernizálás sok új szakembert kívánt – közöttük is sok idegen ajkú volt. A 19-20. század fordulóján az aknák környékén a dokumentumok szerint mintegy 450 lakásban majdnem 1400 munkás élt. A 20. század első évtizedeiben pedig már duplájára nőtt a számuk: egy 1931-es adat szerint a Dunagőzhajózási Társaság 2344 bányászt foglalkoztatott.

Komoly közművesítés zajlott a lakóépületekben, kiépült az úthálózat a kolóniák között. A cégben elfoglalt pozíciók alapján kaptak a dolgozók családjai szolgálati lakást vagy házat.

Az első világháborút követő válság és a rá következő gazdasági világválság arra készítette a Dunagőzhajózási Társaságot, hogy stratégiát váltson: bezárta a kisebb bányákat és három új, nagy üzemet létesített: Szent István-akna, Thommen-akna, Széchenyi István-akna.

Ki tudja meddig folytatódhatott volna ez a káprázatos folyamat, ha a bécsi székhelyű cég nem lesz áldozata a második világháború előtti Anschlussnak. A hitleri Németországban a Dunagőzhajózási Társaságot beolvastották egy mamutcégbe, a Hermann Göring Werkébe. Ezentúl a kitermelt szenet hadicélokra használták fel. A második világháború után a mecseki bányák a szovjetek kezére kerültek, így keletkezett a Magyar-Szovjet Hajózási Részvénytársaság. Mikor pedig az ötvenes évek első felében a szovjet részvényeket kivásárolták a magyarok, elindult a bányavállalatok kiépülése – állami kézre kerültek a bányák.

Turistaösvény állít emléket a mecseki üvegturizmusnak

Ha egy helyi természetjáró turistának megemlíthetjük az Üvegesek Útját, valószínűleg tudja, miről, melyik útvonalról van szó a Kelet-Mecsekben. Arról azonban nem biztos, hogy tud, hogy mekkora hagyományai is voltak az üvegturizmusnak a 17-18. században – ahogy a legtöbbünk sem. Kisújban viszont egy baráti kör mindent megtesz azért, hogy ennek az emléke ne vesszen a múltba. Erről is szól az Üvegesek Útja tanösvény.

Derksen Gyöngyi lelkes kisújban lakosként és a Kisújban Baráti Kör elnökeként a falu történetének kutatásába kezdett, és lassan kiderült, a mecseki üvegturizmus hagyománya sokkal nagyobb jelentőségű volt a 17-

18. században. Ki lehet azt jelenteni, hogy a török idők után idetelepített németek az egyik legjelentősebb iparágat űzték, egészen a szénbányászat beindulásáig.

- Az Üvegesek Útja egy teljesen önállóan járható tematikus út a Kelet-Mecsekben. Kialakítása óta egyre népszerűbbé válik, a közelmúltban felkerült a Mecsek turisztatérképére és a legnagyobb turista portálokra – mondta Derksen Gyöngyi.

- Ezt a 23 kilométeres körutat egy gyakorlott természetjáró egy nap alatt teljesítheti, annak ellenére is, hogy vannak komoly emelkedők, de családosan, gyerekekkel, vagy a természetben gyönyörködve, a táblákat elolvasva mindenképpen kell két nap, hogy végig érijünk rajta. Az út témája-tematikája érdekes, a táj pedig lenyűgöző. Közben számos, az utat érintő településen – Óbánya, Kisújbánya, Hosszúhetény, Pécsvárad - lehet szállást találni.

A mecseki üveg hagyományait életben tartva minden évben, civil szervezetek összefogva szerveznek egy üveges hétvégét. Ennek az összefogásnak a része – és nagy részben motorja is - a Kisújbányai Baráti Kör.

- Egy ilyen hétvége költségvetése 1,5 millió forint körül van, amit nem könnyű előteremteni. Sok szervezést igényel, támogatókat, pályázati forrásokat. Ezt az Üveges Hétvégét régebben minden évben más-más, az Üvegesek Útját érintő település rendezte meg, most már pár éve viszont Kisújbányára költözött és ott is lesz állandó otthona.

Derksen Gyöngyi elmondta, mikor Kisújbanya lett a soros az Üveges Hétvége megrendezésében, a fő attrakció a helyi templom üvegének lecserélése lett. Ezen kívül egy üvegfújó művész mutatta be a közönségnek a munkát, hogyan is készül az üveg.

Az Üvegesek Útja tanösvényt Kisújbanya megalapításának 250. évfordulójára alakították ki. Ezt a települést egy az egyben az üveges iparosok alapították pusztán azért, hogy itt folytassák tevékenységüket – a mai lakosok ezzel a kis útvonallal tisztelgnek az elődök előtt, állítanak maradandó emléket úgy, hogy az arra járó turista elolvassa, megismerje a hely hajdanvolt kultúráját.

A tanösvény kialakítása sem volt könnyű feladat: a 16 állomás és tájékoztató tábla mindegyikét úgy tudták felállítani, hogy különféle cégeket-vállalatokat-magánszemélyeket kértek fel szponzoroknak, akiket fel is tüntettek az egyes installációkon. A táblák mindegyikén, és végig az úton megtalálható az üveg alkímiai jele: a végtelent jelképező fordított 8-as alatta a kereszttel. Mindez azt az örök szenvedélyt szimbolizálja, amit az üvegeség okoz: ha valaki elkezdte, azt magával ragadja, nem tudja abbahagyni, élete végéig „keresztje” lesz.

- Évente egy rendezvény nem igazán elég arra, hogy kellőképpen a köztudatba kerüljön mindez, pedig megérdemelné. Az Üvegesek Útja tanösvénnyel talán sikerül többekkel megismertetni ezt a csodálatos hagyományt a Kelet-Mecsekben. Az Északi-Középhegységben és a Bakonyban volt még jelen az üvegeség, de ott nem élesztették fel ilyen mértékben a hagyományokat, mint itt.

A Kelet-Mecsek hegyei között hajdanán négy üveghuta működött: a Réka-völgyben, Óbányán, Újbányán és Pusztabányán. Az Üvegesek útja ezt a négy helyszínt is érinti.

Az első huta, a Réka-völgyi, a törökök kiűzése után keletkezett, 1699-ben, és a pécsváradi apát alapította. Az üvegfújomester és legényei valószínűleg Bajorországból érkezhettek. Itt leginkább az apát és a tehetősebbek számára készítettek üveget. 1701-ben viszont már rögtön be is zárt, az ok minden valószínűség szerint forrás- vagy munkaerőhiány lehetett.

Óbányán nyílt a második huta, 1711-ben, és ez egészen 1761-ig működött. Újbányán 1762-1784-ig, Pusztabányán pedig 1784-től 1805-ig működtek üvegekészítők. Látható, hogy milyen pontosan követik egymást kronologikusan az időszakok, nincs átfedés. Mindez jól mutatja, hogy az üvegesek addig tudtak egy helyben dolgozni, míg találtak bükkfát a környéken. Amint elfogyott, arrébb álltak. Végül a pécsi püspökség vetett véget a működésüknek: egy darabig még a huták rendelkezésére bocsátották a faanyagot tüzelésre a birtokaikon, ám később, épületfaként jobban tudta hasznosítani és így alapanyag nélkül maradtak az üveges mesterek.

Ezután ért véget a bő egy évszázadig virágzó üvegekészítés a Mecsekben.

Közösségi tevékenységek aktuális trendjei, tendenciái

Egy adott földrajzi területen megfigyelhető közösségi tevékenységek hűen tükrözik a helyi közösségek igényeit, szükségleteit, prioritásait és preferenciáit: Észak-Baranya esetében is jól láthatóak azok a társadalmi mozgásfolyamatok, amelyek megmutatják, hogy a cselekvő, öntevékeny helyi közösségek milyen területeken igyekeznek tenni annak érdekében, hogy az egyén és a közösség számára is hasznos eredményeket érjenek el. Ahogyan a korábbiakban már rámutattunk, e szükségletek és igények kielégítésében a helyi közösségek legtöbbször nincsenek egyedül, hiszen az állami szervezetek, intézmények, a települési önkormányzatok, sőt vállalkozások is szerepet játszhatnak ebben a folyamatban. Optimális esetben a prioritások és preferenciák közösek minden érintett szereplő számára, akik együtt dolgozhatnak azon, hogy a helyi társadalom fejlődhessen, a közösséget érintő problémák, kihívások megoldódjanak, és a helyi értékek megmaradhassanak a következő generációk számára is.

A közösségi tevékenységek egyik markáns eleme az adott területen működő, intézményesült, formalizált szereplőkből álló nonprofit szektor, amelyet jól kiegészít a helyi civil társadalom. E két vonalon zajló közösségi mozgásfolyamatok együttesen töltik be azt a közösségformáló és közösségépítő szerepet, amelyek segítségével a helyi közösségek értékei megőrizhetők, fenntarthatók és fejleszthetők.

A Baranya megyében megfigyelhető sajátosságok és tendenciák hasonlóak az országos jellegzetességekhez: jól látható, hogy elsősorban a városok, a központi jellegű nagyobb települések rendelkeznek nagyobb szervezetszámmal, illetve olyan civil kezdeményezésekkel, amelyek

jelentősebb, kitűzött céljaikkal és felvállalt feladataikkal összhangban álló nagyságrendű bevételekkel rendelkeznek. Vizsgálataink alapján jól látszik, hogy elsősorban a klasszikus civil szervezetek (magánalapítványok és társadalmi szervezetek) rendelkeznek kisebb forrástömeggel, a hiányzó forrásokat azonban részben kompenzálhatják a szervezeti célok megvalósításában közreműködő önkéntesek. A közösségi tevékenységek iránti helyi igények, a tenni akaró cselekvő közösségek, illetve a helyi szinten jelentkező gazdasági, társadalmi és környezeti feladatok és kihívások mellett a kitűzött célok megvalósításához szükséges források is elengedhetetlenek, azonban a kisebb, kapcsolatokkal és információkkal, valamint a forrásszerzéshez szükséges kompetenciákkal mérsékeltebben rendelkező társadalmi szervezetek sok esetben hátrányban vannak olyan szervezetekkel szemben, ahol ezek az erőforrások rendelkezésre állnak. Mindezek alapján kiemelt fontosságú e társadalmi szervezetek és közösségi kezdeményezések felkarolása, támogatása.

A térség több települése gazdasági és társadalmi szempontból is komoly kihívásokkal küzd, jelentős a munkanélküliség, az elvándorlás és a lakosság elöregedése is. Hiba volna azt állítani, hogy e kedvezőtlen tendenciák erős közösségi tevékenységek esetében egyik napról a másikra megfordulnak, azonban az összetartó, cselekvő, helyzetük javításáért tenni akaró közösség olyan alapot jelenthet, amelynek keretei között az egyének és a helyi közösség is könnyebben alkalmazkodhat a változó gazdasági, társadalmi környezethez és a folyamatosan jelentkező kihívásokhoz.

A közlekedés, elérhetőség, megközelíthetőség, valamint az információs, kommunikációs technikák folyamatos fejlődése eredményeként az elmúlt

években lényeges trendként jelent meg, hogy e vívmányok segítségével lehetőség nyílt különféle rendszerek, szervezetek digitális és fizikai összekapcsolására, amelyek új típusú tevékenységeket és termelési folyamatokat, valamint a foglalkoztatás új formáit eredményeztek világszerte. A több területen megfigyelhető stagnáló, vagy fogyó népességből, illetve az előregedő helyi közösségekből, illetve a jelentős foglalkoztatók hiányából következő munkaerőpiaci kihívásokat tovább fokozta, illetve az adott területeken rendelkezésre álló humán erőforrás mennyiségét jelentősen csökkentette a fejlettebb, kedvezőbb életfeltételeket biztosító centrumterületekre történő áramlás. A munkaerő mobilitásának exponenciális növekedése több területet is hátrányosan érinthet, amellett, hogy az elérhetőség és megközelíthetőség javulásával sokkal könnyebben érhetően el a külvilág számára érdekes térségek és ismerhetőek meg a helyi értékek, vagy éppen termékek, szolgáltatások. Nyilvánvaló, hogy e változások a helyi közösségek számára komoly kihívásként, ha úgy tetszik, versenyhelyzetként jelentkezhetnek. Ez a helyzet azonban nem statikus: a centrum-periféria jelleg a múltban is viszonylag gyorsan megváltozott, ha a korábbi versenyelőnyök megszűntek, vagy éppen újabbak keletkeztek: ezzel kapcsolatban fontos megtalálni azokat a sajátos, különleges erőforrásokat és értékeket, amelyek segítségével a jelen pillanatban kedvezőtlenebb helyzetben lévő közösségek a 21. században is megmaradhatnak és tovább fejlődhetnek.

Az aktuális tendenciák áttekintésénél nem szabad figyelmen kívül hagynunk a jelenlegi járványhelyzetet sem. Kiadványunknak nem célja a COVID-19 járvány részletes bemutatása, azonban a járványt megelőző időszak társadalmi folyamatai komoly változáson mentek keresztül az elmúlt évben,

amelyek a helyi közösségi tevékenységekre is jelentős hatást gyakorolnak. A globális járványhelyzet 2020 márciusától a világ minden részén szigorú gazdasági, társadalmi korlátozások bevezetését eredményezte: ezek a járvány megfékezése érdekében tett intézkedések szinte mindenhol az egyes országok lezárásához, a ki- és beutazás megszüntetéséhez, az országon belüli mozgás korlátozásához, a szociális távolságtartás előírásához vezettek. Ezek az intézkedések azokat a gazdasági tevékenységeket, amelyek alapvetően az állampolgárok szabad mozgásához, helyváltoztatásához kötődtek (hazai és belföldi utazás, turizmus, valamint a kapcsolódó szolgáltatások: vendéglátás és turizmus, rendezvényszervezés, kreatív iparágak, reklám, rendezvény, kulturális ipar), szinte azonnal leállította. A globalizáció korábbi diadalmenetét, illetve az emberek és áruk szabad és gyors mozgását nagyon hamar a különféle mértékű korlátozások, illetve a bezárkózás váltotta fel.

A közösségi tevékenységekre a járványhelyzet három fő területen gyakorolt, illetve gyakorol hatást. Az első és talán leglényegesebb jelenség, hogy a korlátozások és a társadalmi távolságtartás jelentős mértékben felértékeli a közösségi tevékenységek iránti társadalmi igényeket, amelyek a korábban talán kevésbé értékelt, közös, cselekvő összefogással végzett tevékenységek meghatározó társadalmi szerepkörére világítanak rá. A második következmény, hogy a járványhelyzet negatív gazdasági hatásai csökkenthetik a rendelkezésre álló humán és pénzügyi erőforrásokat, amelyek hiányában a közösségi szereplők egy része hosszabb távon előreláthatóan nem lesz képes maradéktalanul ellátni felvállalt feladatait, ezért (ezen a területen is) felértékelődik az állami és önkormányzati támogatás iránti fokozottabb igény. A harmadik következmény, hogy a

helyváltoztatás és az utazás korlátozásával a hazai, kisebb távolságra fekvő területek kulturális kínálata és természeti értékei is felértékelődhetnek. Ezekkel az értékekkel, örökségelemekkel foglalkozó társadalmi szereplők, valamint az értékek megőrzésére, termelésére, elosztására és fogyasztására fókuszáló közösségi kezdeményezések szintén új megvilágításba kerülhetnek, és e kedvező helyzetet optimális esetben a járványhelyzetet követően is meg tudják majd őrizni.

A döntően a piaci koordináció keretein belül zajló globalizáció helyét a pandémia időszakában egyre inkább a deglobalizáció váltotta fel, az új szabályozásokkal, korlátozásokkal eddig nem tapasztalt helyzetek elé állítva a kormányokat, a tudomány és kultúra képviselőit, piaci szereplőket és állampolgárokat egyaránt. Az, hogy ezek a deglobalizációs tendenciák hogyan formálják át az eddigi gyakorlatokat, és az, hogy a deglobalizációt mikor váltja fel, ha felváltja egyáltalán a reglobalizáció, jelen pillanatban még nem látszik tisztán. Nagy kérdés, hogy a válsághelyzet mérséklődését követően a meghatározó tendencia a korábbi helyzethez történő visszatérés, visszarendeződés lesz, vagy a gazdasági-társadalmi folyamatok újraszerveződésének leszünk-e majd tanúi az előttünk álló időszakban? Nem tudjuk. Ami viszont egyértelműen látszik, hogy a közösségi tevékenységeknek a krízishelyzet megfelelő formában történő kezelésében és a régi-új világ felépítésében is meghatározó szerepe lesz majd.

Összegzés és jövőkép

Észak-Baranya a megye egyik legsajátosabb térsége. Sajátossága abból fakad, hogy itt található a megye gazdaságilag, társadalmilag legfejlettebb települései – Pécs, Komló, Kozármisleny és vonzáskörzetük – valamint a megye leghátrányosabb helyzetű aprófalvas településeihez tartozó területek közül a Hegyháti járás községei. Ezt a fennálló, és meghatározó különbséget Észak-Baranya jelenének elemzésekor, jövőjének a felvázolásakor nem lehet figyelmen kívül hagyni. Amikor összeállítottuk Baranya megye középtávú, 2021-2030-ig szóló területfejlesztési tervét, akkor ezeket a gazdasági, társadalmi eltéréseket figyelembe vettük. A „Baranya Megyei Területfejlesztési Koncepció 2030” című dokumentumban más-más területi célokat, prioritásokat, és más-más stratégiákat jelöltünk meg az Észak-Baranyához tartozó két, egymástól jelentősen eltérő térség fejlesztésére.

A területi integráció, a társadalmi felzárkózás a legfőbb célkitűzésünk a hegyháti térségben.. Az itt lévő aprófalvas települések jelentős gazdasági hátrányban vannak a megye középső, nyugati és keleti térségeihez képest. A lemaradás leküzdése összetett feladat, több irányú intézkedéseket igényel a gazdasági és társadalmi szereplőktől, és nagyfokú

együttműködést a helyi közösségekkel. Területfejlesztési koncepciónk a társadalmi-gazdasági fejlődési folyamatok kölcsönhatására épít, célunk a gazdasági-társadalmi interdependenciák rendszerének egészséges fejlődését elősegíteni, erősíteni. A hegyháti térség mind társadalmi, mind gazdasági szempontból depressziós terület, nagyfokú tőkehiánnyal, és az ezzel együtt járó munkalehetőség hiányával, gyenge vállalkozói aktivitással. Elsősorban a helyi, a körkörös gazdaságfilozófiához illeszkedő gazdaságfejlesztési programok jelenthetnek előrelépést a térség önfenntartó képességének javításában. Az önfenntartó képességnek a növeléséhez szükséges a helyi adottságok ökonómikus kiaknázása, az erőforrások hasznosításának ösztönzése. A falvak lakosságának önfenntartó képességét a közösségi kapcsolatok erősítik. A tudatos helyi lakosság kialakulásának és a fenntartható életminőségnek alapfeltétele, hogy a helyi erőforrásokkal a helyi közösségek rendelkezzenek. A helyi közösségek jelentősége ezekben a hátrányos helyzetű térségekben felértékelődik. Területfejlesztési koncepciónkban prioritásként jelöltük meg a helyi közösségek megerősítését, tevékenységük támogatását, elsősorban a társadalmi felzárkózás elősegítése érdekében. Ajánlásként fogalmaztuk meg az élhetőbb települések, élhetőbb közösségek kialakulását szolgáló komplex fejlesztések, az egészségtudatosság és egészségügyi prevenció, az életmódváltás,

az oktatás és a közművelődés terén a helyi közösségek, civil szervezetek bevonását a gazdasági-társadalmi fejlesztési folyamatokba.

A megye központi területe a megyeszékhelyet és vonzáskörzetét foglalja magába, amely a legsűrűbben lakott és legfejlettebb térsége a megyének. A rendszerváltást követően napjainkig ezt a térséget is a negatív gazdasági folyamatok jellemzik, különösen a bányák bezárása járt súlyos gazdasági, társadalmi következményekkel. A nehézipar, a bányászat felszámolása, a könnyűipar és feldolgozóipar fokozatos leépülése az 1990-es évekre, új gazdasági szemléletváltást követelt. A tőkeerős vállalatok hiányában olyan endogén gazdaságstratégiára volt szükség, amely a meglévő kulturális örökségre, a kulturális iparra, a tudásalapú gazdaságra épít. A „Baranya Megyei Területfejlesztési Koncepció – 2030” a megye középső térségeit gazdasági szerkezetváltó, növekedési centrumtérséggként vizionálja. Stratégiai célként jelöli meg a versenyképes gazdaság megteremtéséhez a fenntartható termelői szerkezet létrejöttét. Eszerint azokat az iparágakat kell támogatni, amelyek az adott térség számára kitörési pontok lehetnek, ami által az előállított tőkejövedelem növekedhet. A kulturális és kreatív ipar, gépgyártás, elektronika, informatika, a turizmus azok a területek, amelyek a megye középső részén a gazdaság fejlesztését

fellendíthetik. Pécs esetében egyre inkább meghatározó jelentőségű és nagy foglalkoztatási, termelési potenciállal bíró ágazat a gépipar, amely mára elsősorban a pécsi kistérség meghatározó ágazati foglalkoztatója lett, de Komlón is erős tradíciókkal rendelkezik. Komló vonatkozásában fontosak azok az ásványi nyersanyagok, amelyekre stratégiai erőforrásként tekinthetünk.

A versenyképes gazdaság megteremtéséhez elengedhetetlen K+F+I potenciál növelése. A 2021-2030 közötti időszak térségi fejlesztései során kiemelten fontos a tudásbázis innovációs, kutatás-fejlesztési és képzési potenciáljának hasznosítása, integrálása a megye gazdasági-társadalmi folyamataiba. Különösen fontos a Pécsi Tudományegyetem (PTE) innovációs és képzési potenciáljának térségi kiterjesztése, a térségben működő vállalkozások involválása a PTE fejlesztésébe, illetve a PTE tevékenységét a gazdasági szereplők igényei-céljai szerint tervezni-szervezni. A hatékony és gyors felzárkózási folyamat érdekében a Baranya Megyei Önkormányzat a korábbinál sokkal szorosabb és tartalmasabb együttműködést kíván kiépíteni a Pécsi Tudományegyetemmel.

A megye 2030-ig tervezett területfejlesztési koncepciója észak-Baranya vonatkozásában is átfogó célként jelöli meg a fenntartható, egészséges és megújuló társadalom kiépítését.

Különös hangsúlyt helyezünk az egészséges és teljes élet lehetőségének biztosítására, a foglalkoztathatóság javítására, az egészségügyi és szociális ellátórendszer fejlesztésére. E körön belül fontosnak tartjuk a társadalom periferiáján élők kapcsolatainak erősítését, kitágítását, hogy ezáltal aktív részesei lehessenek a közösségi és a társadalmi életnek. Ezeknek a céloknak a megvalósításában számítunk az állampolgári aktivitásra, a közösségi szerepvállalásra és önkéntességre. Támaszkodni kívánunk azokra a meglévő kelet-baranyai civil szervezetekre, amelyek tevékenységi köre illeszkedik a céljainkhoz. Észak-Baranya jövőképeinek alapja a társadalmi-demográfiai fenntarthatóság, amelyet az itt élő emberek fizikai-mentális állapota, szociális helyzete, közösségeinek életképessége nagymértékben befolyásol. A megyeszékhelyen és Pécs belső-külső vonzáskörzetében lévő településeken a helyi lakosság önszerveződése, aktivitása az elmúlt években megerősödött. Ez a társadalmi jövőkép tekintetében biztató folyamat jelzi: az itt élő társadalmi csoportok, szervezett közösségek egyre inkább magukénak tekintik a falu, a város gondjait, részt kívánnak venni a helyi társadalmi életben. Pécs és környékének szellemi-kulturális kisugárzása erős hatást gyakorol az agglomerációs területeken működő szervezetekre. Példát ad és modelleket mutat a helyi közösségek számára, a kulturális-szellemi értékek művelésére, nemzetiségi és

bányász hagyományok megőrzésére, a lokálpatrióta magatartásra, a helyi és a baranyai identitás öntudatos vállalására, a digitális világ vívmányainak hasznosítására. Ezek a helyi társadalmi életet közvetlenül formáló hatások jól illeszkednek a megyei területfejlesztési koncepciókban kitűzött és Észak-Baranyát is érintő, az élhetőbb közösséget, élhetőbb települést megvalósítani kívánó stratégiánkhoz, ezért a helyi civil közösségek támogatásáról nem mondhatunk le a jövőben sem.

dr. Őri László
Baranya Megyei Önkormányzat
Közgyűlésének elnöke